

บทที่ ๔

ราชาธิราช : ภาพสะท้อนโลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นน้าในสมัยรัชกาลที่ ๑เรื่องราชาธิราช

การเกิดขึ้นของงาน ราชาธิราช อาจเป็นไปได้ว่าจะมีเหตุผลมาจากความต้องการที่จะตอบสนองต่อภูมิหลังของชนชั้นน้าในสมัยรัชกาลที่ ๑ กล่าวคือ การที่ชนชั้นน้าในสมัยรัชกาลที่ ๑ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสายตระกูลของรัชกาลที่ ๑ มีเชื้อสายมอญ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าวัฒนธรรมต่าง ๆ ของมอญคงจะเป็นสิ่งที่คุ้นเคยอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคมมาเป็นชนชั้นน้า ความคุ้นเคยและประสบการณ์จึงถูกถ่ายทอดออกมาในรูปของค่านิยมและรสนิยมในด้านต่าง ๆ นอกจากนั้นเรื่อง ราชาธิราช ยังตอบสนองต่อสำนึกเรื่องความโหดร้ายทารุณของพม่าที่ยังคงฝังอยู่ในความทรงจำของกลุ่มชนชั้นน้าเหล่านี้ เนื่องจากกลุ่มชนชั้นน้าในสมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ในปลายแผ่นดินอยุธยา ดังนั้นภาพของศึกสงคราม การพ่ายแพ้ตลอดจนความโหดร้ายทารุณของผู้ชนะสงคราม จึงน่าจะเป็นประสบการณ์ร่วมกันของชนชั้นน้าที่ไม่อาจลืมเลือนได้ จาก การที่วรรณกรรม ราชาธิราช เป็นเนื้อเรื่องของการทำศึกสงครามระหว่างมอญกับพม่า โดยใน การทำสงครามกันนั้นต่างฝ่ายก็ต่างใช้กลอุบายและยุทธวิธีต่าง ๆ เพื่อแย่งชิงชัยชนะ แต่ผลของสงครามที่ปรากฏใน ราชาธิราช พบว่ามอญมักจะเป็นฝ่ายมีชัยชนะต่อพม่าแทบทุกครั้ง ชัยชนะของมอญนี้น่าที่จะเป็นความปิติยินดีของฝ่ายไทยที่มีพม่าเป็นศัตรูเช่นกัน อีกทั้งคงจะเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจ เพราะในยามที่มอญอ่อนแอ มอญก็มักจะถูกพม่าเข้ามามีอำนาจที่พระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ไทยอยู่เบื้องหลัง เท่ากับว่าในท้ายที่สุดไทยก็คือผู้นำที่แท้จริงของดินแดนในแถบนี้

นอกจากเหตุผลทั้ง ๒ ประการแล้ว ถ้าดูจากเนื้อเรื่องพบว่ามีเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ยังไม่มีผู้ใดให้ความสำคัญ ทั้งที่น่าจะเป็นเหตุผลที่สำคัญต่อการเกิดขึ้นของ ราชาธิราช กล่าวคือ การที่ ราชาธิราช สนองตอบต่อปัญหาการอ้างสิทธิ์ธรรม อันเป็นปัญหาที่สำคัญปัญหาหนึ่งในช่วงต้น ๆ รัชกาล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเวลาที่ ราชาธิราช ถูกแต่ง แปลและชำระขึ้นนั้น เป็นปีที่ ๓ ของการขึ้นครอง

ราชย์ของรัชกาลที่ ๑ และเนื่องจากการขึ้นครองราชย์ของพระองค์เป็นการปราบดาภิเษก ดังนั้นจึงเป็นช่วงที่"ราชวงศ์จักรี"ในขณะนั้นน่าจะยังไม่มีเสถียรภาพเพียงพอ โดยเฉพาะปัญหาในการสร้างความชอบธรรมให้กับกลุ่มผู้ปกครองกลุ่มใหม่ (โปรดดูรายละเอียดในบทที่ ๒) เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงน่าที่จะเป็นไปได้ว่า ในขณะที่ภาวะต่าง ๆ ยังไม่เรียบร้อย พระราชภารกิจในช่วงต้น ๆ รัชกาลนั้นคงจะไม่ได้เป็นพระราชภารกิจที่ปราศจากจุดหมาย หากพระราชภารกิจต่าง ๆ คงจะมีส่วนในการช่วยแก้ไขและจัดการกับปัญหาต่างๆ ด้วยไม่เว้นแม้กระทั่งการสร้างสรรคงานทางวรรณกรรม โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของราชาธิราชฉบับหลวงคือ ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง(หน) (ที่เรียกราชาธิราชฉบับนี้ว่าเป็นฉบับหลวงนั้น เนื่องมาจากเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้พระบรมราชโองการของกษัตริย์) ซึ่งน่าจะตอบปัญหาของการเป็นผู้ทรงอำนาจและบารมีแค่เพียงพระองค์เดียวในพระราชอาณาจักร ดังได้วิเคราะห์ถึงการที่โปรดฯให้เจ้าพระยาพระคลัง(หน) แปลและเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพราะความผิดพลาดของราชาธิราชฉบับหลวง เกล็ดถวายสมเด็จพระราชวังบวรฯจากที่เคยทรงได้ยินได้ฟังมา และน่าที่จะเป็นไปได้ว่าราชาธิราชฉบับนี้ตอบสนองต่อปัญหาของการสร้างความชอบธรรมให้กับกลุ่มผู้ปกครองใหม่ด้วย

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาพบว่า ราชาธิราชฉบับหลวงนี้ให้ความสำคัญกับรัชกาลของกษัตริย์ ๓ พระองค์ คือ พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าราชาธิราชและพระเจ้าธรรมเจดีย์ ส่วนรัชกาลของกษัตริย์พระองค์อื่นนั้น บ้างก็กล่าวไว้เพียงย่อมน้อยคือกล่าวถึงกษัตริย์ ๑ พระองค์ ใน ๑๓ บรรทัด กล่าวคือหลังจากพระเจ้าราชาธิราชสวรรคตจนถึงรัชกาลของตะละนางพญาท้าวซึ่งเป็นกษัตริย์ก่อน พระเจ้าธรรมเจดีย์

...พระเจ้าสุทโธทรมราชาธิราชเสวยราชสมบัติได้ ๑๓ ปี ก็สวรรคต
 จุลศักราช ๘๐๓ ปี พระราชบุตรพระเจ้าสุทโธทรมราชาธิราช ทรง
 พระนามชื่อว่าพญาพะโรได้เสวยราชสมบัติ ๒๔ ปี ก็สวรรคต
 จุลศักราช ๘๒๘ ปี แลราชบุตรพญาเจ้าพะโร ชื่อพญาสการัตฎิได้
 เสวยราชสมบัติ ๑๔ ปี ก็สวรรคต จุลศักราช ๘๔๓ ปี ราชบุตรพญา
 สการัตฎิชื่อพญาเกียนได้เสวยราชสมบัติ ๑๐ ปีก็สวรรคต
 ศักราชได้ ๘๕๓ ปี ราชบุตรพญาเกียนชื่อพญาส้าว ได้เสวยราชสมบัติ
 ได้ ๒๐ ปี ก็สวรรคต ศักราชได้ ๘๗๓ ปี ราชบุตรพญาส้าวชื่อ
 มังจิโลได้ ๑๔ เสวยราชสมบัติก็สวรรคต ศักราช ๘๘๗ ปี แล

มิ่งจิโร ไม่มีพระราชบุตรมีแต่พระธิดา ชื่อตะละเจ้าท้าว ครั้นพระราช
บิดาสวรรคตแล้ว เสนาบดีจึงยังเชิญตะละเจ้าท้าวให้ครองราชสมบัติ
ในเมืองหงสาวดีแลกระษัตริย์ ได้เสวยราชสมบัติตั้งแต่พระเจ้าราชา
ธिरาช มาจนถึงตะละท้าวกระสัตรีได้ถึง ๘ พระองค์^๑

หรือมิ เช่นนั้นการกล่าวถึงรัชกาลกษัตริย์พระองค์อื่นก็เป็น เพราะว่ามี ความเกี่ยวพันหรือ
มีผลที่ เชื้อต่อรัชกาลกษัตริย์ที่ต้องการเน้น เป็นต้นว่าการกล่าวถึงรัชกาลของตะละนางพญาท้าว
มาก ก็เพราะว่าพระนางได้ "บวชเจ้าเพชร"^๒ คือพระเจ้าธรรมเจดีย์ อีกทั้งต้องการแสดงให้
เห็นถึงพระปัญญาสามารถของพระเจ้าธรรมเจดีย์ในขณะที่ เป็นพระซึ่งได้ช่วยพระนางให้หนีจาก เมือง
อังวะกลับมายัง เมืองหงสาวดีได้ นอกจากนี้แล้วบท เจริญได้ตอบระหว่างพระนางกับ เหล่า
ขุนนางยังแสดงให้ เห็นถึงการที่พระนางมีบทบาทสำคัญต่อการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าธรรมเจดีย์
อีกด้วย

เมื่อเป็นเช่นนั้น การเน้นถึงรัชกาลกษัตริย์ ๓ พระองค์คงจะไม่ใช่เรื่องปรกติ หาก
แต่หน้าที่จะมีความหมายหรือนัยที่แฝงอยู่ และเมื่อพิจารณาจากชื่อ เรื่อง "ราชาธिरาช" แล้ว
เราอาจจะตีความได้เป็น ๒ นัย คือ

๑. คำว่า "ราชาธिरาช" มีความหมายถึงพระนาม เฉพาะของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง
ของมอญ คือ พระเจ้าราชาธिरาช และพระองค์ก็คือกษัตริย์ ๑ ใน ๓ พระองค์ที่ถูกกล่าวถึงมากใน
เรื่องราชาธिरาช

๒. คำว่า "ราชาธिरาช" ไม่ได้มีความหมายแต่เพียงแค เป็นพระนาม เฉพาะของกษัตริย์
พระองค์หนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นคำที่ใช้เรียกกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่พระองค์ใดก็ได้ โดยใน เรื่อง "ราชา
ธिरาช" นี้คงจะหมายถึงกษัตริย์ที่ถูกกล่าวเน้นทั้ง ๓ พระองค์ คือ พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าราชา
ธिरาชและพระเจ้าธรรมเจดีย์

^๑ ทอสมุควาธิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธिरาช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๙

^๒ เรื่องเดียวกัน.

ผู้เขียนเข้าใจว่า"ราชาธิราช" น่าที่จะมีความหมายตามนัยที่ ๒ กล่าวคือ เป็นการหมายถึงกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ เนื่องจากถ้าจะมีความหมายแค่ว่าเพียงพระเจ้าราชาธิราชพระองค์เดียว คงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเน้นถึงกษัตริย์พระองค์อื่น โดยการกล่าวถึงตำนานและให้ความสำคัญกับองค์ปฐมวงศ์ คือ พระเจ้าฟ้ารั่ว และการกล่าวเน้นถึงรัชกาลของพระเจ้าธรรมเจดีย์ซึ่งเป็นรัชกาลที่ห่างไกลจากรัชกาลของพระเจ้าราชาธิราชมาก อีกทั้งถ้าจะพูดว่าเป็นการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นราชวงศ์จนถึงปลายราชวงศ์ ในราชาธิราชก็น่าที่จะกล่าวถึงรัชกาลหลังพระเจ้าธรรมเจดีย์จนกระทั่งถึงการที่มอญต้องพ่ายแพ้แก่พม่า อันเป็นการจบเรื่องความรุ่งเรืองของอาณาจักรมอญมากกว่าจะจบเรื่องไว้เพียงแค่ว่า "แลขณะเมื่อพระเจ้าธรรมเจดีย์ได้เสวยราชสมบัติ พระชันษาได้ ๔๔ ปี อยู่ในราชสมบัติ ๓๐ ปี ก็สวรรคต เข้ากันเป็นพระชนม ๗๔ ปี ลูกศิกราช ๔๗๘ ปี พระราชบุตรได้เสวยราชสมบัติต่อ ๆ กันมา ๘ พระองค์สิ้นพระวรวงษาแล" ๓

จากการตีความข้างต้น น่าที่จะเป็นไปได้ว่าเรื่อง "ราชาธิราช" จะเป็นความพยายามของชนชั้นนำในสมัยนั้นที่จะ เสนอรูปแบบของกษัตริย์ในอุดมคติว่าควรจะมีลักษณะเช่นใด ดังนั้นผู้เขียนจึงวิเคราะห์รัชกาลกษัตริย์ ๓ พระองค์ที่ถูกเน้นในเรื่องราชาธิราช ดังนี้คือ

๑. รัชกาลของพระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท)

ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในรัชกาลของพระเจ้าฟ้ารั่ว คือ เรื่องของการขึ้นครองราชย์ เนื่องจากเวลาที่พระองค์ไม่ได้สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์กษัตริย์แต่อย่างใด หากแต่พระองค์ทรงเป็นเพียงแค่ว่าสามัญชนซึ่งมีอาชีพเป็นพ่อค้าในเมืองเมาะตะมะ ดังนั้นในการขึ้นครองราชย์ของพระองค์จึงน่าที่จะมีคำอธิบายของการเปลี่ยนแปลงสถานภาพจากสามัญชนสู่กษัตริย์ อันเป็นสาระสำคัญที่แตกต่างไปจากกษัตริย์พระองค์อื่นที่สืบเชื้อสายมาจากวงศ์กษัตริย์ เพราะคำอธิบายดังกล่าวจะนำมาซึ่งคำตอบในการสร้างความชอบธรรมให้กับสิทธิธรรมที่มีอยู่

คำอธิบายที่ปรากฏในการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าฟ้ารั่วนั้น เน้นเรื่องของการที่พระองค์ทรงมีพระปณิธานอัน เป็นลักษณะสำคัญลักษณะหนึ่งของผู้มีบุญซึ่งปรากฏในสมัยรัชกาลที่ ๑ เพราะผู้มีบุญเท่านั้นจะสามารถเป็นกษัตริย์ได้ การมีปณิธานของพระเจ้าฟ้ารั่วนั้นไม่ได้เกิดขึ้นหลังจากการ

๓ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๒๑.

ขึ้นครองราชย์ของพระองค์ แต่ภาพของการมีปัญหานั้นถูกปูทางไว้ตั้งแต่พระองค์ยังทรง เป็นพ่อค้า
ไม่ว่าจะเป็น เหตุการณ์ที่พระองค์ต้องตั้ง เครื่องสกลาระบูชาให้ผู้รู้ที่ท่านายนิมิตรโดยการนำเงินมา
กองไว้สูงเท่าศีรษะทั้ง ๆ ที่ในขณะที่นั้นพระองค์มีเงินเพียงแค่ ๓๐ บาท ในเหตุการณ์ครั้งนั้น
พระองค์ได้แสดงปฏิภาณให้เป็นที่ปรากฏ คือ การที่สามารถแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้าได้ "เมื่อขณะ
คิดอยู่นั้นภอมะกะโทแล เห็นจอมปลวกอันหนึ่งอยู่ที่นั้นสูงเพียงศีรษะ มะกะโทจึงเอาเงินสามสิบ
บาทวางลงเหนือจอมปลวกทำสการะบูชา..." ๔

การกระทำของพระองค์ทำให้ผู้ท่านายนิมิตรทราบ ว่า "บุรุษผู้มีฉลาดในอุบายยิ่งนักควรที่
จะมีบุญอยู่แล้ว..." ๕ หรือ เมื่อพระองค์สามารถเข้าไปอยู่ในวังได้แล้ว ภาพของการมีปัญหาก็ได้
ปรากฏอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระร่วงเจ้าพระราชทาน เบี้ยให้ มะกะโทนำ เบี้ยที่ได้ขึ้นไปซื้อ เมล็ด
พันธุ์ฝักกาดเพื่อมาปลูก แต่เพียง เบี้ยเดียว นั้น เจ้าของร้านไม่สามารถดวง เมล็ดพันธุ์ได้ พระองค์
จึงบอกกับคนขายว่า "... เบี้ยของเรา เบี้ยเดียวจะขอแต่คิดนิ้วมือนิ้วเดียว" ๖ ว่าแล้วมะกะโทก็
"... เอานิ้วมือซุบ เขลและแล้วก็จิ้มลงในกระต่ายพรตฝักกาดจึงรูตเอา เมล็ดพรตฝักกาดนั้น" ๗ การ
กระทำของพระองค์ เช่นนี้ทำให้ เจ้าของร้านคิดในใจว่า "บุตรรามิผู้นี้มีปัญหาก็จะได้ เปนดีมันคง" ๘

และเมื่อพระองค์ขึ้น เป็นกษัตริย์แล้ว ในการดำเนินนโยบายระหว่าง เมืองเมาะตะมะและ
เมืองอื่น ๆ นอกจากจะใช้ความเป็น เครือญาติในการมีความสัมพันธ์ด้วยแล้ว ยังปรากฏว่าเมื่อจะ
เข้ายึดครองเมืองอื่น พระองค์หลีกเลี่ยงที่จะใช้การ เผอิญหน้าโดยการ ใช้กำลังทหาร หากจะใช้
ปัญญาในการวางอุบาย เห็นได้จากการ เข้ายึดครองเมืองกามะลาณี พระองค์อาศัยโอกาสที่พระเจ้า

๔ ทอสมุควาธิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๔ เล่ม ๑.

๕ เรื่องเดียวกัน.

๖ เรื่องเดียวกัน.

๗ เรื่องเดียวกัน.

๘ เรื่องเดียวกัน.

กามะลานีเสด็จประพาสป่า ส่งกำลังทหาร เข้าจูโจมและยึด เมืองทันทีพร้อมกับนำพระราชธิดาของ พระเจ้ากามะลานีกลับมาเมือง เมาะตะมะ เมื่อพระเจ้ากามะลานีทราบข่าวก็ทรงยกกองทัพมา ล้อมเมือง เมาะตะมะไว้ จากเนื้อเรื่องแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการประเมินสถานการณ์ที่ ดีของพระเจ้าฟ้ารั่ว จากพระราชดำริที่ว่า " เราจะยกพลออกหักทหารรบพุ่งด้วยกองทัพพระเจ้า กามะลานีบัดนี้เส้าประจวบตั้งสาครน้ำรดกันก็จะเสียรัฟลทั้งสองฝ่ายล้มตาย เป็นอันมาก อย่าเลยจะคิด เปนกลอุบายอ่อนน้อม เอาไชยช้ำจะจงได้..."^๙ ดังนั้นพระองค์จึงมีพระราชสาส์นถึงพระเจ้า กามะลานีว่าการที่ทรงส่งกองทัพไปยึด เมืองนั้นไซ้ประสงค์ที่จะรุกรานไม่ หากเป็นเพราะความรัก ที่มีต่อพระราชธิดาของพระเจ้ากามะลานีจึงได้ทำการที่ขัดต่อพระราชประเพณี เพราะพระองค์ทรง เกรงว่าพระเจ้ากามะลานีจะไม่ยอมยกพระราชธิดาให้ เมื่อพระเจ้ากามะลานีทราบดังนั้นก็หมด ความสงสัย พระเจ้าฟ้ารั่วจึงให้แต่งเครื่อง เสวยที่ เจือด้วยยาพิษส่งไปให้พระเจ้ากามะลานีและ กองทัพ ปรากฏว่าทั้งพระเจ้ากามะลานีและกองทัพที่ยกมาถูกยาพิษถึงแก่ความตาย ในที่สุด พระเจ้าฟ้ารั่วก็ได้ เมืองกามะลานีสมความตั้งใจไว้โดยที่ไม่ เสียกำลังไพร่พล

นอกจากการมีบุญบาป เป็นลักษณะสำคัญลักษณะหนึ่งของผู้มีบุญแล้ว การเกิดศุภนิมิตรต่างๆ ก็เป็น เครื่องชี้ถึงความมีบุญของบุคคล เช่นกัน เพราะผู้ที่มีบุญเท่านั้นจึงจะมีสิ่ง เหล่านี้บังเกิดขึ้นได้ ศุภนิมิตรที่เกิดขึ้นกับพระเจ้าฟ้ารั่วนั้น เกิดขึ้นตั้งแต่ เมื่อพระองค์ยัง เป็นสามัญชนอยู่

---

^๙ เรื่องเดียวกัน.

... เมื่อขึ้นไปถึงยอด เขานั้น มิใช่ระดูฝนก็บังเกิด เป็นพะยูงใหญ่แล้วฝนตก
ฟ้าร้องอะสุณีผ่าลงมาถูกคานมะกะโทหอบหักลงจากปามะกะโทฯ ทำคาน
ผลัดถึงสามครั้ง อะสุณีก็ขึ้นคานผ่าลงถูกคานถึงสามหน... มะกะโทตกใจ
ย็นตะลึงอยู่ในที่นั้น แลไปในบุรพทิศ เห็นแสงอรุณสว่างขึ้น ครั้นแลมา
ผายข้างประจิมทิศฟ้าแลบขึ้น เห็น เป็นวิมานแลประสาทรามมณเฑียรปรากฏ
แก่ตามะกะโท มะกะโทจึงคิดแต่ในใจว่า เหตุใหญ่เห็นมหัศจรรย์ถึงเพียง
นี้ ผายลูกคำทั้งปวงก็มิได้ เป็นอันราย จึงคิดว่าตัวกู่นี้จะมีวาสนาไปภาย
หน้า... ๑๐

และ เมื่อตั้งตัว เป็นกษัตริย์แล้ว ศุภนิมิตรก็บังเกิดขึ้นอีกครั้ง เมื่อแผ้วถางแผ่นดิน เพื่อที่จะสร้างเมือง

แล เมื่อแผ้วถางดินนั้นได้ เสือตัวหนึ่งโหรจึงทำนายว่า เมืองเราจะมี
อำนาจมากดุจเสือ แต่ที่จะเกิดยุทธนาการสงคราม แล้วได้งูเหลือม
ตัวหนึ่ง โหรทำนายว่า เป็นนิมิตร เมืองนี้จะ เป็นถ้าเสาเกาประกอบ
ไปด้วย เสขรูกะดุมภี ภาณิจพอส้าไปมาค้าขายเป็นอันมาก แล้วได้ไขนก
ยุงใบหนึ่งแมงฟักอยู่ โหรทำนายว่า นิมิตรนั้นนานไปจะได้ช้างเผือกผู้ตัวหนึ่ง... ๑๑

เช่นกันกับยาม เกิดศึกสงคราม ศุภนิมิตรต่างๆ ก็จะมาบังเกิดแก่ผู้มีบุญ เพื่อที่จะบอกเหตุและแก้ไข
สถานการณ์

---

๑๐ เรื่องเดียวกัน.

๑๑ เรื่องเดียวกัน.

... จึงเทพยเจ้าเข้าฝันพระเจ้าฟ้ารั่ว ว่าซึ่งข้าศึกมาล้อมพระนคร
ไว้ครั้งนี้ พระองค์จะทรงพระวิตกไปใย พญาช้างเผือกภูของพระองค์
เป็นไชยมงคลอยู่เองแล้ว และให้เร่งแต่งที่ณะยอดเขาเมืองเมาะตะ
หะประดับประดาด้วยราชวัตถ์ครบถ้วนแล้ว เอาช่างทองคำใส่หน้าตั้งพิທີ
แล้วจงประดับประดาพญาช้าง เขิญขึ้นไปณะยอด เขาซึ่งตั้งพิธินั้นพญาช้าง
ก็สูบน้ำในอ่างทองพันไปทศาค ประจามิตรก็จะกายแพ้อัปะระไชยไปทุกทิศ... ๑๒

นอกจากเรื่องการขึ้นครองราชย์ของผู้ที่ได้สืบเชื้อสายจากวงศ์ษัตริย์แล้ว ในรัชกาล
ของพระเจ้าฟ้ารั่วยังกล่าวถึงประเด็นอ่อนไหวทางการเมือง ประการหนึ่งคือ การขจัดศัตรูทาง
การเมืองผู้เป็นพระญาติใกล้ชิด ในราชธาธิราชมีเรื่องราวของ ชังคี ชังแง ผู้เป็นพระราชบุตร
ของนางสินทยาพระราชธิดาของพระเจ้าฟ้ารั่วกับพระเจ้าตราพญาผู้คิดทรยศต่อพระองค์ จึงเท่ากับ
ว่า ชังคีและชังแงเป็นหลานตาของพระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าฟ้ารั่วได้สั่งประหารพระเจ้าตราพญาผู้
ที่ครั้งหนึ่งเคยทำสังสาบานว่าจะไม่ทรยศต่อกัน แต่พระเจ้าตราพญากลับคิดทำร้ายพระเจ้าฟ้ารั่วถึง
สองครั้ง สองครา ส่วนชังคีและชังแงนั้นพระเจ้าฟ้ารั่วถือว่าเป็นพระราชนัดดาจึงให้เขิญพระศรี
องค์หนึ่งเขิญพระเต้าองค์หนึ่ง ต่อมาภายหลังเมื่อพระราชนัดดาทราบความจริงว่าตนไม่ได้เป็น
บุตรของพระเจ้าฟ้ารั่ว แต่เป็นบุตรของพระเจ้าตราพญาซึ่งพระเจ้าฟ้ารั่วสั่งประหารจึงคิดกบฏ
หมายจะปลงพระชนม์แต่ไม่สำเร็จ พระเจ้าฟ้ารั่วมีรับสั่งให้จับตัวพระราชนัดดาทั้ง ๒ แล้วสั่ง
ประหารชีวิต โดยพระองค์ได้ตรัสว่า

"แต่นี้สืบไป ตัดทวายอย่าไว้หนามหน่อ มาพ้ออย่าไว้ลูก" ๑๓

๒. รัชกาลพระเจ้าราชาธิราช (พระยาน้อย)

เนื่องจากรัชกาลของพระเจ้าราชาธิราชมีความยาวมาก ดังนั้นจึงขอแบ่งวิเคราะห์เป็น ๒ ส่วน คือ ก่อนการขึ้นครองราชย์ และตั้งแต่ขึ้นครองราชย์จนถึงสวรรคต

แม้ว่าพระเจ้าราชาธิราชจะสืบเชื้อสายจากวงศ์กษัตริย์ แต่ทว่าการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ไม่ถูกต้องตามท่านองคตองธรรมนิก เพราะพระองค์ไม่ใช่ผู้ที่พระราชบิดา(พระยาอู่)

๑๓ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๔ เล่ม ๒. เป็นที่น่าสังเกตว่า เหตุการณ์และคำกล่าวท่านองนี้เป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ ๑ คือ เมื่อปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๓๐๔ แล้ว สมเด็จพระราชวังบวรราชยุคลราชกาลที่ ๑ "จะให้เอาลูกเจ้ากรุงธนไปสมน้ำเสีย...แต่วังหลวงทรงเห็นเป็นการดูร้ายเหลือเกินนึกไม่ยอมให้ทำ วังหน้าจึงทนายไว้ว่า แล้วจะได้ยากแก่ลูกหลาน" ("พระราชวิจารณ์ในรัชกาลที่ ๔", จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี, (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของครูสภา, ๒๔๑๖), หน้า ๓๘๔.) และเนื่องจากเรื่องราชาธิราชนั้นผู้แปลและเรียบเรียง คือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งเป็นขุนนางคนสนิทในรัชกาลที่ ๑ ดังนั้นไม่ว่าเรื่องราชาธิราชความเดิม จะมีเรื่องหรือข้อความนี้หรือไม่ก็ตาม แต่การที่เรื่องราชาธิราชฉบับของเจ้าพระยาพระคลังเพิ่มหรือให้คงอยู่ น่าที่จะชี้ให้เห็นว่า เจ้าพระยาพระคลังคงจะตระหนักถึงความอ่อนไหวของปัญหาที่เช่นกัน จึงเพิ่มหรือให้คงอยู่คำพูดนี้ไว้ เสมือนกับจะชี้ให้เห็นว่ากรณีเช่นนี้เคยปรากฏมาแล้ว ในภายหลังเมื่อรัชกาลที่ ๑ สวรรคต ก็ปรากฏว่า รัชกาลที่ ๒ ส่งประหารเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิบดี ผู้เป็นทั้งเชื้อสายของพระเจ้ากรุงธนบุรีและเชื้อสายของรัชกาลที่ ๑ โดยการกล่าวหาว่าจะก่อการกบฏ

ประสงค์จะให้ขึ้นครองราชย์หรือสืบราชสมบัติ พระราชบิดามังคกรัส เสมอว่า "...ย้ายพญาน้อย
นี้ มั่นลูกของกูจริงแต่ทว่ารูปร่างมันหาเหมือนกูไม่ ผมก็หยิกน้องทูตาทองลึกชะณะคนสำหาวหยาบเข้า
ใจจะกัน..."^{๑๔} หรือ

... ถ้าข้า นี้หาบุญไม่พะพญาน้อยนี้ลึกชะณะผมหยิกตาทองน้องทู ข้าเหนใจ
จะจะกันนึก เมื่อและพะพญาน้อยจะได้ราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่าน
ผู้เป็นที่ข้ากับนางนักรสนม สมณะพะราหมณาจารย์อะนะปราชาราษฎรทั้ง
ปวงก็จะได้ความเดือดร้อนนึก และจะมีผู้ใคร่รักษาพะพญาน้อยนั้นหาไม่ได้
ใจนั้นจะปราศจากศรัทธาในพระศาสนา ^{๑๕}

ส่วนผู้ที่พระยาผู้ต้องการให้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระองค์นั้น คือ พอขุนเมือง เพราะ "รูปร่างงาม
พระเจ้าข้างเผือกชอบพระไทยมีความเสบหะรักษัใคร่มากนึก"^{๑๖} และ

... ฝ่ายพอขุนเมืองรูปก็งาม เจรจาก็เพราะ เปนมะธูรศวาจาดีอัยคำ
อ่อนหวาน มีใจมากไปด้วยความกรรณา แม้นข้าหาบุญไม่ปลงให้พอขุน
เมืองผู้เตียวนี้ ครองราชสมบัติเกิด สมณะพะราหมณาจารย์อะนะปราชาราษฎร
จะได้เอาไศรย เปนสุข ท่านก็ได้ เปนสุขดุจหนึ่งบิณฑชะมะหานัดที่
เป็นที่เอาไศรยแห่งสัตว์ ^{๑๗}

^{๑๔} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๓.

^{๑๕} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๔.

^{๑๖} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๓.

^{๑๗} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๔.

ดังนั้นการที่พระยาน้อยหนีจากเมือง และไปช่องสุมกำลังที่เมืองตะเกิง โดยเฉพาะการฆ่านายประตู่ เมื่อจะออกจากเมืองพะโค จากทัศนะของพระยาอู่คงมองได้ประการเดียวว่าพฤติกรรม เช่นนี้ก็ถือเป็นการกบฏต่อพระราชบิดาซึ่งเป็นกษัตริย์อยู่ในขณะนั้น

ในทำนองเดียวกันกับกรณีพระเจ้าฟ้ารั่ว การขึ้นเป็นกษัตริย์ของพระยาน้อยนั้นถูกอธิบายตั้งแต่ประสูติแล้วว่าเป็นผู้มีบุญ "...พระสนมเอกชื่อนางศิริมายามีพระราชบุตรต่อพระเจ้าข้างเฝือกองค์หนึ่ง ลึ้นนั้น เปนรอยจักร..."^{๑๘} ประกอบกับศุภนิมิตรต่างๆได้บังเกิดกับพระยาน้อยตลอดมา เหมือนกับจะเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าการเป็นผู้นั้นไม่มีผู้ใดสามารถหยุดยั้งได้ แม้ว่าจะไม่ใช่ว่าผู้ที่พระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนประสงค์จะให้ขึ้นครองราชย์ แต่ด้วยบุญญาบารมีที่ได้สั่งสมไว้จึงทำให้ได้ครองราชย์ในที่สุด และสิ่งที่เป็นเครื่องบอกถึงการมีบุญญาบารมีประการหนึ่งก็คือ การเกิดศุภนิมิตรต่างๆ สว่างหน้า ไม่ว่าจะเป็นการออกจากเมืองพะโคเพื่อช่องสุมกำลัง ในขณะที่ปรึกษากันว่าจะไปตั้งหลักที่เมืองไหนก็ได้ "สุภนิมิตรริมกลางถามเทพยะดา"^{๑๙} เช่น

^{๑๘} หอสมุดควชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๘ เล่ม ๓.

^{๑๙} หอสมุดควชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๘ เล่ม ๔.

ที่ประตู่ เกรีย เทพยาคคนใจให้หญิงคนหนึ่งทำเพลงกล่อมลูก ... แปรออก
 เป็นคำไทว่า ดันมะยมใหญ่ได้ฮ่อมหนึ่ง ที่ประจู่พระธาดูพระเจ้าไว้หังส์
 พระองค์แม่นไป เรวจะได้ เป็นพญา... มังกันจัจจ... ว่าซึ่งหญิงกล่อมลูกว่า
 ดันมะยมใหญ่ฮ่อมหนึ่งนั้น ได้แก่พญาน้อย ว่าดันมะยมผลิผลมารากาใบก็ถูก
 นั้น พญาน้อยจะได้ เป็นกระษัตริย์มีเดช เชนาภาพแลผลมาก แลที่พระธาดู
 เจ้าพระองค์ประดิษฐานไว้ นั้น คฤาเมืองตะ เกิงให้พญาน้อยไปคิดการ ณะ
 เมืองตะ เกิงเกิด จะได้ไชยะช่าณะ... แปร เป็นคำไทว่า หลวงชี่คนจนขี้
 คราน เตียรชื้อลูกข้างขี้ ลูกข้างกินหญ้าอยู่ริมหนองที่พระธาดูพอ เร่งไปจะ
 ได้ เป็นพญา มังกันจัจจแก้วว่า หลวงชี่เกียจคราน เตียร ชื้อลูกข้างขี้ นั้น
 เหตุว่าหลวงชี่มีศิลปะวิเศษแท้แลจะกอบด้วยราชภาพณะ ซึ่งว่าข้างกินหญ้า
 อยู่ริมหนองนั้น ประเพณียข้างจะกินหญ้าด้าลงกลางหนองไม่กอกิน เลียบกิน
 ริมหนองจัจจอ้ม ได้แก่พญาน้อย ถ้าพญาน้อย จะอยู่ใน เมืองพะโค เหนจะไม
 สำเร้ง ให้ เร่งไป เมืองตะ เกิงจะได้ เป็นพญา... ๒๐ เป็นต้น

หรือการไปสืบข่าวตามด่านเมืองพะโค ก็เกิดศุภนิมิตรต่าง ๆ เช่นกัน

... ได้ยินทารถทำเพลง... จัจจถามมังกันจัจ จ๊ กราบทูลว่า เข้ามอหนุ้น
 ได้แก่พระองค์ ถาดทองได้แก่เมืองหงษาวะดี คค เข้าลงในถาดทองนั้น
 พระองค์จะได้ เป็นพญาใน เมืองหงษาวะดีซึ่งว่าปูพุกหมอนนอน เพลาคำก็
 นอนนั้นได้แก่ข้าทหารทั้งปวงนานไปจะได้ เป็นสุขหนองจมนในท้องนานั้น
 ได้แก่มหา เทวีจะพิง เอาถ้อยคำนั้นมิได้ แลคนสี่สะหยิก เกิดวันศุกร์ เปน
 มงคล พระองค์จะได้ เสวยราชสมบัติใน เมืองหงษาวะดี... ๒๑

๒๐ เรื่องเดียวกัน.

๒๑ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๖.

แม้ในยามที่ยกทัพไปตีเมืองพะโค เมื่อเข้าที่บรรทมก็ทรงพระสุบินว่า "พระจันทร์สองโลกย์อยู่นั้น ตกลงสูญหายไป มีพระจันทร์ดวงหนึ่งผุดขึ้นมาสองโลกย์สว่างดั่งเกา แล้วเห็นดาวสองดาวหนี พระจันทร์ไปข้างทิศอุดร ฝ่ายรัศมีดาวนั้นก็น้อยลง"^{๒๒} เมื่อพระยาน้อยตื่นขึ้นและให้มังกันจิก ทานายผืน มังกันจิกก็ทานายว่า

... ข้อซึ่งพระจันทร์สองโลกย์แล้วสูญหายไปนั้น ได้แก่สมเด็จพระราชบิดา ของพระองค์จะสวรรคตในวันนี้ ซึ่งสุบินนิมิตรว่าพระจันทร์ดวงหนึ่ง ผุดขึ้นมาสองโลกย์สว่างดั่งเกานั้นจะได้แก่พระองค์ ฯ จะได้ผ่านสมบัติน เมืองพะโค เป็นใหญ่แก่รามัญประเทศทั้งปวง ยันดาวสองดาว ซึ่งหนี พระจันทร์ไปทิศอุดรรัศมีขยับน้อยลงนั้น ได้แก่มหาเทวีสมิงมะราชู จะสู้รบพระองค์มิได้พ่ายแพ้หนีไป...^{๒๓}

และเมื่อตัดสินพระทัยที่จะยกทัพเข้าตีเมืองให้ได้ก็เกิดสุภนิมิตร "...ได้ยินเสียงดุริยางคนตรี อื้ออึงบนอากาศ ทั้งพระอาทิตย์ก็ทรงกรด แต่บันดาไพรพลในกองทัพก็ได้ยินเห็นประจักษ์แก่ตาลิ้น..."^{๒๔}

นอกจากนั้น ในช่วงที่พระยาน้อยยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ จากเนื้อเรื่อง มีลักษณะเด่น ประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือ เรื่องของมังกันจิกผู้ติดตามปะขาวคนหนึ่ง แนะนำให้พระยาน้อย ตามหามังกันจิก มาเป็นที่ปรึกษา เนื่องจากเป็นผู้ที่มีปัญหาในสรรพวิทยาการทั้งหลายซึ่งเหมาะสมต่อการเป็นที่ปรึกษาของผู้ที่เป็นกษัตริย์ เป็นที่น่าสังเกตว่ามังกันจิกไม่ได้เป็นผู้ที่มีความสามารถในเรื่อง

^{๒๒} ทอสมุควาธิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๔ เล่ม ๘.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน.

การรบทัพจับศึก หากคุณลักษณะที่เด่นของมังงกันจีคือ การเป็น เสมือนที่ปรึกษาของพระยาน้อย แต่เป็น เรื่องที่น่าแปลกมาก เพราะเมื่อพระยาน้อยขึ้นครองราชย์แล้ว บทบาทของมังงกันจีในฐานะที่ปรึกษาก็ลดน้อยลงจนแทบจะไม่มีบทบาทซึ่งต่างจากขุนนางผู้อื่นแม้แต่ใน เรื่องการ เป็นที่ปรึกษา เรื่องการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่จะตกเป็นหน้าที่ของสมิงพ้อ เพชรและอำมาตย์ทิมมณีกรอด แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การได้มาซึ่งมังงกันจีของพระยาน้อยดู เหมือนว่าใน เนื้อ เรื่องจะให้ความสำคัญมากกว่าขุนนางคนอื่น เห็นได้ชัด เจนจากความพยายามของพระยาน้อยในการส่งคนไปสืบ เสาะหาที่อยู่ของมังงกันจีหรือการตอบปริศนา ๓ ข้อ หรือแม้แต่การรู้จักมังงกันจีเป็นครั้งแรกนั้น ก็มีใช้ เป็นกรณีธรรมดาเหมือนกับขุนนางผู้อื่นที่กษัตริย์ เห็นได้ชัดจากความสามารถและความกล้าหาญ แต่สำหรับการรู้จักมังงกันจีนั้น เป็นเพราะตาปะขาวคนหนึ่งได้มาที่ลานมุเตาที่พระยาน้อย เล่นตีคลี และตาปะขาวก็บอกแก่พระยาน้อยว่า

จะปรารถนาเอาราชสมบัติใน เมืองพะโค ก็ให้อุตสาหะปันจางคิกศีล และ
จงไปข้างทิศตะวันตกจะได้ภักถยามิตร บุรุษกะคุมก็ผู้หนึ่งอยู่ ณะ
บ้านพะลาคา เปนข้าพระ เกษธาดู ณะ เมืองตะเกิง ผู้นั้นมีปัญญาสูงขุมภาว
จะได้ เปนครูท้าวครุฑะญาผู้จบไตรเภท แลบุรุษผู้หนึ่ง เกิดในวันอังคาร
บัดนี้อายุศมได้สบหกปีแล้ว ผู้นี้จะกล่าวปฤษนาสามบทถ้า บพิตรแก้ปฤษนา
สามบท ได้ผู้นั้นจะ เป็นคู่คิดแก่พระองค์ ๆ จะได้ เปนใหญ่ แก่รามัญประเทศ
จะได้ยกย่องพระศาสนานั้น ว่าเท่าคังนั้น แล้วยกัธันทรธานหายไป... ๒๔

และ เมื่อมังงกันจีจะทำราชการกับพระยาน้อยนั้น พระยาน้อยนิมิตร์ว่า"มีบุรุษผู้หนึ่งนำ
เอาแก้วมะณีอันวิเศษมาแต่ประจิมทิศ มาวางลงในฝ่าพระหัตถ์ คืบขึ้นตำรทำนายนิมิตร์ของพระองค์
เอง ว่าบุรุษซึ่งนำเอาแก้วมะณีมาใส่ฝ่ามือ นั้น เหนจะได้แก้วมะสอด อันดวงแก้วมะณีอันวิเศษ เหน
จะได้แก่ เจ้าเนร..." ๒๖ จากเนื้อ เรื่องดังกล่าว เหมือนกับ เป็นนิมิตร์ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้มียุญาเท่านั้น

๒๔ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๔.

๒๖ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๔.

ที่เหมาะสมจะเป็นที่ปรึกษาคนสนิทของกษัตริย์ เพราะเมื่อพระเจ้าราชาธิราชขึ้นครองราชย์แล้ว มังกันจีหรือในภายหลังได้เลื่อนเป็นราชมนู ก็ต้องไปเป็นที่ปรึกษาของพระราชบุตรพระเจ้าราชาธิราช "...ให้พระยาเกียรราชบุตรไปอยู่เมืองมอญมะละ ให้ราชามะนุไปดูแลตกแต่งที่ทางเฉลิมพระราชมณเฑียรแล้วให้ประทับประคองด้วยอยู่..."^{๒๗} และ "...ครั้งเสด็จมาถึงเมืองหงสาวดีแล้ว จึงเวนราชสมบัติให้แก่ราชบุตร ให้ราชามะนุอยู่ช่วยประคองการ..."^{๒๘} และเมื่อพระราชบุตรของพระเจ้าราชาธิราชได้ขึ้นครองราชย์ก็ทรงตั้งให้ราชมนูเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ "สมิงมหาทชะบารุงกระษัตริย์ขึ้นครองราชสมบัติได้ถึงสองพระองค์..."^{๒๙}

เป็นที่น่าสนใจว่า ในเนื้อเรื่องช่วงที่พระอาจารย์ของมังกันจีบรรยายถึงความสามารถและความรู้ของมังกันจี ในช่วงนั้นได้บรรจุ "ความรู้" ซึ่งอาจารย์ของมังกันจี เน้นความสำคัญของตำราผ่านมังกันจี โดยความรู้ดังกล่าวนี้เป็นตำราสำคัญสำหรับบุคคลที่จะเป็นกษัตริย์ และขุนนางว่าควรประพฤติปฏิบัติตนเช่นไร และกษัตริย์และขุนนางควรจะเป็นเช่นไร ซึ่งความรู้ดังกล่าวนี้เสมือนกับ เป็นมาตรฐานที่กำหนดลักษณะและบทบาทหน้าที่ของกษัตริย์ และขุนนางโดยเฉพาะ ดังจะเห็นว่าผู้ที่จะเป็นกษัตริย์นั้นจะต้องเรียนรู้ "อุบายสี่ประการ วิชาห้าประการ คุณแปดประการ วุฒิเจ็ดประการ"^{๓๐} และขุนนางจะต้องรู้ถึง "โทษแปดประการ คุณเจ็ดประการ วุฒิหกประการ คดสามประการ ชื่อหกประการ มุข่าเก้าประการ"^{๓๑} (โปรดดูรายละเอียดข้างหน้า)

เป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ผู้ที่จะมาเป็นขุนนางของกษัตริย์นั้น ไม่ได้เน้นถึงความต้องการของกษัตริย์ต่อขุนนางในเรื่องของ "ชาติตระกูล" แต่อย่างใด มักพบว่าขุนนางที่เข้ามา

^{๒๗} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๔.

^{๒๘} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๖.

^{๒๙} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๔.

^{๓๐} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๔.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน.

ถวายตัวนั้น เป็นเพียงสามัญชนที่มีความสามารถอัน เป็นคุณสมบัติสำคัญของการ เป็นขุนนาง หรือมิเช่นนั้นก็เป็นพระซึ่งมีความรู้ความสามารถ และมีสติปัญญา (ใน เรื่อง ราชาธิราช มีพระที่รับใช้กษัตริย์ถึง ๕ รูป) หรือถ้าเป็นขุนนางเก่า ในเนื้อเรื่องก็ไม่ได้กล่าวไปถึงสาแหรกของสายตระกูล แต่กลับเน้นที่ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญที่กษัตริย์มีพระราชประสงค์จากผู้ที่เป็นขุนนาง

การมีพระราชประสงค์ดังกล่าวนี้อาจจะ เนื่องมาจากการที่พระเจ้าราชาธิราช เพิ่งจะทรงขึ้นครองราชย์ ดังนั้นปัญหาเรื่องความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของขุนนางจึงถือ เป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะเป็นหลักประกันถึงความมั่นคงหรือเสถียรภาพของกษัตริย์ เห็นได้ชัดจากกรณีของอำมาตย์ทิน คือเมื่อพระยาน้อยยกทัพ เข้าเมืองพะโคและได้ลงโทษผู้กระทำความผิดแล้ว พระยาน้อยตรัสว่า "...ผมเข้าตาเราสองอัน เอาออกเสียได้อันหนึ่งแล้ว แต่อันหนึ่งยังเคืองตาเราอยู่นักไม่สบายเลย"^{๓๒} การที่พระยาน้อยกล่าวเช่นนั้น เป็นเพราะว่าเมื่อพระองค์จะเข้าประตูเมือง อำมาตย์ทินสั่งให้ทหารเปิดประตูเมืองรับแต่เพียงบานเดียว และนอกจากนั้นอำมาตย์ทินก็เป็นผู้เดียวในเมืองที่ไม่ได้มีหนังสือไปถวาย เป็นข้าสวามิภักดิ์พระยาน้อยเหมือนกับขุนนางผู้อื่น เมื่ออำมาตย์ทินได้ยินพระยาน้อยตรัสเช่นนั้น ก็ทราบดีว่าพระยาน้อยแคลงใจตน จึงอธิบายถึงเหตุผลของตนเพื่อให้พระยาน้อยเข้าพระทัยว่าเป็นเพราะ

...ว่าซึ่งพระองค์ตรัสประภาษมานี้ข้าเฝ้าก็ทราบอยู่แล้ว อันตัวข้าเฝ้านี้
จะได้เข้าด้วยพระองค์ก็หามิได้ จะใดเข้าด้วยสมิงมะราหูก็หามิได้ ด้วย
ข้าเฝ้ารักษากะตัญญูสู้สัจสวามิภักดิ์อยู่ได้พระบาทสมเด็จมะหากระษัตรา
ธิราชเจ้าเสด็จประดิศถานอยู่ในมะหาเสวตรนัทร ตั้งใจฉลองพระคุณ

^{๓๒} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๘.

๒

ด้วยความซื่อรักษาแผ่นดินไว้ มิได้ทำน้ำใจให้เป่น และเมื่อพระองค์

๓

ยกกองทัพมาตั้งอยู่ ณะวัดสิงคุศ สมเด็จพระราชบิดาพระองค์ยังมิได้
เสด็จสวรรคต เสนาอำมาตย์มนตรีผู้ใหญ่น้อยทั้งปวง ำหน้าราช
บรรณาการ แลหนังสือออกไปถวาย แต่ข้าเฝ้าผู้เดียวมิได้ทำใจเป่น
สองำหน้าราชบรรณาการออกไปทูลพระบาทนั้น เพราะ เหตุกลัวจะเสีย
ขะนบทำเนียบใน เสนาบดีวัฏประ เวณผู้ เสียชีวิตหวังจะรักษาแผ่นดินมิ
ำให้แปรปรวนได้ และเมื่อพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินจะ เข้าสู่พระ
ณะครั้น พระราชบิดาซึ่งคตแล้วข้าเฝ้า เหนพระองค์ เป่นพระราชบุตร
ควรที่จะได้สมบัติสืบประ เวณย์ ข้าเฝ้าก็มีความยินดี ก็ออกไป เปิดประตู
รับเสด็จ แต่บานหนึ่งแลซึ่งปิดไว้บานหนึ่งนั้น เพราะ เหตุว่าพระศกยังมิ
ได้ถวายพระเพลิงข้าเฝ้ารักษาพระศกไว้อยู่จึงมิได้ เปิดรับเสด็จทั้งสอง
บาน ถ้าสมเด็จพระราชบิดาพระองค์ยังคงอยู่ใน เสวตระณัศระข้าเฝ้า
ก็คงจะปิดประตูให้มั่นคง จัดแจงพลทหารพร้อมด้วย เครื่องสาตรา
อาวุธรักษาหน้าที่ เห็นรับสู่พระองค์ ไปให้สิ้นชีวิตข้าเฝ้าก่อน
จะไว้ชื่อำให้ เป่น เกียรติยศสืบไปนแผ่นดิน ถ้าพระองค์จะ เอาโทษข้าเฝ้า
ดังนี้แล้ว นานไปภายหน้าไหนเลยจะมี เสนาบดีที่จงรักภักดีชื่อส่งต่อพระ
มะหากระษัตริ์ ซึ่งคงอยู่ใน เสวตระณัศระหามิได้^{๓๓}

เมื่อพระเจ้าราชาธิราชขึ้นครองราชย์แล้ว มิจะเข้าใจกันว่าพระเจ้าราชาธิราชเป็น
กษัตริย์นักรบที่มีความสามารถ แต่ถ้าพิจารณาจากเนื้อเรื่องจริง ๆ แล้ว จะพบว่าพระเจ้าราชา
ธิราชทรงเป็นนักปกครองที่เก่งมีความสามารถมากกว่าการเป็นนักรบ เพราะพระองค์ทรงสามารถ
ปกครองเหล่านักรบได้ ในการทำสงครามนั้นมีน้อยครั้งที่พระเจ้าราชาธิราชจะออกรบด้วยพระ

๓๓ เรื่องเดียวกัน, เน้นโดยผู้เขียน.

องค์เอง ส่วนมากจะเป็นการรบในลักษณะที่พระองค์ส่งทหารไปรบแทน หรือมิเช่นนั้นก็เป็น การอาสาออกรบของเหล่าทหารของพระองค์ เป็นที่น่าสังเกตว่าการออกรบด้วยพระองค์เองของพระ เจ้าราชาธิราชนั้น มักจะเป็นสงครามครั้งใหญ่ เช่น การชนช้างกับมังรายกะยอชวา หรือมิเช่นนั้น ก็เป็นการออกรบในช่วงที่ยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ และช่วงที่เพิ่งขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ เท่านั้น คงจะเป็นไปได้ว่าการออกรบในช่วงดังกล่าวนี้ เนื่องจากความพยายามในการสร้างการยอมรับในตัวพระองค์ เพราะการที่พระองค์มีโชผู้ที่กษัตริย์พระองค์เก่าประสงค์ที่จะให้ขึ้นครองราชย์ ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นที่พระองค์จะต้องพิสูจน์ว่าพระองค์มีความสามารถที่จะเป็นผู้นำได้ ในการทำ สงครามมักพบว่าพระเจ้าราชาธิราชจะทรงใช้สมองในการวินิจฉัยพิจารณาสถานการณ์ในการรบ และ จะทรงวางอุบายเพื่อเอาชนะ ซึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงการใช้กำลังทหารเข้าปะทะกับศัตรู เช่น ในการยึดเมืองฉะครเพน พระเจ้าราชาธิราชสั่งให้ทหารล้อมเมืองไว้ และเมื่อพระองค์

เสด็จเสียบเมือง ฉะครเพนทอดพระเนตรเห็นโรงช้างแห่งหนึ่งปลูกไว้
ริมเมือง จึงให้เอาไฟจุดโรงช้างเข้า ลมพัดหอบเปลวไฟเข้าไปติด
ไหม้เรือน พอกองลูกสมิงอายุพะบูลซึ่งรักษาเมือง ช้างม้าผู้คนตื่นวิ่งวายน
ผายพอกองจิ้งจอกออกมาดับไฟ ช้างตื่นมาเบียดพอกองเข้ากับเพลิงเรือน
ตัวนี้ไป พอกองตายในขณะนั้น พระเจ้าราชาธิราชรู้ก็ให้ทหารยกเข้าตี
ได้เมืองโดยง่าย^{๓๔}

หรือในคราวที่พระเจ้าราชาธิราช เผชิญกับทัพกระหนาบของทัพ เมืองพะลิม และทัพ เมืองมอญมะละ
ผายทัพ เมืองพะลิมจัดแจงที่จะมาช่วย เมืองมอญมะละโดยทางเรือ แต่พระเจ้าราชาธิราช
"...แต่งทัพเรือ ๒๐ ลำ ให้สมิงฉะครอินเปนแม่ทัพ แล้วให้ชักขากน้ำไว้ ถ้าน้ำขึ้นอย่าให้เห
นขากให้กองทัพสมิงฉะครอินชุมนุมอยู่ข้าง ให้เห็นข้างว่าคนน้อย แล้วจึงแต่งเรือเร็วสามสิบลำให้
ออกไปล่อกองทัพ ถ้ากองทัพเมืองพะลิมไล่ทำหนีมา ถ้าไม่รอลอยู่..."^{๓๕}

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๕} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๙.

โดยในศึกครั้งนั้น ปรากฏว่าฝ่ายทัพพะลิม เสียหายยับเยิน

...ฝ่ายกองทัพเมืองพะลิม เหนกองทัพพระเจ้าราชาธิราชคนน้อย ทัพ
เมืองพะลิมก็ไล่ตีกระโจมลงมา ภูเพลาขึ้นหาเห็นขวากไม้ กองทัพ
เมืองพะลิมติดขวางอยู่ ฝ่ายกองทัพสมเด็จพระอินซึ่งขุมอยู่นั้น เหนกองทัพ
เมืองพะลิมติดขวางอยู่ แล้วก็ตีทัพเข้าตี กองทัพเรือเมืองพะลิม ๖
แตก ใต้เรือรบเป็นอันมาก ๓๖

หรือในคราวที่พระเจ้าราชาธิราชทำกลลวงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องในการทำสัตย์สาบานว่าจะไม่รุกราน
กัน พระองค์ "ก็สั่งเสนาบดีให้ปลุกโรงพิธีจะกระทำสัง ฆ หาดทรายริมแม่น้ำ แล้วให้เอาเครื่อง
สตราอาวุธไปฝังซ่อนไว้ ถ้าแลพมาถึงพร้อมกันแล้วก็ให้เอาอาวุธซึ่งไปฝังไว้นั้นขึ้นฟันพะมา
เสียให้สิ้น..."^{๓๗} เป็นต้น

สิ่งหนึ่งที่ยังคงมีให้พบอยู่ในเนื้อเรื่องบ่อยครั้งก็คือ เรื่องของศุภนิมิตรอันเป็นคุณสมบัตินี้
หนึ่งที่สำคัญสำหรับผู้ที่มีบุญ เพราะผู้ที่มีบุญเท่านั้นที่เทพยดาจะแสดงนิมิตรที่ดีต่างๆให้ปรากฏ เช่น
เมื่อครั้งที่พระเจ้าราชาธิราชทรงชนช้างกับเบ็คน้อย เมื่อเบ็คน้อยได้ทีก็ชักดาบโพรงแก้วออกจาก
ฝักเพื่อที่จะฟันพระเจ้าราชาธิราชแต่ "ดาบโพรงแก้วหนีได้ออกจากฝัก..."^{๓๘} เบ็คน้อยได้ทูลให้
พระเจ้าราชาธิราชทราบ

---

๓๖ เรื่องเดียวกัน.

๓๗ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๓.

๓๘ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๙.

เมื่อแรกข้าพเจ้าหาแจ้งว่า พระองค์กอบไปด้วยโพธิสมภารบารมี
ใหญ่หลวงถึงเพียงนี้ไม่ จึงออกมาชนช้างด้วยพระองค์ และบัดนี้ข้าพเจ้า
เหินพระเดชเดชา นุภาพของพระองค์ เปนมหัสจรรย์ยิ่งนัก ขณะเมื่อพระองค์
เสียที ข้าพเจ้าจะพันพระองค์ ชกดาบหม้อออกจากฝัก ยันดาบโพรงแก้ว
เล่มนี้ ถ้าข้าพเจ้าชกออกได้ อยาว่าแต่พระองค์เลย ถึงคอช้างพระที่นั่ง
ก็จะขาด เปนลื่นออกด้วยกัน... พระองค์ทรงพระกฤษฎาธิการมากนัก
จึงหมิวได้ย่นคราย ข้าพเจ้านุญน้อยหมิวอาจต่อด้วยพระองค์ได้...^{๓๘}

สิ่งที่ถูกพูดถึงใน เรื่องราชาธิราช ช่วงที่พระเจ้าราชาธิราชได้ครองราชย์ นอกจากจะ
เป็น เรื่องการรบทัพจับศึกแล้ว ยัง เป็น เรื่องของคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของข้าทหารซึ่งคงไม่ต่าง
จากวรรณกรรมร่วมสมัยอื่น อาทิ เรื่องรามเกียรติ์ ที่เขียนถึงความสามารถเก่งกล้าในการสงคราม
ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อกษัตริย์ รวมถึงการมีสติปัญญาควบคู่ไปกับความสามารถทางการรบของ
ขุนนางข้าทหาร คุณสมบัติต่าง ๆ ของเหล่าขุนนางข้าทหารนี้ นอกจากจะ เป็นคุณสมบัติเฉพาะ
ของตัวละครแต่ละตัวแล้ว คุณสมบัติเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการมีบุญาบารมีของกษัตริย์ เพราะ
ทหารเอกซึ่งมีความสามารถและมีสติปัญญา เช่นนี้คือสิ่งประกอบบุญาบารมีของกษัตริย์ เช่นกัน คุณสมบัติ
เหล่านี้ถูกสื่อให้เห็นผ่านตัวละครต่างๆ กันมิใช่เฉพาะคนใดคนหนึ่ง โดยอาจจะ เห็นว่าใครจะ เป็นผู้
มีคุณสมบัติเด่นในทางใด เพราะฉะนั้น เหล่าทหารเอกจึง เป็นสื่อในการแสดงออกถึงคุณสมบัติที่ทหาร
ควรจะมีและควรจะเป็น และเมื่อทหารเอกผู้ใดผู้หนึ่งตายลง ก็จะมีทหารเอกคนใหม่ทดแทนไม่มี
วันหมด เช่น

อำมาตย์ทินมณีกรอด คราวที่อาสาตีเมืองเตวมุแสงและเมืองเตวประส่วย ในครั้งนั้น
อำมาตย์ทินมณีกรอดคิดอุบายแต่งหนังสือและ เครื่องบรรณาการไปคำนับ เจ้าเมืองเตวมุแสง จะขอ
ฝากตัวท้าวราชการอยู่ เป็นข้าสมิง เลิกพราห์ พร้อมทั้งสร้างถือน้ำทำสังฆสาบาน และนัดสนทนาความลับ

กับเจ้าเมืองเตวมุแสงเพื่อที่จะได้กำหนดวันที่จะไปพบสมิงเล็กพรา เจ้าเมืองเตวมุแสงหลงเชื่อ ยี่
ข้างออกมาจากประตูเมือง อำมาตย์ทิมมณิกรอดได้ทีก็แหงเจ้าเมืองเตวมุแสงตกข้างตาย และยึด
เมืองเตวมุแสงได้ ^{๔๐} เมื่อพระเจ้าราชาธิราชทราบในอุบายของอำมาตย์ทิมมณิกรอดก็ตรัส
สรรเสริญว่า"... เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่อายุศม์ก็แก่ชราแล้ว คิดว่าจะมีแต่ความรู้เล่า หมิรู้ก็
เข้มแข็งฝีมือก็กล้าหาญด้วย..."^{๔๑}

หรือเมื่อคราวที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพมาล้อมเมืองพะลิมที่อำมาตย์ทิมมณิกรอดรักษา
อยู่ และส่งคนให้ถือหนังสือไปแจ้งแก่อำมาตย์ทิมมณิกรอดว่า พระองค์สามารถที่จะเข้ายึดเมือง
พะลิมได้ง่ายมาก เพราะ "พลทหารยกมาครั้งนี้มากกว่ามากนักถ้าจะถือดินคณก่อนจะตั้งเข้าไปใน
เมืองพลิมก็จะเต็ม ถ้าจะหักเมื่อใดก็ได้เมื่อนั้น"^{๔๒} แต่เนื่องจากพระองค์ทรงเมตตาว่าอำมาตย์
ทิมมณิกรอดชราแล้วจึงหวังให้อำมาตย์ทิมมณิกรอดออกมากำนันบแต่โดยดี แล้วพระองค์ก็จะชุบเลี้ยง
อำมาตย์ทิมมณิกรอดให้ดี เหมือนที่พระเจ้าราชาธิราชเลี้ยงดู แต่อำมาตย์ทิมมณิกรอดไม่ได้ต้องกล
อุบายของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง พร้อมกับตอบหนังสือที่แสดงถึงการรู้เท่าทันและความซื่อสัตย์จงรัก
ภักดีต่อพระเจ้าราชาธิราช ความว่า

ซึ่งพระเจ้ามนเทียรทองทรงพระเมตตาว่ากล่าวเข้ามาทั้งนี้พระคุณหา
ที่สุด มิได้ยื่นข้าพเจ้า เป็นข้าทหารทำสงครามมาอายุศมจราถึงเพียงนี้
แม้ว่า ก้าวตายอยู่แล้วที่ไหนจะทำสงครามญืดยาวมาได้ ยันเกิดเป็นมนุษย์
ใน โลกยนี้ใครจะปราศจากความตายนั้นหามิได้ มาทว่าจะถึงแก่ความมรณ
านครั้งนี้ก็ดี ก็จะมีผู้ตายอยู่ในเมืองพลิมให้จงได้ แลพระองค์ว่าจะปลูก เลี้ยง

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๒} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๑๓.

ข้าเฒ่าผู้เป็นข้าศึก อันหาความชอบมิได้ให้เสมอจ้าวของข้าเฒ่านั้น อยากรัก
 มาลวงขู่ข้าเฒ่านี้เลยป่วยการเสีย เปล่า ซึ่งว่าเมืองพลมอยู่ใน เจอมพระหัด
 แล้ว ก็ให้เร่งตีเสียให้ได้ก่อน เกิดจึงค่อยยกไปตี เมืองหงษาวะศ^{๔๓}

สมิงท้อเพชร เมื่อคราวที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพมาหมายจะตีเมืองหงสาวดีพระเจ้า
 ราชาราชครุสสั่งให้สมิงนครอินทไปสอดแนมดูกำลังทัพของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เมื่อสมิงนครอินท
 กลับมาทูลรายงานว่ากองทัพพมามีมากกว่ามาก เป็นทัพใหญ่ สมิงท้อเพชรก็ทูลให้ทำอุบาย เพราะมิ
 เช่นนั้นแล้วรีพลจะล้มตายเป็นจำนวนมาก โดยให้พระเจ้าราชาราชคอยทัพที่แม่น้ำขันเกลาะ
 เพื่อที่จะ "ลวงพะมาให้น้ำท่วมตาย ทัพกองทัพยับเยินจนได้"^{๔๔} เพราะสมิงท้อเพชรทราบ
 ถึงสภาพธรรมชาติของแม่น้ำขันเกลาะว่า "...แห้งอยู่กำหนดหกวัน เจดวันน้ำทะเลขึ้นครั้งหนึ่ง
 พะยุแลคลื่นพัดมาน้ำก็เต็มฝั่ง..."^{๔๕} อุบายที่สมิงท้อเพชรใช้ในการจัดการกับฝ่ายข้าศึกคือ สมิง
 ท้อเพชรได้สั่งให้บุคคลล่องทำเป็นทางหนีน้ำทะเล และให้ตั้งมืองกลองไว้ตามรายทาง โดยได้กำชับ
 ไว้ว่า ถ้าน้ำทะเลขึ้นเมื่อใด ก็ให้ทหารตีมืองกลองให้อื้ออึง และถอยขึ้นมาริมตลิ่งโดยเร็ว
 อยาให้พวกทหารพม่าตามขึ้นมาได้ จากอุบายดังกล่าวส่งผลให้ "ทัพใหญ่จะขึ้นตลิ่งก็มิได้ จะหนีไป
 ก็มิทัน จะกลับข้ามไปก็มิทัน ช้างม้ารีพลก็จมน้ำตายเป็นอันมาก..."^{๔๖} และ

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๔} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาราช เลขที่ ๔๔ เล่ม ๑๒.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน.

...สั่งให้นายทึบนายกองปลุกศาล เทพารักษบวงสรวง เทพารักษ
ตามคลังทุกหน้าค่าย ให้ประโคมฆ้องกลองแตรสังข์เดินรำ ให้
มีธงใหญ่ไว้หน้าค่ายให้พะมาเห่น ถ่าน้ำขึ้นให้โบริงขึ้นมา ถ่าน้ำ
ลงให้โบริงลงไป... ครั้นกองทัพใหญ่เห่นธงโบริงขึ้นน้ำก็ขึ้นมา
ถ้าโบริงลงก็ลงไป โทใหญ่ไม่รู้กลอุบาย... ก็สอตั้งตกใจกลัว...^{๔๖}

สมิงนครอินทร์ เมื่อมีงรายกะยอชวาจับตัวสมิงนครอินทร์ได้แล้ว ก็ตรัสกับสมิงนคร
อินทร์ว่าให้สมิงนครอินทร์ว่าให้มาอยู่กับพระองค์ แล้วพระองค์จะเลี้ยงดูให้ดีเหมือนที่พระเจ้าราชา
ธิราชเลี้ยง แต่สมิงนครอินทร์ทูลว่า

ข้าพเจ้าเกิดมาเป้นข้าททาน ท้าการสงครามมีแต่แพ้และชนะบัดนี้
ข้าพเจ้าเสียที่แก่ข้าศึกหาสัจใจ ถ้าแลมีสัจมันตั้งสัญญาแล้ว ที่ไหนจะ เปน
ตั้งนี้เล่า แลข้าพเจ้าได้ความอัปยศเจ็บช้ำถึงเพียงนี้แล้ว จะรักษ
ชีวิตรอยกิน เข้าแดง เปนข้าสองเจ้าจะประโยชน์อันใด...^{๔๗}

และเมื่อใกล้จะสิ้นใจ สมิงนครอินทร์ก็ลวงให้มิ่งรายกะยอชวาเข้ามาใกล้ ๆ และทูลสิ่งที่ตนบอก
ว่าเป็นความลับว่า "พระองค์จะทำสงครามด้วยพระเจ้าราชาธิราชสืบไปในภายหน้า อย่าให้ตรง
ข้างพระที่นั่ง อันททานซึ่งมีฝีมือคราวข้าพเจ้านี้ เปนอันมาก"^{๔๘}

---

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๗} หอสมุดวชิรญาณ. พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๕.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน.

สมเด็จพระราม เมื่อสมเด็จพระรามถูกพระเจ้าชังวะจับตัวไป กองทัพจีนยกมาเพื่อที่จะให้พิน เอา เมืองโคโยให้ทางชังวะส่งทหารมารบกันตัวต่อตัว สมิงพระรามอาสาในครั้งนี้ก็เพราะ สมิงพระรามคิดว่า

... เมืองชังวะ เป็นต้นทางอุประมาประคองตั้งหน้าด้าน เมืองหงษาวะดี พระเจ้ากรุงจีนยกทัพมาบัดนี้ก็มีความปรารถนาจะใคร่ดูทะเลแล้วทะเล... ถึงจะได้ เมืองชังวะแล้วก็ดีก็ได้สมความปรารถนาเห็นศึกจีน จะยกส่งลงไปเมืองหงษาวะดี เปนมั่นคง ตัวเราเสาก็ต้องพันทะนากการจำจอง ครากคร่าอยู่ ถ้าเสีย เมืองชังวะแล้วจะหมายว่าตัวเราจะรอดขึ้นไปเมืองหงษาวะดีได้ก็ไร้ที่ จำเราจะอาสาตัดศึกเสียจึงจะชอบ... ๕๐

การประลองทวนระหว่างสมิงพระรามกับกามนิทหารของจีนนั้น ถ้าวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นว่าฝีมือมีความสูสีใกล้เคียงกันแต่สมิงพระรามมีปัญญามากกว่า เห็นได้จากการประเมินสถานการณ์และการทำอุบายให้ราทวนก่อน เพื่อที่จะหาจุดอ่อนของฝ่ายตรงข้าม และพบว่ามีจุดอ่อนที่ "ช่องใต้ปีกแสร" ๕๑ และที่ "เกราะซ่อนท้ายมวกเปิดออก" ๕๒ เมื่อเป็นเช่นนั้น สมิงพระรามก็ได้อาศัยจุดอ่อนของคู่ต่อสู้จนมีชัยชนะในที่สุด

สมิงอายมณฑะยา เมื่อพระเจ้าราชาธิราชต้องการส่งข่าวให้พระราชบุตรทราบถึงกำหนดการที่จะตีกระหนาบทัพพม่า แต่ติดอยู่ที่พม่าล้อมเมืองหงสาวดีไว้ อายมณฑะยารับอาสาที่จะฝ่าวงล้อมไปแจ้งข่าวให้พระราชบุตรทราบ ในคราวนั้นอายมณฑะยาทำอุบายโดยให้พระเจ้าราชาธิราชเอา

๕๐ หอสมุดวชิรญาณ. พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๔ เล่ม ๑๘.

๕๑ เรื่องเดียวกัน.

๕๒ เรื่องเดียวกัน.

หวายตีหลังให้ เป็นแผล เพื่อที่จะลวงพม่าให้หลง เชื่อว่าตนและพวกหนีมา เพราะอำมาตย์ทิมมณีกรอด
ผูกใจเจ็บและแกล้งทูลให้พระเจ้าราชาธิราชโกรธและสั่งให้โบยตน พม่าใครจะทดสอบดูจึงให้ผู้
ติดตามทั้ง ๘ คนออกรบกับมอญแต่จำสมิงอายุมนทะยาไว้ สมิงอายุมนทะยากำชับให้พรรคพวกตน
ตัดศีรษะแต่ เฉพาะพวกมอญที่ใกล้จะตาย การกระทำเช่นนี้ทำให้พม่าหายสงสัยจำถอดเครื่องจองจำ
สมิงอายุมนทะยา สมิงอายุมนทะยาได้ที่จึงพาพรรคพวกวิ่งหนีพม่าเข้าไปในเมืองหงสาวดี และแจ้ง
ข่าวแก่พระราชบุตรได้ สมิงอายุมนทะยาออกกับพวกพม่าว่าตนจะกลับไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชใน
เวลาเช้ารุ่งนี้ พวกพม่าก็ระวังเวรยามเคร่งครัด สมิงอายุมนทะยาใช้ขุบายลวงพม่าอีกครั้งหนึ่ง
โดยแกล้งตาย เป็นศพลอยไปตามน้ำ ซึ่งก็สามารถกลับไปทูลพระเจ้าราชาธิราชได้ จนในที่สุดมิ่งราย
กะยอชวาต้องขอดูตัวสมิงอายุมนทะยา

ไม่เพียงแต่ เรื่องราชาธิราช จะบรรจุบทบาทและหน้าที่ที่พระเจ้าราชาธิราชต้องการให้
ขุนนางเป็น ภาพของกษัตริย์ที่ขุนนางต้องการให้เป็นก็มีปรากฏใน เรื่องราชาธิราช เช่นกัน เห็นได้
จากกรณีที่เกิดขึ้นอย่างกับพระเจ้าราชาธิราช เมื่อเปิดน้อยแพ่ พระเจ้าราชาธิราชทรงพระ
เมตตาจะไม่ฆ่าแต่จะเลี้ยงไว้ เพราะเห็นว่า เป็นเชื้อสายเดียวกัน แต่เปิดน้อยกราบทูลว่า

... ซึ่งพระองค์ตรัสมาทั้งนี้พระคุณหาที่สุดมิได้ ยันตัวข้าพะเจ้านี้ทำ
เกินไปแล้ว แล้วข้าพะเจ้าชนข้างกับพระองค์นั้น ข้าพะเจ้าสำคัญว่า
ข้าพะเจ้า เป็นชายผู้หนึ่ง จึงชนข้างด้วยพระองค์แล้วก็หมายจะจะ
นะพระองค์ ... ซึ่งข้าพะเจ้าจะอยู่เป็นข้าพระองค์สืบไปนั้นหามิได้
ถ้าพระองค์ทรง ส่องพระฉายเห็นแผลในพระภักตร์ครั้งใด ความตาย
ก็จะถึงข้าพะเจ้าทุกครั้ง ไม่กำหนดวันเวลาได้ เลยข้าพะเจ้าไม่ขอยุ
ให้ลำบากแล้ว...^{๕๓}

^{๕๓} หอสมุดวชิรญาณ. พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๔ เล่ม ๔-๑๐

นอกจากนั้นกรณีของจางกายนายกองของพระเจ้ามณฑลเชียรทองที่ได้ช่วยเหลือนางมิ่งคละ เทวีผู้เป็นมเหสี เมื่อกองทัพพม่าแตกพ่ายโดยกองทัพมอญ นางมิ่งคละ เทวีซึ่งตามเสด็จพระเจ้ามณฑลเชียรทองมาด้วยนั้นได้พลัดหลงกับพระเจ้ามณฑลเชียรทอง เมื่อจางกายมาพบเข้าจึงให้ความช่วยเหลือ ในครั้งนั้น จางกายก็พูดกับนายช่างว่า "บัดนี้พระญามีศุราชมาถึงเราแล้ว ครั้นเรามีรับเอานางไปด้วยแล้ว ถ้าผู้อื่นมาทักไปแจ้งถึงพระเจ้ามณฑลเชียรทอง ว่าเรารบแล้วหนีรับไปพระเจ้ามณฑลเชียรทองก็จะลงโทษถึงสิ้นชีวิต ถ้าเรารับไปบัดนี้ก็จะตายแต่ตัวเรา..."^{๕๔} และก็เป็นความจริงดังคำพูดของจางกาย เพราะคราวใดที่พระเจ้ามณฑลเชียรทองคิดแคลงพระทัย ก็จะเรียกจางกายกับนายช่างเข้ามาถาม จางกายกับนายช่างก็ตอบตามคำถามเดิม พระเจ้ามณฑลเชียรทองก็พระราชทานรางวัลให้ทุกครั้ง จนครั้งหนึ่ง เมื่อพระเจ้ามณฑลเชียรทองเสด็จไปหานางมิ่งคละ เทวีที่ตำหนัก ในขณะที่นางมิ่งคละ เทวีทำกรรไกรตก นางได้อุทานให้จางกายช่วย พระเจ้ามณฑลเชียรทองเข้าพระทัยผิดคิดว่านางมิ่งคละ เทวีและจางกายมีความสัมพันธ์กัน จึงสั่งให้ประหารชีวิตจางกาย "... จึงคิดว่านางมิ่งคละ เทวี มิได้มีจิตรประดีพิภุรักษ์ใครผูกพันกันกับจางกาย เบนใจจึงออกชื่อจางกายตั้งนั้นแล้ว นี้จะรอยมีจิตรเสนาหา ผูกพันชานาญกันอยู่ในสันดานมิได้สิม จึงออกชื่อกันให้ช่วยฉันนี้ แล้วให้เอาจางกายไปฆ่าเสีย"^{๕๕}

จากกรณีทั้ง ๒ ดังกล่าวนั้น ไม่ว่าจะมีความฉับเดิมหรือไม่ก็ตาม แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาของขุนนาง อย่างน้อยก็ผู้แปลและเรียบเรียงที่ต้องการให้คนที่ เป็นกษัตริย์ใช้แต่พระราชอำนาจแต่เพียงอย่างเดียว หากต้องเอาใจใส่ต่อความรู้สึกของขุนนางด้วย

นอกจากบทบาทหน้าที่ตลอดจนความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคล จะปรากฏโดยผ่านสื่อของตัวละคร ในลักษณะของคำสอนที่แทรกมากับเนื้อเรื่องแล้ว ยังพบว่าบทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ของกลุ่ม

---

^{๕๔} หอสมุดควธิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๘ เล่ม ๑๒
เน้นโดยผู้เขียน.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน.

บุคคลปรากฏ เป็นคำสอนลักษณะของการเป็นตำรา คือ ตอนที่สมิงพ้อเพชรสั่งสอนสมิงนครอินท์ถึง
ราชสวัสดิ์ ๑๐ ประการ และอัปราชัย ๔ ประการ เมื่อคิดว่าสมิงนครอินท์ชอบนางอุตละ พระ
สนมของพระเจ้าราชาธิราช

แลหลานเราจะ เป็นบัณฑิตทหารสืบไป มารักษาคิดเสียชอบมิได้ประพจน์
ตามราชสวัสดิ์ ๑๐ ประการ สำหรับเสวกามาตย์...

พระยาราชบุรินทร์ คฤาณีได้ประพจน์ผิดในราชสกุลหนึ่ง

อิศะโร คฤาณีกล่าวกล่าวในสงคราม อาษาเจ้าอย่าให้คิดแก่ชีวิตหนึ่ง

อัปมัตโต อย่าให้ประหมาดในราชกิจอันพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้หนึ่ง

ลิสัญจะ คฤาณีให้ประกอบไปด้วยศีลมีความสัจต่อพระเจ้าอยู่หัว ให้
เป็นที่วางพระไทไว้ความลับหนึ่ง

สุคะตะมกโค คฤาณีอย่าเติร์โยเล่นในท้องฉนวนหนึ่ง

อะนุทะโตะ คฤาณีเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวอย่าได้ประดับประดากาย
หึงสำรวมอินทรีย์ทั้งห้านั้น

นาสะปะถัง คฤาณีอย่าทงว่าจ้าวรักษ แลขึ้นร่วมอาศน์หนึ่ง

นาตีทุเร คฤาณีเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวอย่าใกล้อย่าไกลนัก แต่ภอได้ยิน
ข้อรับสั่งหนึ่ง

ณะหาปะเส คฤาณีให้มีจิตระสัจเสนาหาพระเจ้าอยู่หัว แม้จะบิดน้า
พระภูษาชูปสง แลน้ำชำระพระบาทลงเหนือเศียรเกล้าก็มิได้รังเกียจ
แม้จักทรงพระพิโรธศึกเท่าใดๆ ก็มีโกรธตอบหนึ่ง

นาสะพิริยาพิกิเล คฤาณีให้มีจิตระฝายผืนประสง เจริจาเสีย
เลียมเลาะและ ปรากฏนาเพื่อจะคุ้มเคยด้วยพระสนม อันเป็นบาทบริจาริก
แห่งพระเจ้าอยู่หัวหนึ่ง

แลราชรัฐสำหรับเสวกามาตย์แห่งบาทมูลิกากร อันจะให้จำเรื่องมีฉนี้
ควรประคิบัติตาม ปรการหนึ่ง

หลานเราผู้จะ เป็นข้าทหารทำสงคราม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรง
พระคุณะอันประเสริฐนั้น จงเอากตัญญูเป็นรากเค้ามูล กุสะละธรรมทั้งปวง
เป็นที่พึ่ง จึงจะมีไชยชนะโดยง่าย นี้หลานเราคิดกระลิจิตรให้ต้องอัปรา
ไชยสี่ประการฉนี้...

สมิงทอ เพชจิ่ง เจลยว่า

อันสม เค้จ้พระ เจ้าอยู่หัวแห่งเรา นี้ เป็นบุพการีมีพระคุณแก่ท่าน
พระราชทานชุบเลี้ยงให้บริบูรณ์ ด้วยยศศักดิ์สมบัติ เป็นอันมาก คุงบุรุษ
อันเต็รนำหน้าไปก่อน แลตัวท่านมิได้กระตัญญูรู้คุณกัศเวที มิได้ทดแทน
คุณฉนี้ ได้ชื่อว่ากระตัญญูมิได้ ก็ต้องด้วยบทอัประราไชย เป็นประณมหนึ่ง

อันหนึ่งสม เค้จ้พระพุทธิ เจ้าอยู่หัวแห่งเราก็ทรงพระคุณพระราชทาน
เครื่องอุปโภคบริโภคได้ เลี้ยงชีวิตดุจหีบอาหาร เข้าในปาก แลท่านมา
คิดประทุษร้าย ตัวเจ้ามาปราดนางอุตะละ อันเป็นบาทบริจาริกของ
พระองค์นั้น เหมือนท่านเผาตัวท่านเองเสีย ได้ชื่อว่าต้องอัประไชย
คำรบสองประการ

ประการหนึ่งถ้าได้นางอุตะละมาไว้เหมือนคิดแล้ว ได้ชื่อว่าท่าน
ประทุษร้ายต่อพระ เจ้าอยู่หัวผู้มิคุณก็ต้องอัประราไชยคำรบสามประการ

อีกประการหนึ่งถึงสม เค้จ้พระ เจ้าอยู่หัว พระราชทานนางอุตะ
ให้แก่หลานเราด้วยจำใจฉนี้ ถึงว่าจะเอาทรัพย์สมบัติในสกลชมพูทวีป
มายกให้ เทนนางก็มิได้มีความยินดีแก่ท่าน ในจะแค้นอยู่ เป็นนิจ
อุประมาเหมือนนกกับแรว ถ้าประมาหลงเมื่อใด ก็จะถึงแก่ความตาย
เมื่อนั้น ได้ชื่อว่าท่านต้องอัประราไชยสี่ประการ... ๕๖

จากที่ได้กล่าวมาแล้ว ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และขุนนางอย่างที่ควรจะเป็น ซึ่งก็คือภาพของโลกทัศน์ทางการเมือง เนื่องจากโลกทัศน์ทางการเมืองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ของบุคคลทั้งในส่วนของกษัตริย์ที่มีต่อขุนนาง และขุนนางที่มีต่อกษัตริย์ ในขณะที่กษัตริย์มีพระราชอำนาจเหนือขุนนาง กษัตริย์ก็จำต้องคำนึงถึงขุนนางด้วยเช่นกัน ในทางกลับกัน ผู้ที่เป็นขุนนางก็จำต้องมีหน้าที่ต่อกษัตริย์ เจก เช่นกัน

รัชกาลพระเจ้าธรรมเจดีย์

การขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าธรรมเจดีย์มีลักษณะที่เหมือน (คล้ายคลึง) กับการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าฟ้ารั่ว ๒ ประการ

ประการแรก คือ การที่พระองค์เป็นสามัญชน คือ เป็นเพียงเพชรที่ตะละเจ้าท้าวนางกษัตริย์โปรดปราน และถึงแม้ภายหลังจะได้เป็นพระราชบุตรบุญธรรม แต่ถึงกระนั้นก็ตามพระองค์ก็ไม่ได้สืบสายโลหิตจากวงศ์กษัตริย์ ดังนั้น การเลือกเอาเรื่องของพระเจ้าธรรมเจดีย์มาเป็นส่วนหนึ่งของราชธาติราชจึงน่าที่จะบรรจุคำอธิบายสำหรับการขึ้นครองราชย์ของสามัญชนซึ่งจะเป็นเครื่องยืนยันถึงความชอบธรรมในสิทธิธรรมที่พระองค์มี เช่นเดียวกับที่ปรากฏในการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าฟ้ารั่ว คำอธิบายดังกล่าวปรากฏตั้งแต่พระองค์ยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ ในลักษณะของศุภนิมิตร อันเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของผู้มีบุญ คือ เมื่อครั้งที่พระองค์ยังเป็นพระมหากษัตริย์ ในขณะที่พระองค์ลงไปสรงน้ำและผลัดผ้าสะบงกองไว้^{๕๖} ให้บังเกิดนิมิตรลมพายุพัดหอบเอาผ้าสะบงซึ่งกองไว้นั้น ปลิวไปบนอากาศ ตกคลุมยอดปราสาทประสาทอยู่^{๕๗} และเมื่อพระองค์ได้ช่วยเหลือให้ตะละเจ้าท้าวภคินีหนีจากยังวะกลับมาถึงหงสาวดีได้อย่างปลอดภัย อยู่มาวັນหนึ่ง

บังเกิดนิมิตร มีแรงสองตัว บินมาแต่ทิศสารทักกสินธุวิ สามารถแล้ว
บินเข้ามาตรงหน้าต่างมอบอยู่ในกุฎี ตรงหน้ามหาบิดกกะธราชังคิฉิสาร
มหาบิดกกะธเรณตั้งนั้น จึงให้โยมไปซื้อเนื้อมาให้แรงกิน แรงกินแล้ว
ร้องเป็นภาษาบาฬีว่า มหาบิดกกะธราชังคิฉิสารได้กินแรงร้องตั้งนั้น ก็รู้ตัวจะได้
เป็นกระษัตริย์มั่นคง^{๕๘}

นอกจากคำอธิบายว่าพระองค์เป็นผู้มีบุญจะปรากฏผ่านในศุภนิมิตรแล้ว คำอธิบายถึงการเป็นผู้มีบุญ ซึ่งมีความเหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์ของพระองค์ยังปรากฏเป็นรูปธรรมดังในคำตอบโต้

^{๕๖} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชธาติราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๑๘.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน.

ระหว่างทะเล เจ้าท้าวนางกษัตริย์กับ เหล่าขุนนาง เสนาบดีทั้งหลาย ในเรื่องแง่ของความเหมาะสมที่จะให้ครองราชย์ เมื่อทะเล เจ้าท้าวนางกษัตริย์ เสนอกับ เหล่าขุนนาง เสนาบดีว่า พระมหาปิฎกธรมีความเหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์ต่อจากพระนาง แต่เหล่าขุนนางทั้งหลายไม่ยอมรับ เนื่องจาก

"...แลพระองค์จะละราชสมบัติเสีย จะให้พระมหาปิฎกกษัตริย์ครองราชสมบัติ แทนพระองค์นั้น

ผู้ใหญ่

เสนาบดี และหัวเมืองขึ้นทั้งปวง ก็จะต้องมีมาณะเป็นอันมาก เหนียวพร้อมมูลกับ

ผู้น้อย

แผ่นดินก็จะเกิดจุลาลงขึ้น"^{๕๙}

การที่ขุนนางไม่ยอมรับ เนื่องจากพระมหาปิฎกธรมิใช่เชื้อวงศ์กษัตริย์นั้น ทำให้ทะเล เจ้าท้าวนางกษัตริย์คิดแผนการที่จะทรمانขุนนางเหล่านั้น โดยการให้คนไปตัดไม้เสาศะพานมาสลักเป็นพระพุทธรูป แล้วให้ขี้เฒ่าที่ห้องพระโคง และศรีสถามเหล่าขุนนางว่า ทราบหรือไม่ว่าพระพุทธรูปทำมาจากไม้อะไร พวกขุนนางก็ทูลตอบว่าเป็นไม้จากเสาศะพาน พระนางศรีสถามตอบว่า การที่พวกขุนนางทั้งหลายทราบว่าเป็นไม้จากเสาศะพานแล้วทำไมยังมีสการอยู่ ขุนนางทูลตอบว่า จะเป็นไม้อะไรก็ตาม ถ้านำมาสร้างเป็นพระพุทธรูปแล้วก็มีสการได้ทั้งสิ้น พระนางจึงตรัสว่า

...พระมหาปิฎกกษัตริย์ บุตรเราประจักษ์ดี ไม้เสาศะพานก็เหมือนกัน เมื่อเราจะยกขึ้นให้เป็นพระมหากระษัตริย์แล้ว ตั้งฤาจะไหว้มิได้เส่า อันจะเป็นพระมหากระษัตริย์ แม้นมิได้มีบุญสมภารอันแก่กล้า ส้างมาแต่ก่อกรก็หาเป็นกระษัตริย์ไม่ ย่อมจะมีอันณะร้ายแก่ชีวิตต่าง ๆ เสียแต่หากกลางยังมิได้ราชสมบัตินั้น ถ้ามีบุญ สมภารได้ส้างมาแล้วถึงจะฆ่าเสียก็มีตาย...^{๖๐}

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน.

คำตอบดังกล่าวของตะละเจ้าท้าวนางกษัตริย์ ได้สร้างคำอธิบายให้แก่ผู้ขึ้นครองราชย์โดยที่ไม่ได้สืบเชื้อสายจากวงศ์กษัตริย์ เพราะสิ่งที่สำคัญไปกว่าวงศ์ก็คือ การที่กษัตริย์พระองค์นั้นมีบุญบารมีซึ่งได้บำเพ็ญมาแต่ชาติก่อน เพราะหากไม่มีบุญบารมีแล้ว ผู้นั้นก็คงจะ "...มีฉันทะรายแก่ชีวิตรต่าง ๆ เสียแต่หากกลางยังมีได้ราชสมบัตินั้น..."^{๖๑} และเมื่อพระเจ้าธรรมเจดีย์ขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ก็ยังคงต้องอธิบายถึง ความสำคัญของ "วงศ์" ให้กษัตริย์เมืองอื่น ๆ เพื่อให้พระองค์เป็นที่ยอมรับ ดังในพระราชสารที่พระองค์ตอบถวาย "พระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าล้านช้าง พระเจ้าศรีอยุธยา แลกระษัตริย์ทั้งปวง..."^{๖๒} ที่ตรัสถามมาว่า พระองค์เป็น "พระวงศ์ใด"^{๖๓} ความว่า

ในพิทกัปนีทรงพระเจ้าห้าพระองค์ ฤๅ พระกุกกุสนโฑได้ตรัสเป็นพระ
 พุทธิเจ้า โปรคสัตว์ก่อแล้ว เสด็จเข้านิการไปนั้น เป็นเชื้อพระวงศ์ใด
 พระโกนาคมได้ตรัสแก่สมโพธิญาณนั้น เป็นเชื้อพระวงศ์แห่งพระกุกกุสนโฑ
 นั้นฤๅ พระโกนาคม เสด็จเข้านิการไปแล้ว พระพุทธกคสพได้ตรัสเป็น
 พระพุทธิเจ้าพระพุทธกคส เป็นเชื้อชาติพระวงศ์แห่งพระโกนาคมนั้นฤๅ
 พระพุทธกคส เสด็จเข้านิการไปแล้ว พระศรีสาทะยะมณีได้ตรัสเป็น
 พระพุทธิเจ้าและพระศรีสาทะยะมณี เป็นเชื้อชาติพระวงศ์แห่งพระกษสพ
 นั้นฤๅ จึงเรียกเอาพระพุทธิวงศ์เดียวกัน อันบุคคลผู้ใดมิได้บารมีสี่อสง
 ไยแปดอสง ไยกว่าไรแสนหมากกับ ก็หาได้ตรัสเป็นพระไม่แลพระเจ้าแห่ง
 เราได้นั่งเหนือรัตนบัลลังกายได้ควงไม้พระมหาโพธิ เป็นเสวตระฉัตร
 ในเมื่อเพลาอัสดงคฤ พระองค์ก็กำจัดเสีย ทั้งพญามาราราชกับทั้งเสนา

---

๖๑ เรื่องเดียวกัน.

๖๒ เรื่องเดียวกัน.

๖๓ เรื่องเดียวกัน.

มารกายแพ้อัปราชโยชโยไปแล้วพระมหาสมมุติวงศ์บรมกระษัตริย์ยังมิได้ขาดใจเมื่อประณมยาม พระองค์พิจารณาซึ่งบุพเพนิวาสชาดกถึงผู้แต่ก่อน พระมหาสมมุติวงศ์ก็ยังมีขาดใจ เมื่อมีชนิมยามพระองค์ได้ทิพะจักขุ ทิพะโสศแลพระมหาสมมุติวงศ์ก็ยังมีขาดใจ เมื่อประณมยาม พระองค์พิจารณา พระบิดาเสนาบดีเป็นอะนุโลมปะติโลม เมื่อเพลาประจุสะโหมจะใกล้รุ่ง พระองค์ก็ตรัสแก่พระมารดาเสกสมโพธิญาณเป็นพระพุทธิเจ้า และมหาสมมุติวงศ์ก็ขาดใจอยู่ในพุทธวงษ์แต่วันนั้นไป เราภิกระษัตริย์ทั้งหลาย จะสำนุติว่าพระวงษ์ใดก็ตามเกิด ๖๔

จากที่ยกมากล่าวข้างต้นพบว่า การที่จะมาจาก "วงษ์" ใดนั้นไม่ใช่สิ่งสำคัญสำหรับการเป็นกษัตริย์ เพราะสิ่งที่สำคัญมากไปกว่านั้นก็คือ การมุ่งที่จะบำเพ็ญบารมี "สือสงโฆยแปดตงโฆยกาโรยแสนมหากัน"๖๔ เพื่อที่จะเข้าสู่พุทธวงษ์ซึ่งเป็น "วงษ์" ที่มีความสำคัญกว่ามหาสมมุติวงศ์ เพราะแม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังเพียรบำเพ็ญบารมีเพื่อที่จะให้ขาดจาก "มหาสมมุติวงศ์"๖๖ เพื่อเข้าสู่ "พุทธวงษ์"๖๗

ประการที่ ๒ การขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าธรรมเจดีย์คล้ายคลึงกับพระเจ้าฟ้ารั่ว คือ การขึ้นครองราชย์ของพระองค์นั้นอาศัย "ปัญญา" ซึ่งเป็นคุณสมบัติประการสำคัญประการหนึ่งของการเป็นกษัตริย์ การแสดงออกซึ่งปัญญาของพระองค์นั้นปรากฏตั้งแต่ครั้งที่ยังเป็นพระมหาปิฎกธร

---

๖๔ เรื่องเดียวกัน.

๖๕ เรื่องเดียวกัน.

๖๖ เรื่องเดียวกัน.

๖๗ เรื่องเดียวกัน.

พระองค์ได้ทำอุบายในการพาตะละ เจ้าท้าวนางกษัตริย์หนีจาก เมืองชังวะกลับมายัง เมืองหงสาวดี ได้อย่างปลอดภัย โดยประกอบยาให้พระนางเสวยเพื่อให้อาการเหมือนพระอาการหนัก และให้นาง กษัตริย์ขอพระราชานุญาตพระเจ้าชังวะ ให้พระมหากษัตริย์เข้ามาเทศน์ให้พระนางฟัง เมื่อ เข้า มาแล้วก็ให้พนักงาน ๔ คน ซึ่งเป็นผู้ติดตามเอาทิวใหญ่เข้ามาด้วยและนำพระนางออกจากวังโดย ใช้ผ้ากาสาพัสตรีปิดทับลงหลายชั้น จึงสามารถผ่านการตรวจของนายประตูได้ เมื่อพ้นประตู เมืองก็เดินทางโดยเรือที่พนักงานทั้ง ๔ คนต่อไว้เพื่อจะกลับมายัง เมืองหงสาวดี ในการเดินทาง เฉพาะในยามกลางคืน และพักผ่อนตอนกลางวัน จนสามารถถึง เมืองหงสาวดีได้โดย สวัสดิภาพ ๖๘ จากการใช้ปัญญาในการช่วยพระนางนี้เอง เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พระองค์ได้รับการ เลือกลงจากตะละ เจ้าท้าวนางกษัตริย์ให้ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระนาง

และเมื่อได้ขึ้นครองราชย์แล้ว ภาพของการมีปัญหาก็ยังมีปรากฏให้เห็นมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในการเข้าใจในธรรมชาติ หรือปัญหาในการตัดสินใจความต่าง ๆ เช่นเมื่อพระองค์ รับสั่งให้นายช่างบูรณะพระเจดีย์ขึ้น แต่เมื่อบูรณะเสร็จแล้วปรากฏว่าพระเจดีย์เอียง และนายช่าง ก็ไม่สามารถที่จะทำให้ตรงได้ พระองค์จึงแสดงปัญหาทางช่างโดย "...ให้บุตรสะลงข้างทิศภายใน โกลพระมูเตาเจดีย์ออกไป ๓ วา สำเร็จแล้ว ๔ วัน พระมหาเจดีย์ก็ตรงขึ้น"๖๙ ส่วนปัญหา ที่ใช้ในการตัดสินใจความต่าง ๆ นั้นมีลักษณะที่ต่างกัน เช่นปัญหาที่ใช้ตัดสินโดยอาศัยความแม่นยำ และรอบรู้ในคัมภีร์หมายต่าง ๆ เมื่อเกิดเหตุการณ์หรือคดีความขึ้นเฉพาะหน้า ทำให้พระองค์ สามารถที่จะพิพากษาได้ทันที ดังปรากฏในการพิพากษาคดีแข่งเรือซึ่งภรรยาของสมิงเพ็ดคะราช เข้า มากราบทูลกับพระองค์ว่า เรือของสมิงเพ็ดก่ากองมาชนเรือของสามีนางจนเรือล่มและสามีของนาง ก็เสียชีวิตลง

๖๘ เรื่องเดียวกัน.

๖๙ เรื่องเดียวกัน.

<p>ในการนี้พระองค์ตัดสินโดยตรัสว่า "การตีคลีก็ตี ๓ ประการนี้ถึงตายก็หาโทษมิได้" ๗๐</p>	ชกมวย } ตะคุ่มบะ	กิติ แข่งเรือก็ตีแลการเล่น
--	------------------------	----------------------------

หรือในกรณีที่อยู่นอกเหนือจากขอบเขตที่กฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งก็ปรากฏว่า ปัญหาของพระเจ้า
 ธรรมเจดีย์ แสดงให้เห็นว่า กษัตริย์มีปัญหามากกว่าไกลเกินกว่าขอบเขตกฎหมาย คือ เมื่อไม่มีบท
 พระอัยการที่ตรงกับคดีที่เกิดขึ้น พระองค์ก็ใช้ปัญหาในการหาบทพระอัยการอื่นมาเทียบเคียงได้ ใน
 ขณะที่ตุลาการพยายามตัดสินคดีโดยใช้กฎหมายเท่าที่มีอยู่ตีความ ดังในคดีชิงมรดกของพี่น้อง ๓ คน
 ซึ่ง "กระลาการพิจารณาพิพากษามิลง พระอัยการซึ่งจะใส่ด้วยความชอบนี้มิได้มีจึงหมิสำเรธ"^{๗๑}
 พระเจ้าธรรมเจดีย์ได้ตัดสินคดีนี้ไว้ว่า

...พระธรรมเจดีย์ จึงดำเนียรความมาเปรียบ ผู้ใดผู้หนึ่งรักษาครกันให้
ของกันแล้วจะคืนเสานั้น ถ้าผู้ใดได้ของนั้นแล้วแลยากแค้นไป เอาของซึ่ง
ให้มันไปจำหน่ายจ่ายกิน เสียและจะเอาคืนนั้นมิได้ จะว่าประการใดก็มีได้
ถ้าของซึ่งให้มันยังคงอยู่ ถึงว่าลูกตัวจะรับ เอาทุกขยากของพ่อแม่ที่นั้นก็ตี
ให้มิได้... ครั้นลูกทั้งนั้นมีตัวมืทรพยสิ่งของทุกอันใด พ่อแม่ก็แต่งให้แล้ว
ดาบนี้พ่อแม่เอาแต่ยังมีตาย จะได้ว่ากล่าวแก่กัน แลดาบนี้ควรเอาเป็น
ทรพยมรดก โดยพระอัยการได้ ด้วยเป็นรูปพระพรหมนั้นคงอยู่...^{๗๒}

๗๐ เรื่องเดียวกัน.

๗๑ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๒๑.

๗๒ เรื่องเดียวกัน, เน้นโดยผู้เขียน.

หรือคดีของโลกพราและ เพ็ดงายที่แยงชิงผู้หญิงคนเดียวกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งตายลง อีกฝ่ายหนึ่งก็เข้าไป พันศพจนขาด เป็น ๓ ทอน ญาติพี่น้องของผู้ตายจึงมาฟ้องตุลาการ แต่ "...ตุลาการพิจารณาข้อซึ่ง อาศกนั้นพระอายุการบหนี มิได้จะปรับไหม มิได้ เนื้อความช่าอยู่..."^{๗๓}ในคดีนี้พระเจ้าธรรมเจดีย์ ได้ตัดสินโดยใช้ ปัญญาในทางพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์กับกฎหมายที่มีอยู่ส่งผลให้พระปัญญาบารมี ของกษัตริย์ เค้นขึ้นทั้งในมุมมองของผู้รอบรู้ทางธรรมและตุลาการทางโลก

...มันผูกษาเหตุอยู่ มันคอยอยู่ทุกแห่งหนมิได้พบ... แลบัดนี้เป็นอาศก แต่ร่าง เปลาแล้ว มันมาพัน เสียถึงสามทอนด้วยษาเหตุจนี้ ก็เป็นอันพัน เมื่อ มีชีวิตรอนั้นดูเดี่ยว มันผู้ทำผิดในโลกยนี้ควรพิจารณาอุมันทำการสองครั้ง ...ให้กระลาการทั้ง ๔ ดูอายุการ และให้ปรับ เป็นสองชั้น กระลาการทั้ง ๔ รับพระราชโองการ แล้วดูอายุการต้องด้วยบทปรับทวีคูณ...^{๗๔}

หรือในคดีของมรอตกับมสังซึ่งทำอะไรตัวอยู่ติดดิน และได้วิวาทกันจนฝ่ายมสังตีมรอตหัวแตก คิ้วขาด หน้าผากแตก ขูวัน ลิ่นขาด ตาบอดทั้ง ๒ ข้าง มือเท้าทั้งซ้ายและขวาหักเป็นแผลรวม ๑๑ แห่ง ตุลาการตัดสินให้ "...ปรับ เป็นข่า ๔ คน ให้เป็นสินไหมแก่มรอต..."^{๗๕}

ซึ่งในคดีของของมรอตมสังเมื่อพระองค์ทราบความแล้ว ทรงตัดสินความโดยใช้ความรู้ทางศาสนา มาปรับในการพิพากษาคดีคดี โดยในการพิจารณาปรับนั้น ได้โยงโยความสำคัญของอวัยวะใน ร่างกายเข้ากับหลักธรรมทางศาสนาพุทธ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงมีปัญญาทาง ศาสนาอย่างลึกซึ้ง ดังความตอนหนึ่งว่า

---

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน.

...

มระอคมี่ผลถึง ๑๑ แห่ง ำให้รูปขันธ์อันมึกรรม ๓๒ เปนเหตุด้วยกัน
ต้องอาการเหตุแต่ละแห่งๆ ทุกแห่ง แห่งสัตว์นั้น มีอาการไว้ว่าแวกผม
คำสองคนเหตุอันใดจึงว่าคำสองคนเหตุว่าเมื่อประสูตินั้น ผมนี้ เบนที่ยิ่ง
กว่ารูปทั้งปวง แลได้เอาเครื่องจะตกแต่งทั้งปวงนั้นขึ้นตั้งไว้ อนึ่งเมื่อ
จะประสูตินั้นเล่า ญาติทั้งปวงได้เหน็กยืนตึ๊ก แลเหตุตั้งนั้นจึงว่าคำ ๒ คน

แลหน้าผากแตกคำ ๔ คลดจเดียว เหตุใดจึงว่าคำ ๔ คล สัตว์ทั้งปวง
เมื่อประสูตรแล้วนั้น ครั้นชำระสระสร้งสำเร็จแล้ว เทพยูคามาเขียน
หน้าผากหมายไว้ เหตุตั้งนั้นจึงว่าคำ ๔ คน...๑๖

จากตัวอย่างทั้งหมดที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นว่าพระเจ้าธรรมเจดีย์ตัดสินคดีความ
โดยใช้สติปัญญาในหลายลักษณะดังนี้ คือ ความแม่นยำในดับทกกฎหมาย การใช้ธรรมประยุกต์
ในการตัดสินคดีความ และการใช้ปฏิภาณไหวพริบ

นอกจากนั้นยังปรากฏอีกว่า ปัญญาของกษัตริย์ที่ใช้ในการพิพากษาคดีความต่าง ๆ เป็น
ปัญญาที่เกิดจากการสังเกตสิ่งที่เป็นเรื่องของธรรมชาติ ดังในคดีของมังราชาพ่อค้าผู้มึภรรยาชื่อ
เมย์ไทยเมื่อมังราชาไปค้าขายที่เมืองเมาะตะมะ มังละคอรลูกชาวบ้านมะกาว ซึ่งมาค้าขายในเมือง
อะทูลที่มังราชาแลเมย์ไทยอาศัยอยู่ ปรากฏว่ามังละคอรกับเมย์ไทยลอบเป็นชู้กัน มังละคอรคิดพา
เมย์ไทยหนี จึงทำอุบายโดยนำศพของผู้หญิงคนหนึ่งมาไว้ในเรือนเมย์ไทย แล้วบอกเมย์ไทยให้แกลัง
ไมสขายก่อไฟนั่งผิง แล้วก็ลอบพาเมย์ไทยไปพร้อมกับเอาไฟเผาเรือน แลกลับไปอยู่ที่เมืองมะกาว
มังราชาก็เข้าใจว่าภรรยาของตนตายจริง ๆ อยู่มาวันหนึ่งมังราชาไปค้าขายที่เมืองมะกาวเห็น
เมย์ไทยกับมังละคอรเดินไปด้วยกัน ก็จำได้จึงไปฟ้องเจ้าเมืองมะกาว เจ้าเมืองเรียกมังละคอร
แลเมย์ไทยมาสอบสวน เมย์ไทยก็ให้การเท็จจนกระทั่งเจ้าเมืองเชื่อ ก็ตัดสินให้มังราชาแพ้ความ
มังราชา จึงยื่นฎีกา พระเจ้าธรรมเจดีย์ก็ส่งให้เตสวนใหม่โดยแยกถาม มังละคอรแลเมย์ไทยก็

ให้การอย่างเคย จึงมีพระบรมราชโองการให้ทาสชายหญิงของทั้งมิ่งละครแลมิ่งราชา เข้าเฝ้า
ปรากฏว่ามีสุนัขตัวหนึ่งซึ่งเมียไทยเลี้ยงไว้ตามเข้ามาด้วย เมื่อสุนัขเห็นเมียไทยก็เข้าไปหาพพร้อม
แสดงอาการยินดี แลจำได้ เมียไทยพยายามไล่สุนัขแต่ก็ไม่เป็นผล พระเจ้าธรรมเจดีย์จึงให้เมีย
ไทยเล่าความจริงทั้งหมด เมียไทยกลัวความผิดจึงเล่าให้ฟังตั้งแต่ต้นจนจบ แลในที่สุดพระองค์ก็ตัด
สินาที

...แต่สัตว์เดียรฉานยังรู้จัก เข้าอันจากกันไปชานาน แลมาถึง เหน
เจ้า ก็ตั้งใจ กระดิกหางหูเข้าไปหาเสียดินมือ แลแล้วก็นอนอยู่ใกล้เจ้า
แล้วได้กลิ่นผู้อื่น เป็นศัตรูก็เห่าให้ไกลไป... เมียไทยซบก็มีไปแล เมีย
ไทยคนนี้เมียมิ่งราชาจริง แลว่าเมียไทยตายในไฟนั้น เป็นเมียมิ่งราชา
แลผู้มีชื่อสามคนนี้ ให้ดูอาการ ๔ ประการ เผาเรือนทานเสียนั้นประ
การหนึ่ง เผาเมียทานเสียบประการหนึ่ง สักภาเมียทานไปประการหนึ่ง
สว่างประเวณีเมียทานประการหนึ่ง ทั้ง ๔ ประการปรับตามอาการ
...ถ้าว่าสินไหมมากมิ่งละครผู้เดียวจะใช้มิได้ มีบทอาชญาว่า ลูกทำผิด
โทษอยู่กับบิดามารดา ชำทำผิดโทษอยู่แก่เจ้า สานุสศยทำผิดโทษอยู่แก่
อาจารย์แลบิดามารดาตายอายุชาติพี่น้อง ซึ่งสัจก็ช่วยใช้ได้... ๑๖

จะเห็นได้ว่าปัญหาที่ใช้ในการตัดสินคดีความนั้น ไม่ใช่ปัญหาที่อาศัยคำตัดสินจากตัว
บทกฎหมายทั้งหมด เพราะในบางคดีนั้นตามบทพระอัยการไม่เคยมีคดีเหล่านี้เกิดขึ้น จึงไม่มีบท
ปรับโทษแสดงโทษ ซึ่งในส่วนนี้พระเจ้าธรรมเจดีย์ใช้ปัญหาทางธรรมเสมือนเป็นบัญญัติของกฎหมาย

ไม่เพียงพระเจ้าธรรมเจดีย์จะใช้ "ปัญหา" ในการตัดสินคดีความ แต่ยังปรากฏอีกว่า
ปัญหาของพระองค์ถูกใช้ในทางพระราชภารกิจของกษัตริย์อย่างหนึ่งก็คือ การใช้ปัญหาในการวิไลสนา
ปัญหาทางธรรมที่กษัตริย์เมืองต่าง ๆ ปูจามา เช่น ปัญหาเกี่ยวกับที่มาของ "วงษ์" ของพระเจ้า
ธรรมเจดีย์ดังที่เสนอไปแล้ว หรือปัญหาธรรมของพระเจ้าศรีอยุธยา เจ้าเมืองยังวะ ๑๗"

๑๖ เรื่องเดียวกัน.

๑๗ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๔ เล่ม ๒๐.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในคำวิสันนาของพระเจ้าธรรมเจดีย์ต่อคำถามของพระเจ้าสังกา
ทวิปซึ่งมีปรากฏอยู่เพียงในราชาธิราชฉบับตัวเขียนเท่านั้น การปรากฏของบทดังกล่าวนั้นอาจจะ
อธิบายได้ว่า ภาพกษัตริย์ในอุดมคติของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ คือภาพของกษัตริย์ที่จะต้องเป็น
ผู้ที่มีปัญญารอบรู้ลึกซึ้งในพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จนสามารถแจกแจงรายละเอียดเพื่อใช้สั่งสอนมุข
มนตรีอำมาตย์เสนาบดี ตลอดจนประชาราษฎร์ในพระราชอาณาจักรได้ ดังความตอนหนึ่งเช่น

...

แลเลข ๔ นั้น ได้แก่พระจัตุรารีย์สังข์ ๔ คือ ทุกขสังข์ สมุทยสังข์
นิโรธสังข์ มรรคสังข์ เปน ๔ ส่วนดังนี้

ทุกขสังข์นั้นได้แก่ความจริงของพระอริย์เจ้าหากเห็นแจ้งว่าทวยยา
ศทุกข ๑๒ สิ่งมีชาติชะราเปนประธาน ย่อมบันดาลให้สัตว์ได้เสวยทุกข
เทวทไม เว้นตัว ทัวทั้งไตรโลกย์เหลือล้นมากจริง ๆ จึงชื่อว่าทุกขสังข์

สมุทยสังข์นั้น ได้แก่ความจริงของพระอริยเจ้า หากเห็นแจ้งว่าเหตุ
จะให้เกิดกองทุกข์ทั้งล้นนั้น ใจอื่นอีกตัวตมทาเปนเหตุเดิม ทุกขจึงเพิ่ม
บุญเพียงอยู่ที่วภพ พระอริยเจ้าเห็นแจ้งจบประจักษ์จริงจึงขจัดตัวตมทา
มา เปนสมุทยสังข์

นิโรธสังข์นั้น ได้แก่ ความจริงของพระอริยเจ้า หากเห็นแจ้งว่า
ธรรม เปนที่ดับแห่งกองทุกข์นั้น คือ นฤพานสิ่งเดียวย่อมดับได้ให้สิ้น เชื่อ
เหตุฉนี้พระนฤพานนั้น จึงชื่อว่าทุกขนิโรธสังข์

มรรคสังข์นั้นได้แก่ความจริงของพระอริยเจ้าหากเห็นว่า พระอริย
ญาณกณะธรรมทั้ง ๘ มีปัญาอันเห็นชอบแลคำหรือชอบ เปนต้น เปนสกลวิถิ
ที่จะกรงสูงรุงสิวาไลยโลกยอุดร เหตุฉนั้นพระอริยญาณกิกะมรรคสังข์นั้นจึงชื่อ
ว่ามรรคสังข์... ๑๙

---

๑๙ เรื่องเดียวกัน, โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ๗. มีข้อน่าสังเกตประการหนึ่งคือ
ในหลักฐานร่วมสมัย ได้กล่าวถึง เรื่องศีลและธรรมไว้ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพระปัญญาบารมีของ

กษัตริย์ในฐานะที่ เป็นผู้ทรงภูมิรอบรู้แล เชี่ยวชาญในหลักธรรมพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง

...สอนสัตว์ด้วยพระธรรมสามบท ๆ หนึ่ง คือกริยามิได้กระทำซึ่งบาป
ลามกทั้งปวง หนึ่งคืออิหฺบริบูรณด้วยกุศลธรรมอันปราศจากโทษ หนึ่งคือ
อุสาหะหมั่นทรมานจิตอันร้ายช้วนนั้นให้ดีขึ้น... ๑ที่ตั้งอยู่ในทศกุศลกัมมบท
วินัยทั้งสิบประการ คือกายกัมมสาม วจีกัมมสี่ มโนกัมมสาม เปนสิบ
ประการ แลกายกัมมสามนั้น คือห้ามมิให้ฆ่าสัตว์อันมีชีวิตให้ตายโดย ต่า
ไป แต่ไข เรือคายเส้นก็อย่าฆ่าหนึ่ง ห้ามมิให้ลักสววิद्याกัณฑ์พาวิद्या
กัณฑ์พยอันมมนุษย์ทวงแทนมิได้ให้โดยต่าไป ...ห้ามมิให้เสพ เมถุนธรรม
อันเป็นที่ปิกปราชญ์ติเตียน... ๖ วจีกัมม ๔ นั้น คือห้ามมิให้ เจริญมุสาวาษ
สะปรับคำพรางหนึ่ง ห้ามมิให้ เจริญสาอเสียดหนึ่ง ห้ามมิให้ เจริญหายาฆ่า
หนึ่ง ห้ามมิให้ เจริญตลกคนอง เปนวาจาอันมิ เปนประโยชน์หนึ่ง แลมะโน
กัมม ๓ นั้น คือห้ามมิให้ จิตรโลก... ห้ามมิให้ จิตรคิดพะยาบาท...

ห้ามมิให้ จิตรคิด เหน็ดคิดว่า บุคคลจะ ทำกริยาฆ่าสัตว์ลักทรัพย์ ล้วงประเวณี เปนต้น...

(โปรดอ่านรายละเอียดใน "พระราชกำหนดคิหม มาตรา ๓๓ "กฎหมายตราสามดวง, หน้า
๑๔๑-๑๔๓) แลในพระราชกำหนดคิหม มาตราที่ ๓๖ ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับศีล ๔ ศีล ๘
และศีล ๑๐ ทั้งในภาษาไทยและภาษาบาลี (โปรดอ่านรายละเอียดใน "พระราชกำหนดคิหมมาตรา
๓๖ "กฎหมายตราสามดวง, หน้า ๑๔๖-๑๖๒.)

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีพระราชกำหนดคิหมที่ตราขึ้นในปี ๒๓๒๕-๒๓๒๘ อีก ๔ มาตรา ที่แม้ว่า
จะไม่ได้แจกแจงรายละเอียดโดยตรง แต่ส่วนหนึ่งของกฎหมายเหล่านั้นก็เป็นภาพสะท้อนให้เห็น เช่น
กันถึงการมีพระบัญชาบารมีของกษัตริย์ในการ เป็นผู้แตกฉานในพระพุทธศาสนา (โปรดอ่านราย
ละเอียดใน "พระราชกำหนดคิหม มาตรา ๒ ๑ ๓๔ แล ๓๖ "กฎหมายตราสามดวง, หน้า ๑๐๔
๑๑๐-๑๑๒ ๑๔๔-๑๔๖ แล ๑๖๓-๑๖๔) ไม่เพียงแต่พระราชกำหนดคิหมทั้ง ๔ ฉบับ ในการตรา
กฎพระสงฆ์ก็เช่นกัน แม้ว่าในแง่หนึ่งกฎพระสงฆ์จะเป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติของสงฆ์เพื่อให้อำ
ค้ำรงศีลบริสุทธิ์ แต่นัยที่แฝงอยู่ก็คือกฎพระสงฆ์ทำหน้าที่สะท้อนภาพกษัตริย์ผู้รู้ธรรมอย่างแตกฉาน
จึงทำให้สามารถออกกฎเพื่อควบคุมการประพฤติปฏิบัติของสงฆ์ได้ (โปรดอ่านรายละเอียดใน
"กฎพระสงฆ์"กฎหมายตราสามดวง, หน้า ๔๔๔-๔๖๙.)

นอกจากการวิไลชนะปัญหาหรือปริศนาธรรมต่าง ๆ แล้ว "ปัญญา" ของพระเจ้าธรรมเจดีย์นั้นยังปรากฏในการที่ทรงรู้เท่าทันในอุบายของพระเจ้ากรุงจีนที่ท่ากลวงไว้ แต่พระองค์ก็สามารถแก้ปริศนากลโดยใช้ไหวพริบและปฏิภาณ คือ ในการลองปัญญาของพระเจ้าธรรมเจดีย์นั้นพระเจ้ากรุงจีนให้ช่างต่อทียบแล้วใส่ยาพิษลงในทียบ และให้จารึกว่า "ทียบนี้เผยแพร่แต่พระมหากระษัตริย์แล้วเขียนอักษรไว้ที่ฝาทียบนั้น ๑ ตัว ว่ากว่าวบวกริบต่างเล่มมะ เป็นอักษรเจดตัว"^{๘๐} นอกจากนั้นก็ยังทำรูปหุ่นให้เดินแลพูดจาได้มาด้วย และสั่งกับราชทูตอุปทูตว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีไม่สามารถแก้ปริศนากลได้ ก็ให้เอาตัวพระเจ้าหงสาวดีลงเสีย แล้วให้พวกทูตแลอุปทูตขึ้นปกครองแทน เมื่อพระเจ้าหงสาวดีเห็น "ทียบอักษรเจดตัว"^{๘๑} ก็ทรงทราบว่าต้องเป็นทียบกลแน่นอน จึงทรงสั่งให้ขุนนาง

เอาทียบนั้นออกไปนอกพระราชวัง ให้ธรรมเรือกสูงพันสี่สะ เอากระตั้นบั้งขึ้นในทรง๔ ด้าน ดินเรือกนั้นให้ขีดดินบั้งตัวไว้ แล้วให้เอาไม้ยาวทำกระเคื่องแล้วให้เอาขวานใส่ปลายกระเคื่อง... ก็เสด็จไปด้วยพระบาทกระเคื่องนั้นก็สั่นลงถูกทียบแตกออก และทะลุซึ่งอยู่ในทียบนั้นก็สั่นออก ทะลุก็ยิงขึ้นไปสูงกว่าลำตาน จะได้ถูกต้องพระองค์หาไม่"^{๘๒}

เมื่อจัดการกับเรื่องทียบกลได้แล้ว เรื่องหุ่นก็ทรงสั่งให้ "ปลุกโรงแขกเมืองอยู่ แล้วให้แต่ถนนหนทางด้วยพระราชวังออกไปถึงโรง แลหน้าโรงนั้นให้เอาเชือกขึงไว้..."^{๘๓} เมื่อหุ่นเดินมาถึง เชือกที่

^{๘๐} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชอิริราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๑๘.

^{๘๑} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชอิริราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๒๐.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน.

ยั้งไว้ก็ล้มลง

จะเห็นว่าปัญหาหรือปริศนาที่พระองค์วิไลสนาหรือการแก้กลอุบายของเจ้าเมืองอื่นนั้น พระเจ้าหงสาวดีกระทำโดยพระปัญญา ซึ่งไม่ใช่พระปัญญาทางธรรมะเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการใช้ไหวพริบปฏิภาณด้วย

การที่ทรงมีพระปัญญาเฉลียวฉลาดเช่นนี้ จึงทำให้พวกเจ้าเมืองต่าง ๆ ถวายพระนามไว้ไม่ว่าจะเป็นพระนาม "ปัญาราช"^{๘๔} ของพระเจ้ากรุงจีน พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้พระนามว่า "พระมหาราชาธิบดี"^{๘๕} พระเจ้าอังวะให้พระนามว่า "พระเจ้าราชาธิบดี"^{๘๖} แลพระเจ้าสังกัาให้พระนามว่า "พระศรีสาเกยะวงษธรรมเจดีย์"^{๘๗} การถวายพระนามให้แก่พระเจ้ธรรมเจดีย์ของพระเจ้าเมืองต่าง ๆ นั้น น่าจะสะท้อนภาพให้เห็นว่า พระเจ้าหงสาวดีได้ครองราชย์โดยได้รับการยินยอมจากเหล่าขุนนาง เสนาบดี แลเจ้าเมืองต่าง ๆ ซึ่งเท่ากับว่า ในสายตาของเจ้าเมืองต่าง ๆ พระองค์เป็นผู้ที่มีความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีปัญญาบารมีซึ่ง เป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้ที่จะเป็นกษัตริย์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงความเป็นไปได้ที่ว่า เรื่องราชาธิราชน่าที่จะเป็นความพยายามของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ ประการหนึ่งที่จะเสนอรูปแบบของกษัตริย์ในอุดมคติว่าควรมีลักษณะเช่นไร เมื่อดูจากเนื้อเรื่อง พบว่า เรื่องราชาธิราชในช่วง ๓ รัชกาลที่เน้นนั้น มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือ เป็นการอธิบายความชอบธรรมให้กับสิทธิธรรมของการเป็นกษัตริย์ โดยการปรับเปลี่ยนคุณสมบัติบางประการ กล่าวคือทำให้ความสำคัญกับการสืบสันตติวงศ์ลดน้อยลง ใน

---

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๘๗} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๒๑.

ขณะที่ภาพของผู้ที่มีความเหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีบุญบารมี และปัญญาบารมี ซึ่งการปรับเปลี่ยนคุณสมบัติดังกล่าวน่าจะสอดคล้องแลตอบสนองต่อภูมิหลังของชนชั้นในสมัยนั้น

เมื่อได้วิเคราะห์การสร้างความชอบธรรมให้กับสิทธิธรรมของการเป็นกษัตริย์จากกษัตริย์ ๓ พระองค์ในเรื่องราชาธิราชนั้น พบว่า มีเพียงพระเจ้าราชาธิราชพระองค์เดียวเท่านั้นที่เป็นพระราชโอรสของกษัตริย์ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม พระเจ้าราชาธิราชก็ไม่เข้าไปผู้ที่พระราชบิดาประสงค์ให้ครองราชย์ต่อจากพระองค์ ส่วนพระเจ้าฟ้ารั่วและพระเจ้าธรรมเจดีย์นั้น มิได้มีเชื้อสายจากวงศ์กษัตริย์ เป็นแต่เพียงสามัญชนธรรมดา ดังนั้น ลักษณะร่วมกันประการหนึ่งของกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ก็คือ ทั้ง ๓ พระองค์ไม่ใช่ผู้ที่มียุทธศาสตร์ในการขึ้นครองราชย์ตามการสืบสันตติวงศ์ เมื่อเป็นเช่นนั้น ในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ จำเป็นที่จะต้องมีคำอธิบายชุดหนึ่ง ที่จะตอบคำถามและสร้างเหตุผล เพื่ออธิบายถึงความชอบธรรมของการเป็นกษัตริย์

ความชอบธรรมที่นำมาใช้อธิบายถึงการขึ้นเป็นกษัตริย์นั้น ก็คือ การอธิบายถึงภาวะการเป็นผู้มีบุญแห่งตน โดยลักษณะดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเนื่องจากการสืบสายจากเชื้อวงศ์กษัตริย์แต่ประการใด แม้จะเป็นเพียงสามัญชนก็สามารถเป็นกษัตริย์ได้ เช่นเดียวกับพระเจ้าฟ้ารั่ว แลพระมหาภิณ္ณธร ต่างกับผู้ที่ได้สร้างบุญบารมีมา แม้ว่าจะเป็นผู้ที่กษัตริย์ต้องการให้เป็น เช่น พอขั้วเมือง แต่ก็ต้องคลาดคลาจากราชสมบัติ ผู้ที่มีบุญนั้นจะมีศุภนิมิตรบอก เหตุการณ์ล่วงหน้าว่าตนจะได้เป็นกษัตริย์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วถึงนิมิตของพระเจ้าราชาธิราชและพระเจ้าธรรมเจดีย์ ก่อนการขึ้นครองราชย์^{๘๘}

---

^{๘๘} มีข้อน่าสนใจประการหนึ่งคือ การเกิดศุภนิมิตก่อนการขึ้นเป็นกษัตริย์ของกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์นั้นคล้ายคลึงกับศุภนิมิตของรัชกาลที่ ๑ เมื่อทราบข่าวจลาจลและเลิกทัพกลับธนบุรี ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพระพนรัตน์ได้บันทึกเหตุการณ์ตอนนี่ว่า

ในเพลาวนนั้นบังเกิดศุภนิมิตดี เป็นมหัศจรรย์ปรากฏแก่ตาโลก เพื่อพระราชกฤดาเดชาญาณภาพพระบารมีจะถึงมหาเศวตราชันดร บินดลให้รัสมิวชิติช่วงแผ่ออกจากพระกายโดยรอบ เห็นประจักษ์ทั่วทั้งกองทัพ

บรรดาศักดิ์นายไพร่ทั้งปวงผู้ใหญ่ผู้น้อยชวกันยกมือขึ้นถวายบังคมพร้อมกัน
แล้วเจรจากันว่า เจ้านายเราคงมีบุญเป็นแท้ กลับเข้าไปครั้งนี้จะได้
ผ่านพิภพเป็นมันคง... (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, หน้า ๒๐๕.)

นอกจากการเป็นผู้มีบุญแล้ว กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ในเรื่องราชาธิราชต่างก็ได้รับการ
เน้นในเรื่องของการมีสติปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นขารมที่สำคัญประการหนึ่งสำหรับการเป็นกษัตริย์ และ
การมีสติปัญญาที่เอ่งที่ท่างักษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ จะเห็นได้ว่าเรื่องราชาธิราช
คงจะไม่ใช่เรื่องของการทำสงครามเพียงอย่างเดียว ตามที่ได้เคยเป็นที่เข้าใจ จากเนื้อเรื่อง
เรื่องราชาธิราช พบว่า การมี"ปัญญา" เป็นสิ่งที่ราชาธิราชให้ความสำคัญและไม่เพียง
แต่กษัตริย์เท่านั้นที่ถูกเน้นในเรื่องของการมีปัญญา ขุนนางก็จำต้องมีคุณสมบัตินี้ดังจะ เห็นได้
จากตอนที่พระอาจารย์ของมังงกันจิสอนมังงกันจีก่อนที่จะถวายมังงกันจี้ให้ เป็นข้ารับใช้ของพระยาน้อย
ที่มี

การพูดถึง ธรรมทั้งในสวนของผู้ที่เป็นกษัตริย์ และ ธรรมในสวนของผู้ที่เป็นขุนนางคือ

ธรรมของผู้ที่เป็นกษัตริย์

อุบายสี่ประการ

๑. สามัญญอุบาย คือ รู้ทั่วไปในราช
กิจการงานสงคราม
๒. นิคะอุบาย คือ รู้ประกอบฤกษ์พา
นาที่ที่จะได้และเสีย แพ้และชนะ รู้ทั้ง
ราชวัตรตามคัมภีร์ ราชชาติก รู้ทั้งคหปติ
วัตร ตามคัมภีร์สิงคาโลวาท
๓. เสถ์อุบาย คือ รู้ในเสถ์เขาคคก
คคตาม เขาช็อกก็ช็อกตาม และฉลาดตาม
โหวหารต่างๆ
๔. ณะอุบาย คือ รู้อุบายในที่ จะชวน
ชววยถ่าย เทหาทรัพย์
- วิชาห้าประการ
๑. โยคเสฐา คือ รู้ในสารพัดช่างทั้ง
ปวง

ธรรมของผู้ที่เป็นขุนนาง

โทษแปดประการ

๑. พะยะลณี คือ เป็นนักเลงผู้หญิง
และ เล่น เบี้ยกิน เหล้าเป็นที่ จะให้ฉิบหาย
แห่งทรัพย์
๒. จิตตะโจริ คือ มีจิต เป็นโจรมัก
ฉกชิงชิงทรัพย์ของผู้อื่น
๓. อะสันตญูรี คือ มิได้อดกลั้นความ
สุขและความทุกข์ ยันมาถึงตัวและหวาดไหว
๔. อติมีญะติ คือ มักดูหมิ่นผู้ เฒ่าผู้แก่
และมิได้เคารพแก่สมณพราหมณาจารย์
๕. สันตาอะปียา คือ มิได้สมาคม
ซึ่งนักปราชญ์และรักใคร่ซึ่งคนพาล
๖. นิทธาสนี คือ มีปรกติมักน้อย นั่ง
ก็หลับยืนก็หลับ มิคร่ตื่น
๗. ภาสะลณี คือ พอใจสนทนาวินที่

๒. วินิจฉัยเสฐา คือ รัฐธรรมนูญ
 ศาสตร์ ราชศาสตร์ หัตถ์อักษรของราษฎร

๓. เหตุเสฐา คือ รัฐนิคมทั้งปวงและ
 เหตุการณ์บ้านเมืองจะร้ายและดี

๔. โบราณเสฐา คือ รัฐกฎหมายประเทศ
 ว่าที่นี้ เป็นมงคลและมิได้ เป็นมงคลตาม
 โบราณสืบมา

๕. หัตถ์อักษรเสฐา คือ รัฐศิลปศาสตร์
 ช่างม้าทั้งปวง

คุณแปดประการ

๑. สัจจัง คือ กล่าวถ้อยคำเป็นสัตย์
 เทียงตั้งอยู่ในคฤธรรมทั้งสี่ มิได้ล่าเหยียง
 เข้าด้วยญาติและมิตรของตน

๒. อวิโรธะนัง คือ มิได้เบียดเบียน
 บุคคลผู้อื่น

๓. ลิเนหะทสสะนา คือ เห็นบุคคลผู้
 อื่นให้มิจิตเมตตารักใคร่

๔. สุระมุตถัง คือ เมื่อเข้าสงคราม
 นั้นในห้องอาจอย่าได้หวาดไหว คร้ามกลัว
 บัจจามิตร

๕. สิละวา คือ ใ้ประกอบไปด้วยศีล
 มารยาทอันดี

๖. อะโรคยา คือ ใ้รู้ศัมภีร์บำบัด
 โรค

๗. จาโคปะนะ คือ บริจาคทรัพย์มิได้
 อาลัยแล้วจะกลับคืนเอาต่อภายหลัง

๘. นิสมมะการี คือ จะทำการสิ่งใด
 ใ้ดำริด้วยปัญญาก่อนจึงกระทำ

ประชุมคนทั้งหลาย

๘. อะนุฐาตา คือ ปราศจากความ
 เพียรเอาเกียจคร้านเป็นอารมณ์

องค์แห่งโทษ ๘ ประการดังนี้ บุคคล
 ผู้เป็นราช เสวกพึง เว้นอย่าให้มีในสันดาน

คุณเจ็ดประการ

๑. ฤละสัมปันนัง คือ คนแห่งราช เสวก
 นั้นประกอบไปด้วยตระกูล เป็นอันดี

๒. สุระสัมปันนัง คือ มีปัญญาามากกล้า
 หาย

๓. สุตตะกิณัง คือ รู้เห็น ได้สดับตรับ
 ฟังมาก

๔. วัณณัง คือ ประกอบไปด้วยรูปร่าง
 วรรณสันฐานอันงาม

๕. ลิเนหะทสสะนา คือ บุคคลผู้อื่นเห็น
 เป็นที่รักใคร่

๖. ทันตะเนตติ คือ ขึ้นใจในศัมภีร์ราช
 ศาสตร์

๗. โยโคตะระ คือ ประกอบด้วยความ
 เพียรอันยิ่ง

วุฒิกประการ

๑. ประพตติตั้งพระยาราชสีห์ อันว่า
 กิริยาแห่งราชสีห์นั้น องอาจในหมูจตุบาท
 ทวิบาท และมีปริมณฑล ขนที่ขาวก็ขาวล้วน
 ที่แดงก็แดงล้วนมิได้เจือปนกัน และอุปมา
 ประดุจใ้ให้เสวกามาตย์ราชปรีนายกผู้จะ
 เข้าสู่สงครามนั้น องอาจมีคตัญญูเป็นแดน
 แทนพระคุณสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้า

วุฒิเจตประการ

๑. ให้ประพฤติกิริยาบถตั้งพระอิสวรร
บริบูรณ์ไปด้วย เบญจกามคุณ และอิสริยยศ
องอาจในการอัน เป็นใหญ่

๒. ให้ประพฤติกิริยาบถตั้งพระพรหม
คือ เมื่อถึงกาลจะรักษาอุโบสถและพรหม
จรรย์นั้นให้พึง เว้นจาก เบญจกามคุณดูจ
พรหมอันสำรวมญาณบริสุทธิ์

๓. ประพฤติกิริยาบถตั้งพระอาทิตย์
คือประพฤติราชอาณาจักร เป็นอัน เสมอมิได้
เลือกหน้าตามผิดและชอบ ดูพระอาทิตย์
อันส่องแสง เสมอไปมิได้ เว้น

๔. ประพฤติกิริยาบถตั้งพระจันทร์ คือ
ประกอบไปด้วย เมตตาแก่สมณชีพราหมณ์
เสนาพศกามาตย์ราชบุตรทั้งปวงให้อยู่ เย็น
ทั่วไปดุจรัศมีพระจันทร์

๕. ประพฤติกิริยาบถตั้งพระพาย คือ
ประกอบไปด้วยความกรุณาแก่ข้าราชการ
น้อยใหญ่โดยฐานานุกรม ดูหนึ่งพระพาย
พัดตามฤดู

๖. ประพฤติกิริยาบถตั้งพระยายมราช
คือให้สำแดงราชานาภาพแก่ผู้ล่วงพระราช
บัญญัติโดยโทษให้พิลึก ฟังก้าวดูพระยายม
ราชอัน เหลือบพระ เนตรดูผู้กระทำผิดให้
พินาศไป

๗. ประพฤติกิริยาบถตั้งพระมหาสมุทร
คือจะลงพระราชอาณาแก่ผู้ล่วงพระราช
อาณาจักรนั้นให้กระทำด้วยอุ เบกขาหาพยา

แล้วให้มี เมตตาแก่ข้าราชการผู้น้อยและ
อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงให้ปราศจาก
อคติธรรมทั้งสี่ประการ อยาให้ เจือปนอยู่
ในสันดานได้

๒. ประพฤติตั้งนกยาง นกยางนั้นกระ
ทำมายากิริยา เจื่องงุน มีอุบายแต่จะล่อ
ลวงฝูงปลาให้ไว้ใจ แล้วก็เอากินเป็น
อาหาร และมีประจุกใจผู้เป็น เสวกามาตย์
ราชปรีชาเยก ฟิงให้ เรียนรู้ซึ่งกลอุบายล่อ
ลวงปัจจามิตรให้หลงด้วยกลมารยา เอา
ชัยชนะถวายพระมหากษัตริย์เจ้าผู้ทรงพระ
กรุณาหุบ เลี้ยงให้ได้ เจริญด้วยยศศักดิ์
สมบัติดูจนั้น

๓. ประพฤติตั้งกา อันว่ากาถ้าแลปะ
อาหารสิ่งใด ๆ เข้าแล้วก็จะไม่บริโภคแต่
ตัว ย่อมร้องประกาศเพื่อนพันธมิตรญาติ
แห่งคนให้รู้ก่อนจึงบริโภค และมีประจุกใจผู้
เป็น เสวกามาตย์ราชปรีชาเยกจะตาม เสด็จ
พระราชดำเนินไปในที่ใด ๆ อยาได้
ประมาทหมั่นระวังราชศัตรูหมู่อันตราย
โดยรอบคอบอยาให้มีมาได้ อนึ่งถ้าจะได้
รับพระราชทาน เครื่องอุปโภคบริโภคใด ๆ
ก็พึงมีจิต เมตตาแผ่ไปแก่ เพื่อนข้าราชการ
และญาติพันธมิตรอยาได้คิดโลภ มีจรรย์
บริโภคแต่ตนผู้เดียว กระทำดูจกิริยาแห่ง
กา นั้น

๔. ประพฤติตั้งไก่ อันว่ากิริยาแห่งไก
นั้น ครั้นถึงยามที่ตนจะชันก็ชันประจายาม

บาทมิได้ ๑๑ ตั้งพระมหาสมุทรมิได้ยินดีแก่
 กลิ่นอันหอม มิได้ยินร้ายแก่กลิ่นอันลามก

แลมีประจูด ผู้เป็นราชเสวกามาตย์นั้น
 อย่าพึงลืมสติในที่จะระลึกถึงพระเดชพระ
 คุณพระมหากษัตริย์ แล้วอย่าลืมระลึกใน
 การกุศลอันเป็นมงคลต่ออาตมา ๑๑ กิริยา
 แห่งไถ่

๕. ประพฤติตั้งเหยี่ยว อันว่าเหยี่ยว
 นั้นมีกิริยาอันหมายมั่นเป็นธรรมดาสืบ ๆ
 กันมาถ้าจะจับสัตว์ชาติสกุลใด ๆ แล้ว
 เสิ้งแลด้วยจักษุหมายให้แม่นแล้ว ก็โฉบ
 ลงมาด้วยกำลังรวดเร็วจับที่มันคั่นให้ตาย
 จึงมิได้เป็นอันตรายแก่ตน แลมีอุปมาประจูด
 ๑๑ อันว่าราชเสวกามาตย์นั้น ถ้าจะพิพากษา
 ตราสิน เนื้อความแห่งผู้กระทำชอบและผิด
 จะพิศมูลกล่าวโทษข้าราชการใหญ่ผู้น้อยผู้ใด
 พึงตรึงตรองด้วยวิจรรณาปริชาให้ถ่องแท้
 แลหมายมั่นด้วยอันใดแลได้ เห็นจริงจึงว่า
 กล่าว ภัยอันตรายจึงจะไม่มีแก่ตน ๑๑ เหยี่ยวนั้น

๖. ประพฤติตั้งโคอุสุภราช อันว่ากิริยา
 แห่งโคอุสุภราชนั้น ไปหาอาหารในสถานที่
 ใดแล้ว ย่อมกลับมามิได้ละถิ่นฐานแห่งคนที่
 เคยอาศัยนั้นเสีย แลมีประจูด เสวกา
 มาตย์ผู้จะเป็นปรินายก จะปรึกษากิจราช
 การอันใดอย่าได้ละพระราชศาสตร์แห่ง
 สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้า เสียจงทุก
 ประการ

คติสามประการ

๑. มีประสงค์จะปลงชีวิตกันจึงกล่าวกล

อันคน

๒. จะกระทำยุทธสงครามแก่กัน จึง

กล่าวคำคัด

๓. ตนจะถึงแก่ความฉิบหาย จึงอุบาย

กล่าวกลอันคนแก่ตัว

ชื่อหกประการ

๑. กตัญญู คือ รู้จักคุณท่าน

๒. กตเวที คือ สนองคุณท่าน

๓. ทักษะวะตี คือ มั่นในความสัตย์

๔. ประระทุกขาหะสะนัง คือ เห็น

ความยากของผู้อื่นแล้วอดกลั้นมิได้ มีความ
ปราณีเหมือนหนึ่งทุกข์ของตัวเอง

๕. กัลยาณะมิตตัง คือ ตั้งตัวไว้นั้นที่

เป็นกัลยาณมิตร

๖. มิตตะสังคะหัง คือ มีปรกติ

สงเคราะห์แก่มิตร

มุสาเก้าประการ

๑. มุตตะมายา คือ จะให้พ้นภัยจึง

มุสา

๒. ชีวิตมายา คือ จะเอาชีวิตรอด

จึงมุสา

๓. มนุสสะหิงสา คือจะปลดเปลื้อง

ความยากของมนุษย์จึงมุสา

๔. ไชยะลิโน จะเอาชัยชนะแก่ท่าน

จึงมุสา

๕. ยะสะวาจา เขาบอกความลับแก่
 ตัวแล้ว มีผู้มาถามต้องอำไว้จึงมุข
 ๖. มะมะละหิยา จะแก้ไขทุกข์ของตัว
 เราจึงมุสา
 ๗. สัพพันรูปเอน เพื่อจะพรางภรรยาจึง
 มุสา
 ๘. อะลิกะวะจะบัง เอาถ้อยคำไม่
 จริงมาบอกแก่ผู้ถาม เพื่อจะอำความของตัว
 จึงมุสา
 ๙. กุสะลัพพะภาคี มีเจตนาจะยิงโลก
 ทั้งปวงให้ตั้งอยู่ในการกุศลจึงมุสา^{๘๘}

เมื่อพิจารณาถึงคำว่า "ธรรม" ที่ใช้ในที่นี้กับตัวเนื้อเรื่องแล้วพบว่าเราสามารถที่จะ
 จำแนก "ธรรม" ออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ธรรมในฐานะที่เป็นปัญญา และธรรมในฐานะที่เป็น
 แนวทางการประพฤติปฏิบัติ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น ธรรมในลักษณะที่ ๒ ก็ต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่อง
 ตัดสินเช่นกัน เป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่า เนื้อเรื่องตอนนี้มีลักษณะพิเศษคือ สาระที่ปรากฏนั้น
 เป็นลักษณะของตำรา และเป็นตำราที่มีได้เฉพาะเจาะจงแค่เพียงรัชกาลของพระเจ้าราชาธิราช
 หากในตัวสาระของตำรานั้นมีลักษณะที่เป็นสากลและสามารถนำมาประยุกต์ได้ทุกรัชกาล

จากการศึกษา เนื้อเรื่องตอนนี้ พบว่า ปัญญาที่กษัตริย์มีและปัญญาที่ขุนนางมี เป็นปัญญาคน
 ละหุดกันกล่าวคือ ปัญญาที่แสดงใน "ธรรม" ของกษัตริย์นั้นมีลักษณะที่ยิ่งใหญ่ว่า เป็นปัญญาแห่งการ
 รอบรู้ เพื่อที่จะใช้ในการปกครองบ้านเมืองและขุนนาง ในขณะที่ปัญญาของขุนนางนั้น เป็นปัญญาที่มี

^{๘๘} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๕.

เพื่อจะรับใช้กษัตริย์เท่านั้นดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

ธรรมสำหรับผู้ที่ เป็นกษัตริย์นั้น มีเนื้อ เรื่องที่แสดงถึงการมีปัญหาดังนี้คือ

ปัญหาที่อยู่ในหมวด อุบาย ๔ อันได้แก่

๑. สามัญญอุบาย

๒. นิเกอุบาย

๓. เสทอุบาย

๔. ธนะอุบาย

หมวดที่ว่าด้วยวิชา ๕ อันได้แก่

๑. โยคเสฐา

๒. วินิจฉัยเสฐา

๓. เหตุเสฐา

๔. โบราณเสฐา

๕. หัตถิยัคคะเสฐา

และบางส่วนในคัม ๘ คือ อะโรคะยา

แม้ว่าธรรมใน ๒ หมวดจะเป็น เรื่องของปัญหาของกษัตริย์ หากแต่ปัญหาที่ปรากฏ
ในธรรมทั้ง ๒ หมวดนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ปัญหาในหมวดอุบาย ๔ นั้น เป็นลักษณะ
ของปัญหาที่ไม่คงที่ ซึ่งจะแปรเปลี่ยนตลอดเวลาขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (กาลและเทศะ) สภาพ
แวดล้อมและบุคคลว่าในสถานการณ์สภาพแวดล้อมและบุคคล เช่นนั้นกษัตริย์ควรจะใช้อุบายปัญหา
เช่นใด เช่น ในการปราบปรามเมืองขึ้นที่คิดแข็งเมืองเมื่อพระเจ้าราชาธิราชเพิ่งจะขึ้นครอง
ราชย์ใหม่ ในการเข้ายึดเมืองฉะครเพนและเมืองมอญมะละนั้นทั้ง ๒ เมืองมีปฏิกิริยาต่อกอง
ทัพของพระเจ้าราชาธิราชเหมือนกันคือ เมื่อพระเจ้าราชาธิราชยกมาถึงเมืองฉะครเพน "จึง
ให้ล้อมเมืองฉะครเพนเข้าไว้ ฝ่ายพอกองก็มิได้แต่งทหารออกมาต่อสู้ รักษาเมืองมันไว้"^{๙๐}

^{๙๐} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๘.

และเมื่อพระเจ้าราชาธิราชยกมาถึงเมืองมอญมะละ " เหนเมืองขันสมิงเล็กพราำหรักษา
 ค่ายคู ประตูลอบมันคงสามารถอยู่"^{๔๑} จะเห็นว่าเมืองทั้ง ๒ เมืองต่างก็รักษาเมืองไว้ ใน
 การเข้ายึดเมืองฉะครเพน พระเจ้าราชาธิราชวางอุบายเมื่อเสด็จเสียบเมืองและ "ทอดพระ
 เนตรเห็นโรงช้างแห่งหนึ่งปลูกไว้ริมเมือง"^{๔๒} พระองค์อาศัยสภาพแวดล้อมเช่นนี้ "เอาไฟ
 จุดโรงช้างเข้า ลมพัดหอบเปลวไฟเข้าไปติดไหม้เรือนฟอกกองลูกสมิงอายุพะบุลซึ่งอยู่รักษาเมือง
 ช้างมีผู้คนตื่นวุ่นวายผายฟอกกอง จึงวิ่งออกมาดับไฟ ช้างตื่นมาเบียดฟอกกองเข้ากับเพลิงเรือนตัว
 ี่ไป"^{๔๓} จึงทำให้พระองค์สามารถยึดเมืองฉะครเพนได้สำเร็จ แต่ในสภาพการณ์ที่เจ้าเมือง
 มอญมะละรักษาเมือง เช่นเดียวกับเมืองฉะครเพนพระเจ้าราชาธิราชไม่ได้ใช้อุบายเดิม เพราะ
 สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป พระองค์กลับสั่งให้ "ถอยข้ามไปตีเมืองพะลิม"^{๔๔}

แต่เมื่อเจอทพกระหนาบทั้งจากเมืองมอญมะละและเมืองพะลิม จึงทำให้พระองค์ตัดสินใจ
 ลินพระทัยที่จะถอยทัพกลับไปเมืองมอญมะละใหม่ ซึ่งทำให้กองทัพเมืองพะลิมจัดทัพเรือเตรียมตีกระ
 หนาบอีกครั้ง แต่ในครั้งนี้ พระเจ้าราชาธิราชได้ใช้อุบายในการตีทัพเมืองพะลิมโดยให้ทหารไปปัก
 ขวากน้ำไว้ไม่ให้เห็นขวากในยามที่น้ำขึ้น และให้ทหารออกไปล่อกองทัพเรือเมืองพะลิม ผายเมือง
 พะลิมเมื่อเห็นว่าข้าศึกมีกำลังน้อยกว่าก็จัดแจงตีลงมา เรือไม่ทันสังเกตขวากที่ปักไว้เพราะใน
 ตอนนั้นเป็นเวลา น้ำขึ้นพอดี อุบายครั้งนี้ทำให้ตีทัพเมืองพะลิมได้สำเร็จ หลังจากนั้นก็ให้อำมาตย์
 ทินมณีกรอเข้าไปตีเมืองเตวมุแสง และเมืองเตวประส่วย เพื่อจะได้ยกเข้าทำการในเมืองมอญมะละ

^{๔๑} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๙.

^{๔๒} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๘.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๔} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๘ เล่ม ๙.

ได้สะดวก^{๔๕} จากเหตุการณ์การศึกษาตั้งที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ฤๅบายปัญหาที่กษัตริย์ใช้นั้นไม่มี กฎเกณฑ์ตายตัว หากขึ้นอยู่กับสถานการณ์ต่างๆ

ส่วนปัญหาในหมวดของวิชา ๕ นั้น เป็นปัญหาที่มีลักษณะ เป็นตำราที่กำหนดความรู้ที่มีความแน่นอน และมีกฎเกณฑ์ที่ตายตัว เช่น การรู้นิมิตต่างๆ นั้น ในการทำนายก็จะมีตำรากำหนดไว้ว่า ถ้าเกิดนิมิต เช่นนี้ จะทำนาย เช่นไร หรือในการดูภูมิประเทศว่าที่ใดเหมาะหรือไม่เหมาะต่อการทำการสิ่งใด ลักษณะของภูมิประเทศดังกล่าวก็มีปรากฏในตำราของวิชานั้นอยู่แล้ว เป็นต้นว่า นิมิตรที่เกิดขึ้นกับมะกะโท ในขณะที่ไปค้าขายที่เมืองสุโขทัย คือ "...แลไปในบรรพทิศ เหนือแสงอรุณสว่างขึ้น ครั้นแลมาข้าง ประจิมทิศฟ้าแลบขึ้น เหนือเขมวามแลปราสาทรามม เทียรปรากฏ แก่ตามะกะโท" ^{๔๖}

ผู้ที่ทำนายนิมิตรนั้นทำนายว่า

...แต่ก็สืบไป เมื่อหน้าหาบไม่ต้องพาท่านแล้ว ซึ่งจะค้าขายสืบไป นั้นทำรอยาได้กระทำเลย หาเป็นประโยชน์ไม่ทำรจงไปอาษาทำว พะณาเกิด ซึ่งว่าฝ่ายบูรพทิศ เหนือ เหนือแสงอรุณนั้น จะมี พระมะหากระษัตริรงค์หนึ่งในทิศตะวันออกจะอนุเคราะห์ตนแต่งตั้งให้ ยศตาศักดิ์แก่ท่าน เป็นประณมก่อน แลซึ่งฝ่ายประจิมทิศสายฟ้า แลบขึ้น เหนือ เขมวามและปราสาทปรากฏแก่ตานั้น ท่านจะได้ เป็นใหญ่ ในทิศตะวันตกจะมีบุญญาธิการทรงศึกษาคานภาพ เป็นอันมาก... ^{๔๗}

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๖} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่มที่ ๑.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน.

ส่วนธรรมที่เป็นปัญญาของขุนนางนั้นก็สามารแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท เช่นกันกับปัญญาของกษัตริย์คืออุบายปัญญา และวิชาปัญญา อุบายปัญญาของขุนนางอยู่ในหมวดคุณ ๖ ยับได้แก่ ๖ ข้อข้อที่ ๒ คือประพฤติดังนกยาง หมวดคติ ๓ หมวดมุสา ๙^{๙๘} ส่วนวิชาปัญญานั้นอยู่ใน คุณ ๑ คือ ข้อ ๓ สุตตะกัมมัง และข้อ ๖ ทันตะเนตติ

ความต่างกันระหว่างอุบายปัญญาของกษัตริย์และอุบายปัญญาของขุนนางนั้น เมื่อดูตามเนื้อเรื่องจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าอุบายปัญญาของกษัตริย์ไม่ได้เจาะจงเฉพาะเรื่อง แต่จะกว้างกว้างขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ในขณะที่อุบายปัญญาของขุนนางนั้นมีวัตถุประสงค์ที่แคบกว่า ในการอุบายต่าง ๆ ของขุนนางก็ดูเหมือนว่าจะเป็นการกระทำที่รับใช้กษัตริย์หรือ เอาชัยชนะมาสู่กษัตริย์ของตน หรืออาจจะกล่าวได้ว่า อุบายปัญญาของกษัตริย์นั้น เป็นการหาคนมาเป็นเครื่องมือในการวางอุบาย แต่อุบายปัญญาของขุนนางนั้น เป็นตัว เครื่องมือที่จะทำให้อับรรลุผล

ในส่วนของความต่างระหว่างวิชาปัญญาของกษัตริย์และขุนนางนั้น จะพบว่าวิชาปัญญาของกษัตริย์เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เป็นความรู้กว้างๆ ที่ไม่ได้เจาะจงเฉพาะ วิชาเหล่านั้นก็คือความรู้ที่กษัตริย์ใช้ในการปกครอง เช่นความรู้ในธรรมศาสตร์ราชศาสตร์เพื่อใช้ในการตัดสินใจตัดสินใจ หรือการรู้มิตรเพื่อจะแสดงถึงสภาพ เหตุการณ์ที่ดี/ไม่ดีของบ้านเมือง แต่วิชาปัญญาของขุนนางนั้นเป็นความรู้เฉพาะด้าน และถ้าจะดูกันจริงๆ แล้วความรู้เฉพาะด้านของขุนนางก็มีวัตถุประสงค์ เช่นเดียวกับอุบายปัญญา คือ เป็นปัญญาที่มีไว้สำหรับการถวายรับใช้กษัตริย์ในด้านต่างๆ

ในประเด็นของธรรมในฐานะที่เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัตินั้นก็ เป็นเช่นเดียวกันกับธรรมในลักษณะที่เป็นอุบายปัญญาและวิชาปัญญา คือ มีความแตกต่างกัน และในความแตกต่างกันนั้นก็สอดคล้องกับปัญญาใน ๒ ลักษณะที่กล่าวข้างต้น คือแนวทางการประพฤติปฏิบัติของกษัตริย์เป็นแนวทางของผู้ที่จะเป็นผู้ปกครอง ดังที่ได้แสดงไว้ในหมวดคุณ ๘^{๙๙} และในหมวดคุณ เจ็ดประการ

^{๙๘} ส่วนคุณ ๑ ข้อที่ ๖ สุตตะกัมมัง คฤมาปัญญาภาสหารันนมาจะจโคอยู่ในอุบายปัญญา.

^{๙๙} ๑ ข้อในหมวดนี้ คืออะโรคยานัน ผู้เขียนจัดอยู่ในวิชาปัญญาของกษัตริย์.

แนวทางการประพฤติปฏิบัติของขุนนางก็เป็นการปฏิบัติ เพื่อที่จะรับใช้กษัตริย์และ เชิดชูพระ เกียรติยศ ของกษัตริย์ อันได้แก่ ธรรมในหมวดโทษ ๘ หมวดคุณ ๑๐๐ หมวดวุฒิ ๖ และหมวดชื่อ ๖

เมื่อเทียบเคียง เนื้อ เรื่องในส่วนของธรรมของกษัตริย์กับการกระทำของกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ พบว่ามีความสอดคล้องกัน คือการกระทำของกษัตริย์นั้น จัดอยู่ในธรรมของกษัตริย์ ซึ่งปรากฏ ตั้งแต่ก่อนการขึ้นครองราชย์ เป็นต้นว่า เหตุการณ์เมื่อพระยาน้อยจำเป็นต้องออกไปส

เนื่อกับสมิงมราหู เพื่อจะอำพรางว่าตนไม่ทราบใน เรื่องที่มหาเทวีและสมิงมราหูคิดร้ายต่อตนแต่พระ ยาน้อยสั่งตะละแมท้าวว่าให้ส่งคนไปบอกทำ เป็นว่าพ่อสาวแก่ท้าวป่วย เหตุการณ์ครั้งนี้จัดอยู่ใน ธรรมของกษัตริย์อุบาย ๔ คือ รู้เล่ห์อุบาย หรือการที่พระยาน้อยสามารถตอบปริศนาของมิงกัน จีทั้ง ๓ ข้อได้ จัดอยู่ในวิชา ๕ คือ รู้ทำนายนิมิตรทั้งปวง หรือเมื่อพระยาน้อยสามารถยึด เมืองพะ โคได้แล้วก็สั่งให้ลงโทษสมิงมราหู มหาเทวี และตะละแมศรี จัดอยู่ในวุฒิ ๑ คือให้ประพฤติดัง ยมราช ในกรณีของพระมหาปิฎกธรรก็เช่นกัน ปัญหาที่ปรากฏก็คือปัญหาที่จัดอยู่ในธรรมของกษัตริย์ เป็นต้นว่า นิมิตรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตน จัดอยู่ใน วิชา ๕ คือ รู้ทำนายนิมิตรทั้งปวง หรือเมื่อครั้ง ที่พระมหาปิฎกธรรจะพานางกษัตริย์หนีจากอังวะก็สั่งให้ "โยม ๔ คนให้เอาไม้ไผ่มาสานเป

เรือ..."^{๑๐๑} จัดอยู่ในวิชา๔ คือรู้สารพัดช่าง และ"ประกอบโอสถ... เอาลูกสลอตลคปหน้า ครั้ง"^{๑๐๒} เพื่อให้ดูเหมือนว่านางกษัตริย์ประจวบหนีจจัดอยู่ในคุณ ๘ คือรู้ศมภิรับบ้บัดโรค เป็นต้น มีเพียงกรณีของมะกะโทที่อาจจะกำกั่งอยู่ข้าง เช่น เมื่อมะกะโทเข้าไปอยู่กับ นายช้าง หรือเมื่อ พระร่วงเจ้า

๑๐๐ มี ๓ ข้อในหมวดนี้ จัดอยู่ในอุบายปัญหา และวิชาปัญหาของขุนนาง.

๑๐๑ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๙.

๑๐๒ เรื่องเดียวกัน.

โปรดทำให้เป็นขุนวัง พฤติกรรมที่แสดงออกคือ การมีความเพียรและมีความอดสาหัส ซึ่งน่าจะจัดอยู่ใน
 ใน คุณ ๑ ในธรรมของขุนนางแต่ก็มีพฤติกรรมที่จัดอยู่ในธรรมของกษัตริย์ เช่นกัน เป็นต้นว่า
 การรู้นิติธรรมของตน จัดอยู่ในวิชา ๔ การที่พฤติกรรมบางอย่างจัดอยู่ในธรรมของขุนนางนั้น เป็นสิ่ง
 ที่อธิบายได้จากสภาพภาพของมะกะโทในขณะนั้นซึ่งเป็นเพียงขุนนาง แต่เมื่อมะกะโทเริ่มตั้งตัวที่
 เมืองวานแล้วพฤติกรรมของมะกะโทก็เปลี่ยนไปจัดอยู่ในธรรมของกษัตริย์

นับตั้งแต่การที่คิดยกน้องสาวให้อลิมามาง จัดอยู่ในอุบาย ๔ คือ รู้บายชวนชวยถ่ายเทพรภัย
 และเมื่อได้เทียบเคียงพฤติกรรมของขุนนางกับธรรมของขุนนางพบว่า มีความสอดคล้อง
 กันมาก ไม่ปรากฏว่ามีพฤติกรรมของขุนนางผู้ใดที่สามารถจัดอยู่ในธรรมของกษัตริย์ได้ เป็นต้นว่า
 ในสมัยของพระเจ้าราชาธิราช เมื่อพระยาน้อยสามารถยึดเมืองพะโคและตัดลิ้นลงโทษผู้ทำ
 ผิดแล้ว ในขณะนั้นพระยาน้อยยังแคลงใจอำมาตย์ทिनอยู่ เนื่องจากเปิดประตูรับพระองค์เพียงบาน
 เดียว อำมาตย์ทินจึงอธิบายถึงความจงรักภักดีและความกตัญญูที่มีต่อกษัตริย์ พฤติกรรมของอำ
 มาตย์ทิน จัดอยู่ในชื่อ ๖ ประการ คือ มีความกตัญญูกตเวที หรือเมื่อครั้งที่อำมาตย์ทินมณีกรอด
 อาสาพระเจ้าราชาธิราชตีเมืองเตวมูแสงและเตวปะส่วยในการศึกครั้งนั้น อำมาตย์ทินมณีกรอด
 วางอุบายลวงข้าศึกด้วย พฤติกรรมของอำมาตย์ทินมณีกรอดจัดอยู่ใน คุณ ๑ คือมีปัญญา กล้าหาญ
 ซึ่ง ๖ คือมี ความกตัญญูกตเวทีต่อกษัตริย์ ๖ คือ ประพฤติตั้งนภยาง มีอุบายในการลวงข้าศึก
 เพื่อเอาชัยชนะ มุษา ๙ คือ เอาชัยชนะ จึงมุษา และคติ ๓ คือ ในการทำสงครามกับกล่าวค
 ได้ เป็นต้น

การที่เรื่องราชาธิราชให้ความสำคัญกับเรื่องการมีปัญญาบารมีซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญ
 ระหว่างผู้ที่จะเป็นกษัตริย์มากกว่าการสืบสันตติวงศ์ เห็นได้ชัดจากคำวิสัยชนาของพระเจ้าธรรม
 เจดีย์ที่มิไปยังเจ้าเมืองนั้นว่า ในเรื่องของวงศ์กษัตริย์ (อ้างแล้ว) นั้นทำให้เรื่องของสิทธิธรรม
 เปลี่ยนความหมายไป ผู้ที่มีความชอบธรรมในการเป็นกษัตริย์นั้นจะไม่ใช่มุขมนตรีที่มาจากการสืบสันตติ
 วงศ์ หากแต่เป็นผู้มีบุญที่มีสติปัญญาหรือมีปัญญาบารมี เป็นคุณสมบัติสำคัญ^{๑๐๓}

๑๐๓ คงจะเป็นไปได้ว่าเหตุผลหนึ่งในการเลือกเรื่องราชาธิราชมาแปลและเรียบเรียง
 ใหม่ในปี ๒๓๒๘ อันเป็นปีที่ ๓ ของการขึ้นครองราชย์ เป็นการสร้างความชอบธรรมใน
 สิทธิธรรมซึ่งยังเป็นสิ่งที่จำเป็นอยู่มาก เนื่องจากคงเป็นที่ตระหนักดีว่า ร.๑ ไม่ได้ขึ้นครองราชย์
 โดยการสืบสันตติวงศ์ หากแต่ทรงปราบดาภิเษกและภูมิหลังของพระองค์ก็ไม่ได้มี เชื้อวงศ์กษัตริย์
 แต่อย่างใด เป็นเพียงสามัญชนธรรมดา ซึ่งในราชาธิราช เองก็กล่าวเน้นถึงกษัตริย์ ที่มาจาก

สามัญชนเช่นกัน และตั้งที่ได้กล่าวนมาแล้วว่า ผู้ที่แปลและเรียบเรียงคือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
นั้นก็มิพบบาทสูงในการที่จะแปลและเรียบเรียง จากการทำนเป็นขุนนางผู้ใกล้ชิด จึงทำให้เข้า
ใจได้ว่า ท่านคงจะไม่คิดหรือกระทำสิ่งใดที่ขัดต่อพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๑

การให้ความสำคัญกับการมีสติปัญญานั้น เป็นที่สังเกตประการหนึ่ง คือ ในเรื่องราชาธิราช เน้นการเป็นกษัตริย์ที่มีสติปัญญามากกว่าการเป็นกษัตริย์ที่เป็นนักรบ เมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้าฟ้ารั่วพบว่าในการขึ้นครองราชย์และการทำสงคราม พระองค์ทรงใช้สติปัญญาในการวางอุบาย มากกว่าการเผชิญหน้า^{๑๐๔}

ในรัชกาลของพระเจ้าราชาธิราชซึ่งเป็นสมัยที่มอญทำสงครามมากที่สุด การรบหรือการเอาชนะข้าศึกของพระองค์ก็เป็นการใช้สติปัญญาในการวางอุบาย และแม้ในคราวที่พระองค์ไม่ได้ออกรบด้วยพระองค์เอง ข้าทหารของพระองค์ก็ใช้สติปัญญาในการวางอุบายเช่นกัน คือ ในการรบทั้งหมด ๔๑ ครั้ง

พระเจ้าราชาธิราชวางอุบาย ๘ ครั้ง

ขุนนางของพระเจ้าราชาธิราชวางอุบาย ๑๔ ครั้ง ๑๐๕

พระเจ้าราชาธิราชและขุนนางวางอุบายร่วมกัน ๑ ครั้ง

กษัตริย์ฝ่ายอริวางอุบาย ๒ ครั้ง

---

๑๐๔ นับตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์ เมื่อพระเจ้าฟ้ารั่วหนีมาจากเมืองสุโขทัยและกลับมาตั้งตนเป็นใหญ่ที่เมืองฉะเชิงเทรา พระองค์วางอุบายโดยใช้นางฉะเรียมผู้เป็นน้องสาวในการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับอลิมามาง เจ้าเมืองเมาะตะมะและหลังจากนั้นเมื่อพระองค์ทรงทราบว่าอลิมามางคิดจะกำจัดพระองค์โดยจะลวงไปกินเลี้ยงแล้วฆ่าเสีย พระองค์จึงทำอุบายซ้อนอุบายอลิมามางโดยให้ทหารซ่อนมีดไว้คนละ ๒ เล่ม เมื่อไปถึงงานเลี้ยง ถ้าอลิมามางเลี้ยงสุราก็ให้กินแต่น้อยให้ลอบข่วนทิ้งแต่ให้พวกอลิมามางกินสุราให้เมา เมื่อพระองค์ให้สัญญาว่า "มีดจะ" ก็ให้ตั้งอยู่เมื่อให้สัญญาว่า "มุงซุง" ก็ให้กินข้าว และถ้าให้สัญญาว่า "มอชอบ" ก็ให้ฆ่าพวกอลิมามางเสีย ในการทำอุบายซ้อนอุบายทำให้พระองค์ก็สามารถฆ่าอลิมามางและตั้งตัวเป็นใหญ่แทนได้

๑๐๕ มีการรบ ๒ ครั้ง ที่ขุนนางวางอุบาย ๒ อุบายในการรบแต่ละครั้ง.

ขุนนางของกษัตริย์ยังวะวางอุบาย ๒ ครั้ง

กระทำยุทธหัตถี ๒ ครั้ง

ไม่มีการวางอุบาย ๑ ครั้ง

จับประเภทไม่ได้ ๔ ครั้ง

ปรากฏว่าในการทำสงคราม มีการวางอุบาย ๒๘ ครั้ง และไม่มีการวางอุบาย ๑๓ ครั้ง และในสมัยของพระเจ้าธรรมเจดีย์ เนื่องจากเป็นช่วงที่มอญไม่มีการทำศึกสงคราม บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงบสุข ดังนั้นเรื่องราวส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องของการปกครองบ้านเมืองและการเจริญสัมพันธไมตรีในทางการทูตซึ่งก็ปรากฏว่า ในพระราชภารกิจทั้ง ๒ ประเภทนี้ พระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงใช้สติปัญญาในการดำเนินการทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการตอบปริศนาธรรมของเจ้าเมืองต่าง ๆ การทำอุบายแก้ไขเหตุการณ์ หรือการตัดสินใจความ (อ้างแล้วข้างต้น)

แม้ว่าจะมีการเน้นถึงการที่กษัตริย์ใช้สติปัญญาในการทำสงคราม แต่ก็ดูเหมือนว่าเรื่องราชาธิราชจะให้การยกย่องแก่กษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมืองที่มีความสงบสุขมากกว่ากษัตริย์ที่นิยมทำสงคราม จะเห็นได้ว่าความเก่งกล้าสามารถของพระเจ้าราชาธิราชในการสงคราม แม้ว่าจะใช้สติปัญญาในการรบก็ตาม มิอาจเทียบได้กับพระปัญญาบารมีของพระเจ้าธรรมเจดีย์ในการปฏิบัติพระราชภารกิจต่าง ๆ เพื่อการจรรโลงธรรม ๑๐๖ เพราะในท้ายที่สุด เนื้อเรื่องก็กล่าวถึงการสวรรคตที่น่าสลดใจของกษัตริย์ที่มีพระทัยผูกพันในการสงครามว่า

---

๑๐๖ อาจเป็นไปได้ว่า เหตุผลหนึ่งที่เรื่องราชาธิราชให้ความสำคัญกับการเป็นกษัตริย์ที่มีปัญญาบารมีมากกว่าการเป็นกษัตริย์ที่รบนั้น คงจะเนื่องมาจากการที่วังหน้าทรงมีพระราชอำนาจมาก อันจะเห็นได้จาก การที่พระองค์มีพระราชอำนาจในการแต่งตั้งข้าราชการในสังกัดวังหน้าได้ด้วยพระองค์เอง หรือพระราชอำนาจที่มาจากการมีไพร่พลในสังกัดมากมาตั้งแต่ต้นรัชกาล เห็นได้จากคราวที่พระองค์เสด็จไปหัวเมืองมลายูโดยทางทะเลในปี ๒๓๒๘ เพราะ"พลรบพลแวง ๒๐,๐๐๐ เศษ ล้วนแต่ข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวรทั้งสิ้น (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ , หน้า ๑๔) อีกทั้งความสามารถในการทำ

สงครามอันเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชนชั้นนำในสมัยนั้นมาตั้งแต่ครั้งแผ่นดินธนบุรี ไม่ใช่เพียงแต่ชนชั้นนำไทยที่ทราบไปถึงความสามารถของพระองค์ แม้แต่พวกพม่าเองก็คงจะตระหนักถึงเรื่องนี้เป็นอย่างดี "พระเดชานาภาพเลื่องลือจนพวกพม่าเข้าศีก เรียกพระนามว่าพระยาเสือในครั้งนั้น" (เรื่องเดียวกัน, ๑๑๙)

เหตุการณ์สำคัญ เหตุการณ์หนึ่งที่น่าจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าวังหน้าทรงมีพระราชอำนาจมากก็คือ เหตุการณ์กบฏในปี ๒๓๒๖ ของ "อ้ายบั้งทิด ๒ คน" ไม่ว่าพวกที่คิดก่อการกบฏจะเป็นพวกฝอย... มาแต่เมืองนครนายกอดตัวว่ามีความรู้สองหนตายตัวได้... (เรื่องเดียวกัน, หน้า๔๑) หรือจะเป็นกลุ่มชนชั้นนำด้วยกันเอง "อ้ายกบฏให้การชดพวกเพื่อนที่ร่วมคิดกบฏด้วยกันเป็นอันมากถูกข้าราชการทั้งวังหลวงและวังหน้าเป็นหลายนาย พระยาอภัยรณฤทธิ์ เป็นต้น..." (เรื่องเดียวกัน, หน้า๔๒) หรืออาจจะ เป็นพวกกลุ่มอำนาจเก่า เพราะกบฏครั้งนี้เกิดหลังจากการปราบดาภิเษกเพียงปีเดียว จึงเป็นไปได้ที่กลุ่มอำนาจเก่ายังหลงเหลืออยู่ แต่ไม่ว่าผู้กบฏจะเป็นคนในกลุ่มใดก็ตาม เรื่องนั้นไม่ได้สำคัญไปกว่าการที่พวกกบฏตัดสินใจที่จะลอบปลงพระชนม์วังหน้าหาไชรัชกาลที่ ๑ ไม ซึ่งตามจริงแล้วถ้าพวกกบฏลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๑ ได้สำเร็จ พวกตนก็มีสิทธิ์ที่จะอ้างตนว่า เป็นผู้ฝอยและขึ้นครองราชย์ได้แต่การที่ไม่ทำเช่นนั้น อีกทั้งทำในสิ่งตรงข้ามกันคือการลอบปลงพระชนม์วังหน้า น่าจะมีเหตุผล (เพียงประการเดียว) คือ การลงมือสังหารผู้ที่มีอำนาจและบารมีมากกว่าก็เพื่อที่จะเป็นการข่มขวัญคนที่เหลือซึ่งก็คงไม่มีความหมายอะไร และจ่ายต่อการกำจัด แต่ถ้ากำจัดผู้ที่มีอำนาจ และบารมีน้อยกว่าก็จะเป็นการทำให้เกิดการไหวตัวและจะยิ่งทำให้การทำงานของพวกเขาสูงขึ้น

และเมื่อพิจารณาประกอบกับภูมิหลังของเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งเป็นผู้แปลและผู้เรียบเรียง พบว่าท่านเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับรัชกาลที่ ๑ มากคนหนึ่ง (ข้างแล้ว) เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่ท่านคงจะทราบและเข้าใจถึงพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๑ ได้เป็นอย่างดี และคงจะไม่ทำสิ่งใดที่แสดงใจรัชกาลที่ ๑ ดังนั้นการที่ให้ความสำคัญกับกษัตริย์นักปกครองผู้มีสติปัญญา มากกว่านี้กรบจึงเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ ประกอบกับเรื่องราชาธิราช เป็นเรื่องท่านเองนี่อยู่แล้ว จึงทำให้เจ้าพระยาพระคลังอาศัยราชาธิราช เป็นเครื่องชี้หน้า และกล่อมเกลตาทางการเมืองให้กับข้าราชการทั้ง ๒ ฝ่าย โดยเฉพาะฝ่ายวังหน้า เพื่อที่จะให้เข้าใจถึงบทบาทที่เหมาะสมของกษัตริย์ในอุดมคติว่าควรมีสลักษณะเช่นไร

...พระเจ้าราชาธิราชขับพลายสีงฆะราย ไล่ช้างเถื่อนทันเข้าแล้ว
ทรงคล้องด้วยบาศชรดลงทีเดียว ต้องเท้าช้างเถื่อนก็วิ่งไป ด้วยกำลัง
หมิ่นทันจะ เบาะหลักกอง เขือก ตกลงความแก้ท้ายช้างพระที่นั่งหมิ่น
ยกต้น เขือกกระทบต้องพระเพลาเข้า...พระเจ้าราชาธิราชทรงพระ
ประชวร แล้วเสด็จกลับเข้าเมืองหงสาวะดี อยู่เจ็ดวันพระเจ้าราชา
ธิราชก็สวรรคต^{๑๐๗}

ในขณะที่เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระเจ้าธรรมเจดีย์ว่า

... แต่นั้นไปพระเจ้าธรรมเจดีย์ ก็ปกครองเมืองเบญจดิศธรรม พระพุทธ
ศาสนาก็รุ่งเรืองยิ่งนัก เสนาพฤทธามาตย ราชปโรหิต ๒พรฟ้าประชากร
ทั้งปวง ก็อยู่เย็นเป็นสุขสืบมา และณะเมื่อพระเจ้าธรรมเจดีย์ได้เสวย
ราชสมบัติ พระชันษาได้ ๔๔ ปี อยู่ในราชสมบัติ ๓๐ ปี ก็สวรรคต
เข้ากันเป็นพระชนม ๑๔ ปี ลุศักราช ๙๑๙ ปี พระราชบุตรได้เสวยราช
สมบัติต่อ ๆ กันมา ๙ พระองค์สิ้นพระวรวงษาแล^{๑๐๘}

ไม่เพียงแต่กษัตริย์ที่ฝึกฝนการสงครามจะต้องได้รับชะตากรรมเช่นนั้น แม้แต่ข้าทหาร
ที่เก่งกล้าในการสงคราม ก็ดูเหมือนว่าจะต้องเผชิญกับชะตากรรม เช่นเดียวกัน ดังในการตาย
ของสมิงพระราม

ฝ่ายสมิงพระราม... ซึ่งมีมาเฝ้าพระเจ้าสุทโธทรมหาราชาธิราช ณ เมือง
หงสาวะดีเนื่อง ๆ ... อยู่มาวันหนึ่งเกิดโจรขึ้นที่บ้านมะอิกาย ชาวบ้าน

^{๑๐๗} หอสมุดวชิรญาณ , พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๘.

^{๑๐๘} หอสมุดวชิรญาณ , พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๒๑.

จับโจรได้ผาอกตัดศีรษะเสียบในวันนั้น สมิงพระรามไปเฝ้าแล้วก็กลับมา
เมื่อเพล่าเย็นมาถึง เขาเสียบศีรษะโจรนั้น ฉะนั้นหลอนร้องเรียกว่าสมิง
พระรามเอ๋ย ฎีมีผ้าด้วย สมิงพระรามซัดใจจึงซบมาเข้าไปดูศพโจร
... จึงตัดเอาศีรษะแล้วก็ผูกเอาข้างม้าขวนมา ศีรษะฉนั้นแก่งมากกระทบ
บองเข้า แล้วก็กิดเอาสมิงพระราม ๆ จะทำประการใด ๆ ฉนั้นก็
มิวาง จึงเอาดาบตอยฉีแตกตกลงพื้นลุดตึงนองอยู่ สมิงพระรามไปถึง
เมืองวานแล้วอยู่ได้สามวัน ก็ถึงแก่อนิจกาม... ๑๐๙

นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสังเกตว่าในรัชกาลของพระเจ้าฟ้ารั่วและพระเจ้าราชาธิราชไม่
ค่อยจะมีการพูดถึงเรื่องศาสนา ถ้าจะมีการพูดถึงเรื่องศาสนา ก็มิใช่เรื่องของศาสนาโดยตรง แต่
เป็นศาสนาที่นำมาใช้ประโยชน์ทางการเมือง เช่น ในรัชกาลพระเจ้าราชาธิราช เพื่อที่จะให้พระ
เจ้าราชาธิราชยกทัพกลับหงสาวดี พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงจัดเครื่องราชบรรณาการและอาราธนา
พระสังฆราชาภังยะสะกะโรไปยังทัพของพระเจ้าราชาธิราช ในการเจรจาคความเมืองนั้น พระ
สังฆราชาภังยะสะกะโรได้โต้ตอบกับพระเจ้าราชาธิราช โดยในเหตุผลที่ใช้โต้ตอบกันนั้น เป็นเหตุ
ผลที่เกิดจากการประยุต์พุทธโอวาทมาเป็นเหตุผลในการเจรจาคความเมือง ดังความตอนหนึ่งว่า

อันพระพุทธโอวาท ซึ่งพระองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกทั้งสามนั้น
อยู่ในชั้นศีลธรรมบทเดียว ถ้าบพิตร พระองค์ได้ปรนนิบัติ ตามพระชั้นตีบท
เดียนี้ไซ้ ได้ชื่อว่าบพิตรพระองค์นั้นปรนนิบัติตามพระพุทธโอวาท อัน
ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกทั้งสาม นั้นสิ้นพระศาสนาแล้ว อนาคตประชาราษฎร
ทั้งปวงนั้นก็จะมีวินาศการ จำเริญสืบไปเพราะสมเด็จ พระมหากษัตริศ
ทรงปรนนิบัติ

พระเจ้าราชาธิราชจิ้งตรัส แก่พระสังฆะราชาภังยะสะกะโร
ว่า...

ในบทตบขังนั้น ำให้พระมหากษัตริย์มีวิริยะภาพอุสาหะปราบ
ปราบข้าศึก อันเป็นเสี้ยนหนามำให้ราบคาบ แลพระเจ้าฝรั่งมังฆ
ชะวา มาเบียดเบียนขอบขันทะเลสมา เมืองหงษาวะดีก่อน เป็นเสี้ยน
หนามชะนี้แลพระษัติน จะำให้โยมตั้งอยู่ในขันตีราชธรรมผ่ายเดียวนั้น
เหน่ว่าหาเป็นสังข์ทันไม

พระสังฆะราชาภังยะสะกะโร ก็ถวายพระพรว่า ชิ่งมหาบพิตร
ตรัสว่าราชธรรมมีถึง ๑๐ ประการก็จริง แต่สมเด็จพระสรรเพชพุทธิ
เจ้า ตรัสสรรเสริญขันตีราชธรรมอันเดียวนี้มีคุณานุภาพอะนิสงส์ำเลิศ
ประเสริฐกว่าราชธรรม ทั้งเก่าประการนั้นอีก แลบพิตรมาปรนนิบัติตาม
ตบขังราชธรรมอันเพียรภาพยังำศึกเสี้ยนหนามำให้ เตือดร้อนราบคาบ
จะแผ่ขอบขันทะเลสมา ำให้กว้างขวางออกไปนั้น มีำได้กอบด้วยคุณผ่าย
เดียวคุณขันตีราชธรรมยังแจ๋ไปด้วยโทษอยู่...๑๑๐

จากความที่ได้กล่าวข้างต้น สะท้อนำให้เห็นว่า ในขณะทีพระสังฆะราชาภังยะสะกะโร
กล่าวถึงราชธรรมว่ามีทั้งคุณและโทษปะปนกันนั้น ความดังกล่าวน่าจะจัด เป็นลักษณะของโลกทัศน์
แบบปรมาตต์ กล่าวคือ ความจริงเป็นสิ่งที่ไม่มีแก่นสาร ไม่เหมือนกับโลกทัศน์แบบโลกีย์ ซึ่งเป็นเรื่อง
ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ดังนั้นจึงปรากฏว่า กษัตริย์คือพระเจ้าราชาธิราชไม่สามารถรับ
ความคิดแบบปรมาตต์ได้ พระองค์จึงเลือกทีจะปฏิบัติโลกทัศน์แบบโลกีย์ นั่นคือเลือกทีจะประพฤติตาม
ราชธรรมซึ่งประกอบไปด้วคุณและโทษ เพราะการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวนั้นคือประ เພ็ชของผู้ที
เป็นกษัตริย์

ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าพระราชภารกิจพระเจ้าธรรมเจดีย์ คือ พระราชภารกิจที่ทรงเป็น "ธรรมิกราชาธิราช"^{๑๑๑} ดังนี้คือ

ในรัชสมัยของพระเจ้าธรรมเจดีย์ มีการพูดถึงเรื่องทางศาสนามากมาย ซึ่งเรื่องเหล่านั้นโดยมากก็คือพระราชภารกิจทางศาสนาของพระเจ้าธรรมเจดีย์ ในขณะที่ในรัชกาลของพระเจ้าฟ้ารั่ว และพระเจ้าราชาธิราชไม่ได้มีการพูดถึงพระราชภารกิจอื่นใดนอกจากการทำสงคราม (หรือถ้ามีก็เป็นเพียงแค่การทำตามประเพณีกษัตริย์ เช่น การไปไหว้พระธาตุ เป็นต้น)

---

^{๑๑๑} สายชล วรรณรัตน์ได้พูดถึงคติธรรมิกราชาธิราชไว้ว่า "เป็นพัฒนาการของความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้นในระยะหลัง เพื่อจะเน้นความเป็น "อริราช" คือความเป็นใหญ่เหนือราชอื่น ๆ ทั้งหลายในโลก "และหน้าที่ของธรรมิกราชาธิราชที่สำคัญก็คือ การจรรโลงธรรมเพื่อยังให้เหล่าสรรพสัตว์พันทุกข์ โดยในการจรรโลงธรรมนั้น ธรรมิกราชาธิราช "ทรงทำหน้าที่ดูแลทั้งฝ่ายพุทธจักรและการฝ่ายราชอาณาจักรซึ่งการทั้งสองฝ่ายนี้จะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กล่าวคือส่วนเป็นไปเพื่อจรรโลงพุทธธรรมให้บริสุทธิ์ ำให้คนทั้งหลายได้เข้าใจโดยถูกต้องแล้วกระทำแต่สิ่งที่ชอบธรรมเพื่อจะบรรลุนิพพาน(สายชล วรรณรัตน์ , "พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๔-๒๓๔๒) , "วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๒๔ , หน้า ๑๙๕ และ ๒๐๙)

ถ้าเป็นไปตามที่สายชลพูดจริง ก็เป็นที่น่าประหลาดใจว่าพระราชภารกิจของรัชกาลที่ ๑ และพระเจ้าธรรมเจดีย์มีความคล้ายคลึงกันมาก

ในพระราชภารกิจฝ่ายพุทธจักรนั้น เมื่อพระเจ้าอรรคมเจดีย์ขึ้นครองราชย์ โปรดให้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทั้งในการทำนุบำรุงพระพุทธรูป^{๑๑๒} โดยโปรดให้ "หล่อรูปพระพุทธรูปกุกุสนโทพระองค์หนึ่ง พระพุทธรูปโกนาคมนองค์หนึ่ง แลพุทธรูปกตสองค์หนึ่ง แลสมณะโคดมองค์หนึ่ง ทั้ง ๔ พระองค์เสร็จแล้วให้ขังเชิญขึ้นไว้บนปราสาทประสาธ...^{๑๑๓} และ "พระพุทธรูปไสยาตซึ่งอยู่ทิศทักษิณนั้นก็ให้บูรณะขึ้นด้วย"^{๑๑๔}

ในการทำนุบำรุงและบูรณะปฏิสังขรณ์พุทธศาสนสถาน^{๑๑๕} นั้นพระองค์โปรดให้พระสงฆ์เมืองหงสาวดีเดินทางไปลังกาเพื่อที่จะ "... เขียนหย่าง ไพรชลมหาประสาธ พุทธทวะสนชาน]

^{๑๑๒} มีหลักฐานปรากฏว่าในการทำนุบำรุงพระพุทธรูป หลังจากการปราบดาภิเษก รัชกาลที่ ๑ โปรดให้ "เชิญพระเทพบิดร คือ พระรูปสมเด็จพระรามธิบดี (อุทุมพร)...มาแปลงเป็นพระพุทธรูปหุ้มเงินปิดทอง... โปรดเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกตจากโรงในพระราชวังเดิมพากตะวันตกลงเรือพระที่นั่งกิ่งให้มีเรือแห่เป็นกระบวนขบวนมายังพระอารามที่สร้างใหม่..." (อ้างในเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑, หน้า ๔๘-๔๙.

^{๑๑๓} หอสมุดควธิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๙.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๕} มีหลักฐานปรากฏว่าในการทำนุบำรุงพุทธศาสนสถานนั้น รัชกาลที่ ๑ โปรดให้สร้างกุฏิเสนาสนะสงฆ์ให้กับวัดแจ้งและวัดท้ายตลาด ให้สร้างพระอาราม โดยสร้างทั้งพระอุโบสถ พระเจดีย์วิหารและศาลารายขึ้นในพระราชวัง เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต นอกจากนั้นยังให้บุตรสระน้ำท่าหอไตรกลางสระน้ำ ชื่อหอมณเฑียรธรรม เพื่อเป็นที่ไว้พระไตรปิฎก อีกทั้ง "...ให้ข้าทูลออกอุทิศพระบาทผู้ใหญ่ไปประดิษฐานพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์วัดวาอารามข้าง..." (อ้างในพระราชกำหนดใหม่ มาตรา ๑๓, กฎหมายตราสามดวง, หน้า ๑๒๒).

หย่างพระวิหารทั้ง สิบหก เข้าไปถวายได้สว่างไว้ในเมืองหงษาวะดี..."๑๑๖ และเมื่อคณะสงฆ์
เดินทางจากลังกาสลับมายังเมืองหงสาวดี ก็โปรดให้ "ทำถาปะนาที่พระเจดีย์การทั้ง ๑๖
แห่ง ...แล้วสั่งให้ทำประสาธ...แล้วก็ให้ก่อพระมะทาวีหารทั้ง ๑๖ พระวิหาร..."๑๑๗

นอกจากนี้ยังโปรดให้ช่างบูรณะปฏิสังขรณ์พระมูเตาซึ่งปรักหักพังเพื่อที่จะบรรจุพระธรรมธาตุ๑๑๘

ในการรักษาพระธรรม๑๑๙ นั้นเพื่อให้พระธรรมบริสุทธิ์ พระองค์ไม่เพียงแต่โปรดให้
"นิมลพระขันทรงไตรปิฎกให้ครองอยู่ทุกอาราม"๑๒๐ พระองค์เองในฐานะที่เป็นผู้นำของราชอาณาจักร
จักรกัทรังมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกอีกด้วย"...พระเจ้าหงษาวะดี กอบไปด้วยปัญญา แล
รู้หลักทรงพระไตรปิฎก บอกระธรรมแก่พระสงฆ์ทั้งปวงซึ่งอยู่ในแคว้นเมืองหงษาวะดี..."๑๒๑

๑๑๖ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชธานี เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๙.

๑๑๗ เรื่องเดียวกัน.

๑๑๘ เรื่องเดียวกัน.

๑๑๙ มีหลักฐานปรากฏว่ารัชกาลที่ ๑ โปรดให้พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) แต่งไตรภูมิ
กถาขึ้นในปีแรกที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ นอกจากนั้นแล้วยังทรงรักษาพระธรรมโดยการมีพระราช
ปฐจาแก่พระราชาคณะ เพื่อให้ "พระราชาคณะ...เอาใจใส่ในการอ่านพระไตรปิฎก" (บานแพน
กในพระราชปฐจาชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๕ เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ:องค์
การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๓ และ"ให้ราชบัณฑิตทั้งปวงบรรดาที่เป็นอาจารย์มาบอกพระปริ
ยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณรที่หอพระมณเฑียรธรรมนั้น" (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ : พระราชพงศาว
ดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑, หน้า ๔๘).

๑๒๐ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชธานี เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๙.

๑๒๑ เรื่องเดียวกัน.

นั้นสะท้อนให้เห็นถึงพระปัญญาบารมีของพระองค์ในฐานะที่ทรง เป็น เอกอัครมหาเสนาบดี^{๑๒๒}
นอกจากนั้นยังปรากฏอีกว่า พระองค์ทรงมีพระวิสัยนาปัญหาธรรมกับเจ้าเมืองต่าง ๆ ซึ่งคำวิสัยนา

ในการรักษาพระสงฆ์นั้น ^{๑๒๓} พระเจ้าธรรมเจดีย์คงจะตระหนักถึงเป็นอย่างดีว่าพระสงฆ์
เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการคงอยู่ของพุทธศาสนา เพราะนอกจากจะ "นิมลพระยันทรงพระ
ไตรปิฎกให้อยู่ทุกอาราม"^{๑๒๔} ดังที่กล่าวมาแล้ว พระองค์ก็ยังทรงมีพระราชศรัทธาจนถึง
กับโปรดให้" ปลุกโรงธรรม ในพระราชวัง เสด็จพระราชดำเนินออกมานอกพระไตรปิฎกแก่
พระสงฆ์ละ ๑๐๐ รูปมิได้ขาด^{๑๒๕}

^{๑๒๒} โปรดดูรายละเอียดข้างต้น.

^{๑๒๓} มีหลักฐานปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงรักษาพระสงฆ์ โดยการ
ตรากฎหมายสำหรับพระสงฆ์ทั้งหลายมีศีลที่บริสุทธิ์ ซึ่งถือ เป็นครั้งแรกที่มีกฎหมายใช้บังคับและลง
โทษสงฆ์พระองค์ทรง "พระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ เป็นอันมาก เปนจัดปัจจัย
ทานถวายพระสงฆ์แลมีพระราชโองวาหนุสาสน์ตกเดือน เพื่อจะให้พระสงฆ์ทั้งปวงในกรุงนอกกรุง
เทพมหานครแลนานาประเทศให้ทรงพระปาติโมกข์สังฆวารศีลบริสุทธิ์..." ("กฎพระสงฆ์มาตรา ๒"
กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากรจัดพิมพ์, ๒๕๒๑) , หน้า ๔๔๖) พบว่ากฎ
พระสงฆ์ทั้งหมด ๑๐ มาตรา มี ๑ มาตราที่ตราขึ้นในพ.ศ. ๒๓๒๕

นอกจากนั้นแล้วพระองค์ยังทรงโปรดให้" พระสงฆ์วัดบางว่าใหญ่ และวัดโพธาราม
เข้ามารับนิพนธ์บาตรในพระราชวังทั้ง ๒ พระอาราม "(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ , พระราชพง
ศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่๑ , หน้า ๑๑).

^{๑๒๔} อ้างแล้ว , หน้า ๑๓๓.

^{๑๒๕} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๙.

ส่วนพระราชภารกิจในการฝ่ายอาณาจักรที่สำคัญของพระเจ้าธรรมเจดีย์ คือ การปกครองบ้านเมืองให้มีความสงบสุขเรียบร้อย โดยการอบรมให้เหล่าข้าราชการบริพารเสนาบดีรวมทั้งอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงประกอบแต่กุศลกรรม พระราชภารกิจหนึ่งในพระราชภารกิจการฝ่ายอาณาจักรที่ถูกต้องกล่าวถึงในเรื่องราชาธิราช ก็คือ การที่พระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงทำหน้าที่เสมือนเป็นตุลาการในการตัดสินคดีความต่าง ๆ เพื่อยังความสงบสุขและความยุติธรรมให้แก่ไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์ในพระราชอาณาจักร ๑๒๖ ดังที่ปรากฏ

๑๒๖ เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยรัชกาลที่ ๑ ช่วงปี พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๒๘ ซึ่งเป็นเวลาก่อนและร่วมสมัยกับที่งาน ราชาธิราช ถูกผลิตขึ้นนั้นมีหลักฐานว่ารัชกาลที่ ๑ ทำหน้าที่พิพากษาคดีตัดสินคดี เช่นกัน ดังปรากฏในพระราชบัญญัติ มาตรา ๑ ซึ่งตราขึ้นในปี ๒๓๒๖ เป็นคดีชิงมรดกของหลวงสุนทรพิฆานในคดีนี้พระองค์ทรงพิพากษาว่า "ผู้ตาย เปนเจ้าทรัพย์เจตนาทำบุญให้ทาน เปนกองกุศลนั้น เร่งให้เอาทำบุญส่งไปจงได้อย่าให้ตามนัยกัน จะภากันตกนรกเสีย แต่ทรัพย์สิ่งของนอกจากผู้ตาย เจตนาอุทิศไว้ นั้น จึงให้ปลูกษาแบ่งปันตามพระราชกำหนดกฎหมายทำเนียมสืบไป" (ใปรดดูใน "พระราชบัญญัติ มาตรา ๑ " กฎหมายตราสามดวง, หน้า ๔๘๒) และในมาตราที่ ๒ ซึ่งตราขึ้นในปี ๒๓๒๖ เป็นคดีที่สามไปราชการชนธิดู ๗ กรุงเก่า ภรรยา มีชู้ แต่ในคดีนี้เป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ ไม่มีบทพระไอยการลงโทษและปรับ จึงทรงมีพระบรมราชโองการกำหนดว่าเมืองใดเป็นต่างเมืองและเมืองใดเป็นเมืองเดียวกัน และให้ตราเป็นพระราชบัญญัติไว้ใช้ประกอบพระไอยการ (ใปรดดูรายละเอียดใน "พระราชบัญญัติ มาตรา ๒ " กฎหมายตราสามดวง, หน้า ๔๘๒- ๔๘๔) นอกจากนั้นในการตราพระราชกำหนดใหม่ ซึ่งก็คือการตัดสินคดีความทางอ้อมพบว่าพระราชกำหนดใหม่ ที่ตราขึ้นในช่วงเวลาระหว่างพ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๒๘ มีดังต่อไปนี้

ปี ๒๓๒๔ มี ๘ มาตรา ได้แก่ มาตราที่ ๑ ๒ ๓ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ และ ๓๗

ปี ๒๓๒๖ มี ๑ มาตรา ได้แก่ มาตราที่ ๔

ปี ๒๓๒๗ มี ๗ มาตรา ได้แก่ มาตราที่ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๓๘ และ ๓๙

ปี ๒๓๒๘ มี ๕ มาตรา ได้แก่ มาตราที่ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ และ ๔๐

(ใปรดดูรายละเอียดใน"พระราชกำหนดใหม่" กฎหมายตราสามดวง, หน้า ๗๐๒ - ๗๐๓ ๗๐๔ - ๗๔๗ และ ๗๖๓ - ๗๖๘).

ในการพิพากษาคดีของสมิงเพ็ดคะราช คดีมรดกของพี่น้องสามคน คดีของโลกพราและเพ็ดงาย คดีชายสองคนแย่งหญิงงามเมือง คดีมะรอดและมะสัง และคดีที่มั่งราชาเป็นคู่กับเมียไทยและสมรู้ ร่วมคิดกันลวงมั่งละครสามีมของเมียไทย^{๑๒๗} เป็นข้อควรพิจารณาว่า การพิพากษาคดีต่างๆ ดัง กล่าวนั้นคือ ภาพสะท้อนปัญหาบารมีของพระเจ้าธรรมเจดีย์ เพราะคดีต่าง ๆ นั้นล้วนแต่เป็นคดีที่ ตุลาการไม่สามารถตัดสินเองได้ "...กระลาการปกครองมั่งลง เนื้อความนั้นมิสำเรศค้างอยู่ถึง ๓ ปี..."^{๑๒๘} หรือเป็นเพราะ "...พระอัยการบทนี้มิได้จะปรับโทษมิได้ เนื้อความจึงค้างอยู่..."^{๑๒๙} หรือ "...จึงมีพระราชโองการว่า กระลาการทั้ง ๔ นี้ดูจหนึ่งผู้จารขังสือ ขันมิได้รู้บาสิ แล จะได้รับคอบนั้นหามิได้..."^{๑๓๐} ดังนั้นการตัดสินพิพากษาคดีต่าง ๆ ดังกล่าวจึงต้องอาศัยพระราช วิวินิจฉัยอันกอปรด้วยปัญญาบารมีของพระเจ้าธรรมเจดีย์จึงทำให้คดีต่าง ๆ ลุล่วงไปได้ด้วยดี และ ทำให้เหล่าขุนนางข้าราชการและอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายตระหนก และยอมรับในพระราช ปัญญาบารมีของพระองค์ "...ครั้นพระเจ้าธรรมเจดีย์ตรัสภักษากษัตริย์ตั้งนั้น อามาคยเสนามนตรีและ พระสงฆ์ ๓๐๐ พระองค์ซึ่งเรียนพระธรรมนั้น ก็ให้สาธุการ พี่น้องทั้ง ๓ คนนั้นก็เห็นชอบโดย ธรรม มีความโสมนัส ยินดีก็ถวายอนุโมทนาด้วย..."^{๑๓๑} หรือ

๑๒๗ ข้างแล้ว, โปรดดูรายละเอียดหน้า ๑๔๔.

๑๒๘ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๕๖.

๑๒๙ เรื่องเดียวกัน.

๑๓๐ เรื่องเดียวกัน.

๑๓๑ เรื่องเดียวกัน.

... เคษะโพธิสมภารพระองค์เจ้าผู้ทรงพระบัญชา จึงได้จริงเป็นอันเรา
 พระองค์ข้าพเจ้าทั้ง ๔ พิจารณาเนื้อความนั้น เหนจะปรับแก้มังละคอ
 ได้แต่ข้อซึ่งล่วงประเวณีแต่ข้อเดียว แลพระองค์เจ้าพิจารณาเหตุผุดออก
 ถึง ๔ ข้อนี้ ข้าพเจ้าทั้งปวงพิจารณามิถึงพระบัญชาบารมีหาที่สุดมิได้... ๑๓๒

จากการที่เรื่อง ราชาธิราช ให้ความสำคัญต่อการทาคำอธิบายเรื่องความชอบธรรม
 ของสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่กษัตริย์และขุนนาง
 จะต้องมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมต่อกัน เพราะต่างฝ่ายต่างก็เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

จากเรื่อง ราชาธิราช พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และขุนนางนั้นจะเป็น
 ไปในทิศทางที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ คุณสมบัติของขุนนางที่กษัตริย์ต้องการนั้นจะต้องรับใช้ ต่อ
 เสถียรภาพของกษัตริย์ด้วย คุณสมบัติประการแรกของขุนนางที่กษัตริย์ต้องการ เพื่อที่จะทำให้
 ความสัมพันธ์ของทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นไปอย่างราบรื่นก็คือความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ ๑๓๓
 เพราะคุณสมบัตินี้กล่าวจะส่งผลต่อ เสถียรภาพของราชบัลลังก์กษัตริย์โดยตรง เนื่องจากเรื่องราชา
 ธิราช ให้ความสำคัญกับ เรื่องการสร้าง ความชอบธรรมให้กับการขึ้นครองราชย์ ดังนั้นกษัตริย์จึงจำ
 เป็นต้องมีขุนนางที่ซื่อสัตย์จงรักภักดี เพื่อที่จะเป็นหลักประกันให้กับความมั่นคงของราชบัลลังก์
 พบว่าใน เรื่องราชาธิราช ตอนที่มิสลักษณะ เป็นตำรานั้น ส่วนหนึ่งก็ว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติตนของ
 ขุนนางซึ่งส่วนใหญ่ เป็นเรื่องราวของความจงรักภักดีและความซื่อสัตย์ต่อกษัตริย์ ขึ้นได้แก่เนื้อเรื่อง
 ตอนที่พระอาจารย์ของมังกันจีสอนมังกันจี คือ วจี ๖ ประการ ๑๓๔

๑๓๒ เรื่องเดียวกัน.

๑๓๓ เป็นที่น่าสังเกตว่าในวรรณกรรมร่วมสมัย เช่น ไชยขันธ์ สามก๊ก และ รามเกียรติ์
 คุณสมบัตินี้ เป็นที่ปรารถนาของกษัตริย์เช่นกัน.

๑๓๔ ข้างแล้ว, หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔.

ชื่อ ๖ คือ "...กระตัญจุกุณฑาน ๑ กัตะเวที คฤสนองคุณฑาน ๑..." ๑๓๔ และ
ราชสวัสดิ์ ๑๐ ชัปราชัย ๔ ซึ่งสมิงพอเพอร์ สอนสมิงนครินทร์ เมื่อเข้าเฝ้าฯ สมิงนครินทร์
หลงรักนางอุตละ บาทบริจาริกาของพระเจ้าราชาธิราช^{๑๓๖}

จากเนื้อเรื่องราชาธิราช จะปรากฏพฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อสัตย์จงรักภักดีของ
ขุนนางต่อกษัตริย์หลายต่อหลายครั้ง ดังที่ได้กล่าวไว้ในกรณีของอำมาตย์กินมณีกรอด เนื่องจาก
จากความซื่อสัตย์และจงรักภักดี เป็นสิ่งที่กษัตริย์ต้องการจากขุนนางทุกคน ดังนั้นจึงปรากฏพฤติกรรม
ดังกล่าวนี้ขึ้นกับขุนนางผู้อื่น เป็นต้นว่า

สมิงพระราม เมื่อครั้งที่ถูกพระเจ้าอังวะจับตัวไป ในครั้งนั้นพระเจ้ากรุงจีนได้กรีธา
ยกกองทัพใหญ่มาเพื่อที่จะหาผู้ต่อสู้ให้กับกามะนิหารเอก และได้ทรงเลือกตามคำปรึกษาของ
เหล่าเสนาบดีว่าผู้ต่อสู้ที่สมควรแก่กามะนิหารนั้น คือทหารเอกของกรุงอังวะหรือ กรุงหงสาวดี เนื่องจาก
จาก ๒ เมืองนี้มักจะทำสงครามกันมิได้ขาด เมื่อพระเจ้ากรุงจีนเดินทัพมาจนถึงกำแพงเมืองอังวะ
ก็โปรดให้ราชทูตจำทูลพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปถึงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า พระองค์
โปรดที่จะให้เมืองอังวะอยู่ใต้อาณาจักรของพระองค์และโปรดที่จะเห็นทหารที่มีร่ำทวนสู้กันตัวต่อตัว
โดยมีเงื่อนไขว่า ถ้าทหารของฝ่ายอังวะแพ้ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะต้องยกเมืองอังวะให้พระเจ้า
กรุงจีน แต่ถ้าฝ่ายอังวะเป็นผู้มีชัย พระองค์ก็จะเลิกทัพกลับโดยไม่ย่ำยีเมืองอังวะเลย เมื่อพระ
เจ้าฝรั่งมังฆ้องทราบดังนั้นก็ทรงพระวิตก เนื่องจากไม่มีขุนนางผู้ได้รับอาสา พระองค์จึงให้ตี
ฆ้องร้องป่าวเพื่อหาผู้รับอาสาประลองกับกามะนิหาร ฝ่ายสมิงพระรามซึ่งในขณะนั้นอยู่ในคุกได้ยิน
เรื่องราวนี้จากการคุยกันของผู้คุม ก็ตัดสินใจที่จะรับอาสาออกรบกับกามะนิหาร สาเหตุที่ทำให้สมิงพระ

๑๓๔ เรื่องเดียวกัน.

๑๓๖ อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๖.

รามตัดสินใจในครั้งนี่ก็คือ สมิงพระราม เกรงว่าถ้าเงินสามารถเอาชนะทหารฝ่ายอังวะได้ เงินก็จะไม่หยุดอยู่เพียงแคกรุงอังวะ คงจะต้องตามตีต่อไปถึงกรุงหงสาวดี เป็นแน่ จึงตัดสินใจรับอาสารบกับกามะณีตัวต่อตัว^{๑๓๖}

หรือในกรณีของสมิงนครินทร์ เมื่อถูกฝ่ายมังรายกะยอชวาทำอุบายจับตัวได้ มังรายกะยอชวาถึงกับมาพบสมิงนครินทร์ด้วยพระองค์เองพร้อมทั้ง เรียก เครื่อง เสวยมาให้สมิงนครินทร์ แต่สมิงนครินทร์ ปฏิเสธข้อเสนอมือของมังรายกะยอชวา และยืนยันว่าตนพร้อมที่จะตายมากกว่า^{๑๓๗}

ไม่เพียงแต่เท่านั้น สมิงนครินทร์ยังแสดงว่าจําใจในการเยาะเย้ยมังรายกะยอชวาซึ่งเป็นการแสดงให้ เห็นว่าแม้ในวินาทีสุดท้ายของชีวิต ผู้ที่ เป็นข้าทหารยังสำนึกและกตัญญูต่อพระคุณของกษัตริย์ที่ได้ เลี้ยงตนมา^{๑๓๘}

ไม่เพียงแต่ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีจะเป็นคุณสมบัติของขุนนางมอญ ที่กษัตริย์มอญต้องการเท่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์อังวะและขุนนางอังวะก็เป็นไปในทำนองเดียวกันด้วย ดังในกรณีของ เจวาสุภรทหารของมังรายกะยอชวาที่กล้าที่จะแก้แค้นแทนมังรายกะยอชวา เพราะจําได้ว่าสมิงอังวะมังศรี ผู้ที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขูดตัวนี้ คือ คนเดียวกับที่ทำอุบายพุดจาเยาะเย้ยเสียดสี จนมังรายกะยอชวาโกรธและล้มค่าทำนายนของโทรหลวง ซึ่งทำให้มังรายกะยอชวาต้องขาดเจ็บจากการชนช้างกับพระเจ้าราชาธิราชและสิ้นพระชนม์ในที่สุด การแก้แค้นในครั้งนี้ เจวาสุภรทราบดีว่าจะต้องตาย เพราะขัดพระราชโองการของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขณะนั้น “เจวาสุตริซึ่ง เปนทหารมังรายกะยอจะวาดคิดค้นใจว่า สมิงอังวะมังศรีคนนี้และยกทหารไปพุดจาเยาะเย้ยพอลวงให้ เจ้ากูทรงพระโกรธจึงออกมาชนช้างด้วยพระเจ้าราชาธิราชจน เสียพระองค์

๑๓๖ ข้างแล้ว, โปรดดูหน้า ๑๓๒.

๑๓๗ ข้างแล้ว, โปรดดูหน้า ๑๓๑.

๑๓๘ เรื่องเดียวกัน.

ตัวกู้อาจจะตายจะแทนคุณเจ้า เจ้าแดงให้จงได้"๑๘๐ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องสั่งทหารให้มัดเจวาสุกรีและ
ให้ทหารคุมตัวไปให้สมิงยังวะมังศรี " เจวาสุกรีมิได้สติตั้งตงใจกลัวความตาย เดี๋ยวนี้เข้าไป..."๑๘๑
พฤติกรรมของเจวาสุกรี เช่นนี้ทำให้สมิงยังวะมังศรีสั่งให้ทหารไปทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า

" เจวาสุกรีนี้องอาจกล้าหาญซื่อรักษาเจ้าผู้เสียชีวิตความตายมาถึงตัวแล้วยังยิ้มอยู่
จะหาตัวเสมอ เป็นอันยาก"๑๘๒

คุณสมบัติประการที่สองคือ ขุนนางจะต้องประกอบไปด้วยสติปัญญาโดยสติปัญญาดังกล่าว
นั้นก็มักจะเป็นอุบายปัญญาซึ่งจะเป็นคุณสมบัติที่ เชิดชูเกียรติยศ และดู เหมือนว่าขุนนางผู้มีความรู้
ที่ควรคู่ต่อเกียรติยศที่มีสติปัญญาจาก เรื่องราชาธิราช พบว่าคุณสมบัติดังกล่าวนี้ปรากฏ เป็นคุณสมบัติประ
จำตัวของขุนนางทุกคนดังที่ได้กล่าวแล้วในกรณีของสมิงท้อ เพชรที่กำกลอุบายลวงทหารไทยให้
สำเร็จ นอกจากนั้นยังปรากฏในกรณีขุนนางผู้อื่น เป็นต้นว่า

อำมาตย์ทินมณีกรอด

เมื่อครั้งที่ฝ่ายยังวะและฝ่ายหงสาวดีตั้งทัพ เผชิญหน้ากันที่แม่น้ำปับ กลาะ เมื่อฝ่ายหง
สาวดีสามารถทำอุบายลวงฝ่ายยังวะได้แล้ว อำมาตย์ทินมณีกรอดซึ่งในขณะนั้น เป็น เจ้าเมืองเมืองพะ
ลิมได้ยกกองทัพตามพระเจ้าราชาธิราช เมื่อพระเจ้าราชาธิราชเห็นอำมาตย์ทินมณีกรอดเข้ามาเฝ้า
ก็ทรงพระดำริว่า ...อำมาตย์ทินมณีกรอดมีปัญญาหลักแหลมมากครั้งนี้จะให้ประมาทพลในกองทัพ เรา
ดูจะประมาทผิดถูก จึงสั่งอำมาตย์ทินมณีกรอดให้ไป เสียบคายผู้คนที่รู้ว่าพลมากน้อยสักเท่าใด"๑๘๓
อำมาตย์ทินมณีกรอดก็ทำตามรับสั่ง และกลับมาทูลพระเจ้าราชาธิราชว่า "...พลของพระองค์ทั้ง

๑๘๐ หอสมุดวชิรญาณ , พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๗.

๑๘๑ เรื่องเดียวกัน.

๑๘๒ เรื่องเดียวกัน.

๑๘๓ เรื่องเดียวกัน.

นายทัพนายกองยกมาครั้งนี้ ข้าพเจ้าประมาณคนสิบแสนเล็ก"๑๔๔ พระเจ้าราชาธิราชจึงสั่งให้ทหารสำรวจบัญชีพลที่มาทัพทุกค่าย ก็ปรากฏว่าได้บัญชีพลทั้งสิ้น "...เป็นคนสิบแสนกับสองพัน"๑๔๕

พระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสรรเสริญอำมาตย์ทิมมณีกรอดว่า "อำมาตย์ทิมมณีกรอด ว่าไช้มนุษย์เหมือนเทวดามีจักขุอันเป็นที่พิ และอำมาตย์ทิมมณีกรอดคนนี้งามมาทครั้งนี้ เรามีความยินดียิ่งนักเสมือนหนึ่งเราได้พระณะครอันหนึ่ง..."๑๔๖

หรือ เมื่อครั้งที่มังรายกะยอชวาเข้าเมืองตะเกิงได้ พระเจ้าราชาธิราชยกทัพมาด้วยพระองค์เอง แต่ยังมีทันที่จะตั้งค่าย กองทัพของมังรายกะยอชวาก็เข้าโจมตีจนทัพหน้าของพระเจ้าราชาธิราชแตกร่นลงมา พระเจ้าราชาธิราชจึงมีรับสั่งให้สมิงนครอินท์และสมิงพระรามคุมพล เข้าตีทัพพม่าจนพม่าต้องถอยกลับ เข้ายังเมืองตะเกิง ในขณะนั้นอำมาตย์ทิมมณีกรอดและอำมาตย์มาสมรซึ่งไปเกณฑ์ทัพอยู่ได้ยกทัพเรือ เข้าตีเมืองปรอนได้พากหนึ่งและตั้งมั่นไว้ พม่าซึ่งอยู่รักษาเมืองปรอนจึงมีหนังสือมาแจ้งข่าวให้มังรายกะยอชวาทราบ เพราะเมืองปรอน เป็นเมืองที่สำคัญในการส่งเสบียงของพม่า มังรายกะยอชวาจึงเรียกประชุม นายทัพนายกองแล้วมีมติให้ถอยทัพจากเมืองตะเกิงขึ้นไปตีอำมาตย์ทิมมณีกรอดและอำมาตย์มาสมรก่อน เพราะเกรงว่าอำมาตย์ทั้ง ๒ คน จะไม่หยุดแค่เมืองปรอนแต่จะตีเมืองตะละซี ซึ่งเป็นเมืองสำคัญทางยุทธศาสตร์ด้วย ฝ่ายพระเจ้าราชาธิราชเมื่อทรงทราบว่ามังรายกะยอชวาเลิกทัพก็คิดจะให้ตีตามแต่ก็เกรงพม่าจะหนีเร็ว ครั้นจะตีเป็นที่พระหนาก็เกรงว่าอำมาตย์ทิมมณีกรอดจะไม่รู้ตัวเมื่อคิดตั้งนั้นแล้วก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะไม่ตามตี แต่ก็ให้คนถือหนังสือไปแจ้งแก่อำมาตย์ทิมมณีกรอด อำมาตย์ทิมมณีกรอดเมื่อทราบดังนั้นแล้ว ก็ทำอุบายเลิกทัพได้สำเร็จ โดยให้

๑๔๔ เรื่องเดียวกัน.

๑๔๕ เรื่องเดียวกัน.

๑๔๖ เรื่องเดียวกัน.

... ผูกเป็นรูปหุ่น ถือเครื่องสาตราวุธประจำอยู่ทุกหน้าที่ แล้วทำเกลาะ
 ลมแขวนไว้เป็นอันมาก ครั้งเพลาค่ำให้กองเพ็ญรายนอกค่าย แล้วจับ
 เอาสุนัขมาผูกประจำกลองเพ็ญ เร็ยราย เข้าปลากอาหารไว้แล้ว ให้นำ
 ค่ายนั้นให้กองเพ็ญห่างกันแต่ไกล เหนแสง... กองทัพพะม่าอยู่พักข้างหนึ่ง
 ได้ยินเสียงเกลาะแลรูปหุ่น แลสุนัขคล้อยค้ำยอยู่หาทันรู้ว่ากองทัพมอ
 หลีกไปสิ้นไม่ ก็ตรวจตรากันรักษาค่ายเป็นประกะคืออยู่ ฝ่ายมังรายกะยอ
 ฉะวา ยกมาจาก เมืองตะเกิง... กอเพล่าประมาณสามยาม แล
 เหนกองเพ็ญแลรูปหุ่นได้ยินเสียงเกลาะก็สำคัญว่าทัพมอรั้งตั้งอยู่...
 จึงส่งนายทัพนายกองทั้งปวง ให้ประกาศเรือทอดทุ่นปิดแม่น้ำไว้ แล้วส่ง
 ว่าถ้าทัพมอหักแสงลงมาได้ จะเอาเป็นโทษถึงสิ้นชีวิตนายทัพ
 นายกองก็ประกาศเรือทอดทุ่นอยู่เป็นชนิด ตระเตรียมตรวจตรากัน เป็น
 สามาถ... เพล่าเข้าพรั่งนี้ จะยกเข้าระคมตีทีเดียว... จึงแต่งให้คนไปสอด
 แนมดู เห็นแต่กองเพ็ญแลสุนัข เหาทอนอิงคะนั่งอยู่แลรูปหุ่น เกลาะลมนั้น
 ก็สะงบเสียงลง จึงรู้ว่ากองทัพมอเส็กไปแล้ว... ๑๘๑

สมิงอังวะมังศรี

เมื่อครั้งที่มะกลอมหรือสมิงอุบากองทำอุบายให้พระเจ้าราชาธิราชโดยลวงมัง
 รายกะยอชวาทพระเจ้าราชาธิราชจะเสด็จทางบก แต่แท้จริงแล้วทรงเตรียมจะเสด็จทางเรือ
 เมื่อมังรายกะยอชวาททราบความจริงหลังจากที่เสียรู้ตามทัพบกที่ตั้งไว้ลวงแล้ว ก็รีบตามทัพของพระเจ้า
 ราชาธิราชอย่างกระชั้นชิด สมิงอังวะมังศรีจึงทูลพระเจ้าราชาธิราช เพื่อขอทำอุบายมิให้พม่า
 ตามทัพเรือของพระเจ้าราชาธิราชได้ทัน สมิงอังวะมังศรีทำอุบายโดย

...สมิงอังวะมังศรีก็นั่งอยู่ ทับหน้ามิ่งรายกะยอจะวา เหนเรือสมิงอังวะมังศรีลอยอยู่ลำเดียว นั้น จึงร้องถามว่าเรือใคร สมิงอังวะมังศรีก็บอกว่าเรือเราชื่อสมิงอังวะมังศรี พะมาจึงร้องถามว่าเหตุใดจึงมาลอยเรืออยู่เล่า สมิงอังวะมังศรีจึงว่าเราหนีไปไม่พ้นแล้วจะเขยอยู่เป็นข้าลูกพระเจ้ามนเทียรทอง...นายทับนายกองพะมาจึงร้องถามว่าเรือพระเจ้าราชาธิราชล่องไปถึงไหนแล้ว สมิงอังวะมังศรีร้องบอกว่าเรือพระเจ้าราชาธิราชลงไปถึงคู้งหน้าแล้วพึ่งเสี้ยวลับลาประเดี้ยวนี้ ผายพะมาสำคั้นว่าจริงมีความยินดีนัก หมี้ได้ เข้าจับสมิงอังวะมังศรีสำคั้นว่าอยู่ในมือเราแล้ว ก็เร่งรีบตามพระเจ้าราชาธิราชลงไป สมิงอังวะมังศรีเหินทับหลวงทันลงไปแล้ว ยิ่งแต่เรือสะเบียงล่องลงมาภายหลัง ก็ออกสกัดตีท้ายทับพะมาตาย เป็นอันมาก พมาก็เอิกเกริกฮือฮือขึ้นบอกกันต่อ ๆ ลงไปจนล้นกองทับ ก็เร่งรีบตามพระเจ้าราชาธิราชลงไป เป็นหลายคู้งแล้วก็มีทัน ได้ยินพะมาร้องฮือฮือขึ้นตั้งนั้นก็ตกใจขึ้นคิดว่า พระเจ้าราชาธิราชแต่งให้กองทัพข่มตัดท้ายทับ ต่างคนต่างก็หยุดเรือรอพึ่งอยู่จนล้น มิ่งรายกะยอจะวาก็ให้ถอยทับ เรือขึ้นมา สมิงอังวะมังศรีเหินกองทับถอยขึ้นมาภาทะหารขึ้นบน เผาะจะลากบาง เสียแล้วรีบหนีไป มิ่งรายกะยอจะวาแลเหินเพลิงไหม้จะลากบางอยู่ตั้งนั้นก็รู้ว่าสมิงอังวะมังศรีขึ้นบกหนีไปแล้วครั้งจะตามไปอีกก็เหินจมีทัน ก็กลับมาค้ายแม่บ้านอะลอย... ๑๘๘

หรือสมิงอายมณฑะยาซึ่งได้ทำนายหลวงมิ่งรายกะยอชวาจนสามารถเข้าไปส่งข่าวให้พระราชบุตรที่เมืองหงสาวดีทราบถึงกำหนดที่พระเจ้าราชาธิราชให้ ตีเป็นทัพกระหนาบ สมิงอายมณฑะยาไม่เพียงแต่ใช้สติปัญญาในการทำนายหลวงทัพของมิ่งรายกะยอชวาจนสามารถเข้าไปแจ้งข่าวในเมืองหงสาวดี

... ขอให้พระองค์เอาหว่านมาตีหลังข้าพเจ้าให้ เปนแผลแล้วจึงจะไป
 ได้... ฝ่ายพะมาแลเห็น จึงร้องถามว่ามอรเหล่านี้มาแต่ไหน จะไป
 แห่งใด สมิงอายุมนทะยาร้องบอกว่าเราหนีมาแก้กองทัพพระเจ้า
 ราชาราชจะมาอยู่ เปนข้าลูกพระเจ้ามนเทียรทอง... แล้วยกภาเข้าไป
 ถวายมังรายกะยะจะวา ๗ จึงถามว่ามอรเหล่านี้ชื่อไร เหตุผลประ
 การใดจึงพากันหนีมา สมิงอายุมนทะยาร้องตอบว่า ข้าพเจ้าชื่อ
 สมิงอายุมนทะยา เปนทหารชั้นแก้สลักสำหรับหน้าข้างพระที่นั่ง แต่
 ข้าพเจ้าทำศึกมา ด้วยพระเจ้าราชาราชมีความชอบ เปนหลายครั้ง
 แล้ว พระเจ้าราชาราชก็มีปูนบำเหน็จ เลี้ยงดูข้าพเจ้าเหมือนทะ
 ทหารทั้งปวง เปนเหตุด้วยอำมาตย์มณเฑียรทอด มีความฉันทาซึ่งข้าพเจ้า
 อยู่ แข่งขุดขุยงให้พระองค์ทรงพระโกรธถึงจะทำความชอบสักเท่าใดก็
 กลับ เปนผิดเสียสิ้น ต้องรับพระราชอาญาโบยตี ข้าพเจ้าน้อยใจนักครั้น
 จะอยู่ เปนข้าสืบไปก็หาประโยชน์มิได้ข้าพเจ้าจึงพากันหนีมา หวังจะอยู่
 เปนข้าลูกพระเจ้ามนเทียรทอง ทำราชการสนองพระคุณไปกว่าชีวิตจะ
 ลี้ชีวิตร แม้พระองค์ทำสงครามมิไยยะช่าณะแก่พระเจ้าราชาราช
 แล้วเมื่อใด ข้าพเจ้าผู้ชื่ออายุมนทะยา จะขอแก้แค้นอำมาตย์มณเฑ
 ียรทอดให้ได้... ๑๔๙

คำพูดของสมิงอายุมนทะยาสรางความคลางแคลงพระทัยให้มังรายกะยะจะวา จึงสั่งให้ขังสมิง
 อายุมนทะยาและพรรคพวกไว้ สมิงอายุมนทะยาร้องทูลขอโดยแสรังตัดพ้อถึงวาสนาตัวเอง เป็น
 การ "หนีเสือขึ้นต้นไม้ มาปะอะชรรค" ๑๕๐ และบอกกับผู้คุมว่า

๑๔๙ เรื่องเดียวกัน.

๑๕๐ เรื่องเดียวกัน.

...ทแม่ณลฤพระเจ้ำนนเทียรทอง ย้งมีพระโทรงเกียจอยู่จ้แต่ตัวเร
 ไว้ผู้เดียวเส้าเกิด ขอให้ปลอยแต่พวกเรแปดคนนี ออกไปทำการรพุง
 ด้วยนายทับนายกองสักรั้ง เดกียวกี้จะ เหนความจรงแห่งเร..."๑๔๑

ม้งรายกะยอจะวา เมื่ได้ทราบความต้งกลสาว กี้สั่งให้ปลอยพรรคพวกของสมิงอายมนทะยาทั้งหมด
 เว้นแต่ตัวสมิงอายมนทะยาผู้เดียว โดยให้นายทัพนายกองคุมพวกมอญทั้งหมด เข้าทำสงครามกับพวก
 มอญ สมิงอายมนทะยาได้สั่งพรรคพวกของตนว่า ให้ตัดแต่ศีรษะมอญที่ต้งอาวูธบาดเจ็บและ เห็นว่า
 จะไม่รอดให้กับพวกพม่าคนละศีรษะทุกวัน ม้งรายกะยอจะวา เมื่เห็นดั่งนั้นก็หายแคลงใจ และสั่ง
 ให้ปลอยสมิงอายมนทะยาเพื่อให้ เข้าทำการรบร่วมกับนายทัพนายกองของตน เมื่ไปถึงสนามรบ
 อกักรั้งทัพมอญ สมิงอายมนทะยากับพรรคพวก "...ก็เปลื้องผ้าโพกศีรษะทำเพด เปนพะมานั้นออกทิ้ง
 เสียแล้วร้องว่ากูชื่อสมิงอายมนทะยา เปนทหารพระเจ้าราชาธิราช " คร้ส้ใช้ให้เอาราชกัจมา
 แจ้งพระราชบุตรแล้วก็ภาพวกแปดวังหนีพะมา เข้าไปในกองทับ เมืองหงสาวดี"๑๔๒ แต่สมิง
 อายมนทะยากี้ยังสามารถทำอุบายนำชาวจากพระราชบุตรกลับไปหูลพระเจ้าราชาธิราชได้สำเร็จ
 ทั้ง ๆ ที่ม้งรายกะยอจะวาได้สั่งกำขบนายทับนายกองทั้งปวงให้ล้อม เมืองหงสาวดีไว้ให้กวดขบกว่า
 เก้า "โดยดั่งแต่เวลา อย่าให้ลอดออกได้แม้ว่านกบินออกมาจากกำแพงเมือง กี้ให้เอาเกาทันย้ง
 เสีย"๑๔๓ อุบายที่ สมิงอายมนทะยาทำกี้คือ

---

๑๔๑ เรื่องเดียวกัน.

๑๔๒ เรื่องเดียวกัน.

๑๔๓ เรื่องเดียวกัน.

...ให้ตัดเอาต้นกล้วยมาทำแพ แล้วให้เอ เลื้อยบุผ้าขาวลาส ให้เอาปลา
 เนามาใส่ลง เบื้องซ้าย เบื้องขวาตัวสมิงอายุมนทะยาถือดาบแอบข้างไว้
 แล้วก็นอนลง... จึงให้เอา เผือกคลุมลงไว้ แวะ เป็นช่องตาไว้หน่อยหนึ่ง
 แล้วก็ให้ เปิดประตู เมืองหามศออก ไป ให้มีแม่หญิง โทณสีสะ เคียร่องให้
 ตามออกไป ครั้นมาถึงแม่น้ำตรงหน้าค่ายพะมา แม่หญิงนี้สแข่งร้องให้กั้ง
 เกลือกไปมา ว่าท่านผู้มีพระคุณ เปนเพื่อนยากตั้งใจจะฝากบุตรหลานหนี
 ให้พ้นจากความตายยังหมิ่นจะหนีไปพ้นไทย ท่านมาออกธรรพิตตายเสีย
 หน้าศึกฉนี้ ถึงว่าจะหาบุญไมก็ให้ตาย เปนปรกติ เล่าเท็จจะได้ เผาผีแทน
 แทนพระคุณตามประเวณี แม่หญิงแล้งทำร้องให้ต่าง ๆ นา ๆ แล้วเอา
 ศกลอยไปตามกระแส น้ำสำคัญว่าศกจริง ๆ ต่างคนต่างกลัวใช้ธรรพิต ก็
 เอาทองคำแพ เสียหมิ่นให้ปะ เรือ เข้าได้ สมิงอายุมนทะยาลอยไปกอลับคุ้ง
 เหนว่าพ้นกองทัพพะมาแล้ว ก็เอาดับตัดเผือกออกกวาดแพ เขาริมตลิ่ง
 แล้วขึ้นบก เคียว เร็กริบไป ถึงกองทัพพระเจ้าราชาธิราช.. ๑๕๔

ไม่ เพียงแต่ขุนนางฝ่ายมอญที่มีสติปัญญา เป็นคุณสมบัตินี้สำคัญ ขุนนางฝ่ายชังวะก็ เช่นกัน
 เพราะนอกจากจะ เป็นคุณสมบัตินี้สำคัญของขุนนางในการ เป็นขุนพลแก้วคู่ใจพระมหากษัตริย์แล้ว ยัง
 เท่ากับว่าฝ่ายชังวะ เป็นคู่ต่อสู้ที่มีศักดิ์ศรี เสมอกันอีกด้วย ดังในกรณีของมังมหาราช ผู้เป็น
 เพียงมหาด เล็ก เขียวพระแสงของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้งหนึ่งได้กราบทูลเตือนพระเจ้าฝรั่งมัง
 ฆ้องว่า

... เมืองตะแคงที่พระองค์ตีได้ แต่งให้มังคามุณีพระราชบุตรเขย กับตะ
ละแม เจ้า เป้าพระราชธิดาอยู่นั้นหาควรรวม ด้วยเมืองตะแคงนั้นอุป
มาตั้งข้าง เดือนผูกจาลองไว้ให้คนที่ข้างยังมี เชื้อง ถ้าอาละวาดขึ้นไปจะ
มีทั้งคนเสียทฎา แล เมืองตะแคงยังมีราบคาบพระองค์ ให้พระราชบุตรทั้ง
สองอยู่มิควรนัก... ๑๔๕

คุณสมบัติประการสุดท้ายของขุนนางที่ถูกกล่าวถึงใน เรื่องราชาธิราช คือ ขุนนางจะต้อง
เป็นผู้ที่มีฝีมือในการรบ มีความกล้าหาญ และทำราชการตอบแทนคุณพระมหากษัตริย์ที่ได้ชุบเลี้ยงตน
มาอย่างไม่เสียค่าชีวิต ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้ก็ เช่นกันกับคุณสมบัติทั้ง ๒ ข้อที่กล่าวมาแล้ว คือ
คุณสมบัตินี้จะเป็นคุณสมบัติประจำตัวของผู้ที่ เป็นขุนนางทุกคน เช่น ในการวางอุบายเพื่อที่จะจับตัว
สมิงนครอินท์ของมังรายกะยอจะวานั้นได้แสดงให้เห็นว่าสมิงนครอินท์มีความกล้าหาญมาก และ
ยอมสู้กับพม่า แม้กระทั่งเหลือตนเพียงผู้เดียว

... ออกกระหนาบรุมกัน เกยจะลากบางสมิงณะครอิน เข้า แล้วจึงเอา
ขอเหล็กกลับ เอาพวนชักขึ้นริมฝั่ง ฝ่ายกองทัพบกก็ลงช่วยลากจะลากบาง
เข้าไปจนถึงหน้าค่ายมังรายกะยอจะวา พะมากลุ่มรุมรบ เจ้าสมิงณะ
ครอินลำเดียว เจ้าสมิงณะครอิน กับทหานฆ่าพะมาตาย เป็นอัน
มากจนสิ้นทหานในลำเรือ เหลือแต่เจ้าสมิงณะครอินคนเดียว ต้อง
สาตราอาวุธ เป็นสามารถมิได้ เขาก็โจนขึ้นบกฟันพะมาตาย เป็นอันมาก
จนมือซ้ายขวาคลายตามมือออก เลื้อผ้าแลห่มไปด้วยโลหิต ฝ่ายพะมาจะ
เข้าจับสมิงณะครอินมิได้ ก็เอาไม้ค้อนไล่ระดมกันขว้างถูก เป็นหลายที... ๑๔๖

๑๔๕ หอสมุดวชิรญาณ , พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๑.

๑๔๖ หอสมุดวชิรญาณ , พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๔.

หรือ เมื่อพระสังฆราชานำตัวมะสันมาถวายตัวแก่พระเจ้าราชาธิราช ในการตีเมืองตะเกิงในครั้งนั้น ก็โปรดให้สมิงพระตะ เปิดเอาตัวมะสันไปด้วยในทัพหน้า มะสันก็ทำสัญญากับนายทัพนายกองทั้งหลายว่า คนจะเข้าปล้นเมืองตะเกิง ให้นายทัพนายกองทั้งหลายเป็นกองหนุนเข้าไป แต่ขณะที่มะสันเข้าไปนั้นพวกนายทัพนายกองยังมิได้พร้อม จึงไม่สำเร็จ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม มะสันผู้เดียวสามารถ "...ไล่พันพะมา ตายประมาณ ๕๐๐ คน "๑๕๑) ครั้งพระเจ้าราชาธิราชทรงทราบความทั้งหมดก็ทรงพระโกรธ จะให้ฆ่าตัวนายทัพนายกองทั้งปวงและมะสันไปฆ่าเสีย แต่อำมาตย์ทิมมณีกรอดทูลขอไว้ให้ทำราชการแก่ตัวพระเจ้าราชาธิราชก็พระราชทานโทษให้ ในการตีเมืองตะเกิงแก้ตัวครั้งนี้ เนื้อความในเรื่องราชาธิราชได้แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญและฝีมือในการรบของมะสันดังต่อไปนี้

...มะสันถือดาบสองมือ โจนขึ้นกำแพงไล่พันพะมาซึ่งรักษาหน้าที่เชิง
 เทินประมาณพันหนึ่ง...มะสันผู้เดียวถือดาบสองมือ โจนลงเรือไล่พันพะ
 มาที่เรือตาย จะนับจะประมาณมิได้...มะสันผู้เดียวตามพันพะมาไปถึง
 เจ็ดวัน และผีพะมาตายลอยไปถึงทะเลจะนับประมาณมิได้ แลมะสัน
 จับพะมาเป็นมาได้ ๕๑๐ คน เรือเจดล้ามะสันจึงร้องบอกพะมา ว่าซึ่ง
 เจ้าสมิงฉกอรอินทูลบอกพระราชบุตรพระเจ้ามนเทียรทองไว้ที่ว่าพะ
 ทารพระเจ้าราชาธิราช ยังมีฝีมือดีกว่าเจ้าสมิงฉกอรอินทูลนั้น กล่าวตัว
 กูชื่อมะสัน พะมาได้ฟังมะสันว่าดังนั้น ก็กราบลงทุกคน๑๕๒

คุณสมบัติต่าง ๆ ของขุนนางมอญดังที่กล่าวมาแล้วนั้นทำให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องต้องขอตัวสมิงนคร
 อินท์ สมิงพระราม สมิงยั้งวะมังศรี หรือสมิงอายุมนทะยา การขอตัวสะท้อนให้เห็นว่า คุณสมบัติ
 ของขุนนางเหล่านี้มีความสำคัญและควรยิ่งต่อการประพดปฏิบัติ

เป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ ข้าราชการของกษัตริย์นั้นไม่ได้ให้ความสำคัญที่ชาติตระกูล

๑๕๑ เรื่องเดียวกัน.

๑๕๒ เรื่องเดียวกัน.

หากแต่ให้ความสำคัญกับ เรื่องของสติปัญญาความสามารถมากกว่า^{๑๕๙}ไม่ว่าจะเป็นลูกชาวบ้านกองมู
 ในแผ่นดินพระเจ้าฟ้ารั่วที่ช่วยรบในสงครามกับพระเจ้าตราพญา โดยเมื่อเสร็จศึกแล้ว พระเจ้าฟ้ารั่วก็
 ปูนบำเหน็จให้อยู่กับ เมืองพะโค.. แล้วให้พระราชทานเงินทองเสื้อผ้า
 เปนอันมาก จึงใช้ให้เอากลองไปตีไปนบ้านกองมูนั่น สุดเสียงกลอง
 เพียงใดก็ให้ เปนหลักประกันปักกำหนดไว้ทั้ง ๔ ทิศ พระราช
 ทานบ้านสวยาให้ขึ้นแก่บิดามารดา ลักคือว่ามาดนั้นก็ยกเข้าไป เมืองเมตาตะมะ... ๑๖๐

มังกันจันแผ่นดินพระเจ้าราชาธิราชซึ่งเป็นเพียงสามเณร มีมารดาที่ ยากจนเพราะ " เปนมะงวาร
 รอดนายบ้านอยู่ เปนตีบุก เจดสีบั้ง"^{๑๖๑} แต่ด้วยความที่มังกันจันเป็นคนมีสติปัญญาจึงทำให้พระยาน้อย

---

๑๕๙ หนึ่งพระราชกำหนดใหม่ มาตรา ๓๘ ซึ่งตราขึ้นในปี ๒๓๗๒ ได้พูดถึง
 คุณสมบัติของผู้ที่จะถวายเป็นมหาดเล็ก แปรเปลี่ยนไปจากคุณสมบัติที่เคยกำหนดมาก่อนหน้านั้น

...มีกฎหมายทำเนียมแต่ก่อนว่า ผู้ซึ่งจะสมัครเข้ามาทำราชการ
 เปนมหาดเล็ก... กอบด้วยวุทธิแลอธิบดี ๔ ประการ คุณนาฎรูปสมควร...
 ถ้าเป็นทมิฬชาติหากกระดูกมิได้ จมาเปนมหาเลกขอ ใฝ่ที่อย่าให้รับเอา
 มาบังคมทูลถวายเลย เปนอันขาดทีเดียว... แต่ที่สืบไปเมื่อน้ำที่ตดิจติ
 เคาระที่ดูคุณานุรูปผู้ซึ่งจะ เข้ามาทำราชการนั้น ถ้ามีบิดามานดาญาติที่
 นื่องที่อาไศรยกินอยู่มีเยา เรือน เหนหลักแหล่งแล้ว ก็ เปนคนสังข์ชื่อมีสะ
 ตินิญาอัชฌาไศรยความละอายอดสู รับผิดชอบมีคุณวุทธิสมควร จึงให้รับ
 ทูลเกล้าฯ ถวายไว้ใช้ราชการ...

(อ้างใน "พระราชกำหนดใหม่ มาตรา ๓๘ "กฎหมายตราสามดวง, หน้า ๗๖๔-๗๖๕).

๑๖๐ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑.

๑๖๑ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๖ เล่ม ๔.

รับมังกันจิมมาเป็นที่ปรึกษา สมิงนครอินท์แต่เดิมก็คือ มะสะลุม มีตำแหน่งเป็นแค่เพียงทหาร "ถือดาบอยู่ริมพระเจ้ราชธาธิราช"๑๖๒ แต่เพราะมีฝีมือกล้าหาญและมีสติปัญญาสามารถลวงตัด ศรีษะมะกราน เจ้าเมืองเกาะยะเมงได้ ดังความตอนหนึ่งว่า

...มะสะลุมก็หยิบได้จะลอมใบหนึ่ง แล้วเอาหม้อเข้าไปใส่ลงที่ชลอม มือหนึ่งถือดาบมือหนึ่งถือชะลอมวิ่งปลอมร้องออกไป ว่าข้าพะเจ้าตัดศรีษะทหารพระเจ้ราชธาธิราชได้ จะเอามาถวายฝายทหารมะกรานหาสงไส ไมคิดว่พวกของตัว จึงให้มะสะลุมถือชะลอมไปถึงมะกราน ๆ ได้ยินดังนั้นก็ตีใจ คิดว่ทหารได้ศรีษะมาจริง มะกรานก็จะโงกกลงมาดู มะสะลุมเห็นได้ที โดดขึ้นพังตัดเอาศรีษะ มะกรานแม่ทัพได้...๑๖๓

หรือสมิงอุบากองซึ่งเดิมเป็นแค่ "มะกล่อมนายขนานเรือพระธิ่ง" แต่ด้วยสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดซึ่งสามารถทำอุบายลวงม้งรายกะยอชวา เพื่อให้พระเจ้ราชธาธิราชสามารถล่าทัพได้สำเร็จ ในเวลาขณะนั้นพระเจ้ราชธาธิราชทรงวิตกกังวลถึงคำที่โทรหลวงทำนายว่พระเคราะห์ของพระองค์ไม่ดี ต้องเวนราชสมบัติให้พระราชบุตรเป็นการแก้เคล็ด พระเจ้ราชธาธิราชจึงตรัสปรึกษาขุนนางทั้งปวง แต่ก็ไม่มีใครดูเหตุผลความเห็น การที่พระองค์ทรงวิตกกังวลทำให้อุบายไม่ลับจึงได้ยินที่มะกล่อมแกล้งวัดน้ำเรือและขอเรือให้มีเสียงดัง พระองค์จึงตรัสถามมะกล่อมว่ทำไมถึงมาวัดน้ำตอนกลางคืน มะกล่อมทูลว่ เป็นเพราะกลางคืนน้ำใส กลางวันน้ำขุ่น แต่ยามกลางคืนไปพรพลสงบนน้ำจึงใส พระเจ้ราชธาธิราชเห็นว่มะกล่อมเป็นคนมีสติปัญญาจึงปรึกษาการล่าทัพว่ควรทำเช่นไร ซึ่งมะกล่อมก็ทูลตอบอย่างฉลาด เฉลียวและรอบคอบ

๑๖๒ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๘.

๑๖๓ เรื่องเดียวกัน.

...ชั้นท่ามะคาคั่งประชิดกันอยู่ขณะนี้ จะไปไหนมาได้โดยสะดวก จำจะ
คิดกลอุบายทำลายวงพะมา ให้รู้ไปว่าพระองค์เสด็จไปทางบก มีไปทาง
เรือพะมาจะระวังทับบกอยู่ ไหนจะตามทันแต่ทว่าข้าพเจ้า เกรงอยู่
ข้างท้ายน้ำเกลือกพะมา จะลอบลงรอสักตัวไว้ จะขอให้ไปชั้นสุดท้ายก่อน ๑๖๔

และเมื่อพระเจ้าราชาธิราชส่งทหารไปพิสูจน์ก็พบว่าพวกพม่าปิดกั้นไว้ตามที่มะกล่อมทูล
พระเจ้าราชาธิราชจึงถามความคิดมะกล่อมในการที่จะกำจัดใครเหล่านั้น และจากสติปัญญาของมะ
กล่อมในครั้งนี้ จึงทำให้พระเจ้าราชาธิราชโปรดฯให้มะกล่อมเป็นสมิงอุบากอง หรือสมิงอายุมนทะ
ยาซึ่งสามารถใช้สติปัญญาในการทำอุบายลวงพม่าจนสามารถนำข่าวจากพระเจ้าราชาธิราชที่เมือง
เสียงไปแจ้งแก่ราชบุตรที่เมืองหงสาวดีได้ และสามารถนำคำตอบจากเมืองหงสาวดีกลับมา
ทูลพระเจ้าราชาธิราชได้^{๑๖๔} หรือมะสันผู้ได้เลื่อนยศเป็นสมิงพิตะบะ เมื่อสามารถตีทัพพระเจ้า
ฝรั่งมังฆ้องแตกหนีไปจากเมืองตะเกิงได้โดยสำเร็จ ความสามารถในการรบและความกล้าหาญของ
มะสันนั้นสร้างความสะพรึงกลัวให้กับพวกพม่ามาก "พะมาได้ฟังมะสันว่าดังนั้น ก็กราบลงทุกคน..
ครั้นไปถึงเมืองปรอนแล้ว พะมายังสะอึ้งตกใจกลัวมะสันอยู่อีก ตื่นกระจัดกระจายไม่เป็นกระบวน
ได้..^{๑๖๖} ไม่เพียงแต่ไพร่พลพม่า แม้แต่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเองก็ทรงทราบถึงความขบเขิน
ของกองทัพในครั้งนี้ด้วย "...แต่ทำสงครามแก้มอรมายังมิได้แตกขบเขินเหมือนครั้งนี้เลย..."^{๑๖๗}

๑๖๔ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๔-๑๖.

๑๖๕ โปรดอ่านรายละเอียดข้างต้น.

๑๖๖ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๖.

๑๖๗ เรื่องเดียวกัน.

ฝีมือในการรบของมะสันในการศึกครั้งนี้ เป็นที่โจษขานกันมากในกองทัพของมอญเองด้วย "...

นายทับนายกองและไพร่มอญทั้งปวงสรรเสริญมะสันว่า มีฝีมือเข้มแข็งกล้าหาญนัก แล้วก็ติงว่าเจ้าสมิงฉ้อคนอื่นอีก... ๑๖๘

ไม่เพียงแต่ข้าทหารฝ่ายมอญ ข้าทหารฝ่ายพม่าก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องชาติตระกูลของผู้ที่จะมารับใช้กษัตริย์เช่นกัน แต่จะเน้นถึงความสามารถในการทำสงครามและสติปัญญาตั้งในกรณีของมังมหานรธาที่เดิมเป็นเพียงมหาดเล็ก เขียวพระแสงของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแต่เนื่องจากได้ทูลเตือนพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่าไม่ควรให้มังฆ้องไปพระราชบุตร เขยกับตะละแม เจ้าเป็งฟ้าผู้เป็นพระราชธิดาไปรักษาเมืองตะแคง เนื่องจากเมืองตะแคงยังไม่สงบเรียบร้อยและก็ปรากฏว่าเป็นจริงตามที่ทูลเสนอไว้ เพราะในขณะที่นั้นมิงหนิงสื่อแจ้งข่าวเมืองตะแคงมาว่า มอญยกทัพตีเมืองตะแคงได้ และได้พาพระราชบุตรและพระราชธิดาไปด้วย ๑๖๙

ไม่เฉพาะคุณสมบัติของขุนนางที่กษัตริย์ต้องการเพื่อความสัมพันธ์ที่ราบรื่นระหว่างคน ๒ กลุ่ม หากคุณสมบัติของกษัตริย์ที่ขุนนางคิดว่าควรจะเป็น ควรจะปฏิบัติเพื่อการรักษาความสัมพันธ์ก็เป็นสิ่งที่ถูกเสนอในเรื่อง ราชาธิราช เช่นกัน ในส่วนของเนื้อเรื่องที่เป็นตำราแบบอย่างของการประพฤติปฏิบัติตนของกษัตริย์ในอุดมคติก็คือ สิ่งที่ปรากฏอยู่ในหมวดคุณ ๘ ที่เป็นตำราแบบอย่างของการประพฤติปฏิบัติและหมวดคุณ ๑๑^{๑๖๐} แต่มีสิ่งที่ไม่ได้ปรากฏชัดเจนในตัวเนื้อเรื่องดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เรื่อง ราชาธิราช ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ท่านองนี้ ๓ ครั้ง คือ เหตุการณ์ของฉางกายซึ่งเป็นนายกองของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เหตุการณ์ของเป็ดน้อยที่ทูลขอลาตายจากพระเจ้าราชาธิราช และเหตุการณ์ของนายช่างของพระยาสุ

๑๖๘ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๗-๑๘.

๑๖๙ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๑.

๑๖๐ โปรดดูรายละเอียดในหน้า ๑๕๓ - ๑๕๕.

จากเหตุการณ์ทั้ง ๓ เหตุการณ์ ต่างก็สะท้อนให้เห็นถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์ซึ่งถ้าไม่พอพระทัยผู้ใด แม้ว่าจะเคยเป็นผู้ที่มีบุญคุณมาก่อน พระองค์ก็สามารถที่จะใช้พระราชอำนาจของพระองค์นำความตายมาสู่ผู้คนได้ ๑๗๑

นอกจากนั้นแล้ว ในหมูนางด้วยกัน เองก็ยังมีรูปแบบของความสัมพันธ์ที่ควรประพฤติปฏิบัติ เช่นเดียวกับในสวนคุณสมบัติกษัตริย์และขุนนางข้างต้นที่ปรากฏแบบแผนความสัมพันธ์ในลักษณะของตำรา แบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างหมูนางที่ปรากฏในลักษณะตำราคือ หมวดคุณ ๖

๑๗๑ การที่เรื่อง ราชาธิราชมี เหตุการณ์ในลักษณะ เช่นนี้ปรากฏขึ้นถึง ๓ ครั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว แท้ที่จริงแล้วลักษณะที่ปรากฏนี้คือภาพตรงกันข้ามของธรรมของกษัตริย์ที่มีในคุณ ๑ ประการ เพราะในคุณ ๑ ประการนั้นชี้ให้เห็นถึงการใช้อำนาจของกษัตริย์ในด้านต่าง ๆ ทั้งการใช้พระราชอำนาจในเชิงบังคับ ดังในคุณข้อที่ทำให้ประพฤติดังพระอาทิตย์และพระยายมราช และการใช้พระราชอำนาจในเชิงบวก คือ การมีเมตตาต่ออาณาประชาราษฎร์โดยเสมอภาคกัน ดังในคุณข้อที่ทำให้ประพฤติดังพระจันทร์ พระพาย และมหาสมุทรแต่ กรณี ที่ปรากฏทั้ง ๓ กรณี นั้นกลับเป็นการชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของการใช้พระราชอำนาจของกษัตริย์ ซึ่งสิ่งนี้น่าจะ เป็นการสอนให้กษัตริย์ใช้พระราชอำนาจอย่างระมัดระวังเป็นพิเศษ นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการสอนขุนนางผู้ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการปฏิบัติไปในตัวอีกด้วยว่า ขุนนางควรจะต้องยอมรับในพระราชอำนาจของกษัตริย์โดยไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้และแม้ว่าพระราชอำนาจนั้นจะเป็นความผิดพลาดของกษัตริย์หรืออื่นใดก็ตาม ขุนนางก็จะต้องยอมรับในพระราชอำนาจในการวินิจฉัยนั้น

การมีกรณีดังกล่าวในฉบับ เดิมหรือไม่ก็นั้นไม่สำคัญมากไปกว่าการปรากฏอยู่ของ ฉบับ เจ้าพระยาพระคลัง เพราะถึงแม้ว่ากรณีดังกล่าวมีปรากฏในฉบับ เดิมยอมแสดงให้เห็นว่าผู้เป็นเจ้าของฉบับ เดิมนั้นให้ความสำคัญกับ เรื่องนี้ เช่นกันจึงบันทึกหรือ เขียนไว้และ เมื่อถึงมือ เจ้าพระยาพระคลังผู้มีหน้าที่เป็นประธานในการแปลและเรียบเรียง ท่านก็ยังคงให้ความสำคัญต่อกรณี เช่นนี้ จึงทำให้อกรณีย์เหล่านี้ยังปรากฏอยู่ แจก เช่นในฉบับ เดิม แต่ถ้ากรณีย์ดังกล่าวไม่มีบันทึกไว้ในฉบับ เดิมยอมแสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาพระคลังผู้ เป็นขุนนางในสมัยนั้นคงจะตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่เป็นอย่างดีจึงปรากฏกรณีย์ดังกล่าวในฉบับของตน

"ประพตติตังกา ...อนึ่งถ้าจะได้รับพระราชทานเครื่องอุปะโภค บริโภคใด ๆ ก็พึงมีจิตร์เมตตาแผ่ไปแก่เพื่อนข้าราชการและญาติพันธุ์มิตรอย่าได้คิดโลภมณิริยะบริโภกแต่ตนผู้เดียว.."๑๗๒ และหมวดข้อ ๖ "...ปะระทุกขาหะสะนัง คฤาเหณความยากของผู้อื่นแล้วดกกลับ มีความปราณี เหมือนหนึ่งทุกข์ของตัว ๑ กับยานะมิตตัง คฤาตั้งตัวไว้ในที่ เปนกัลยานะมิตร์ ๑ มิตะสังคะหัง คฤามีประกะติสงเคราะห์แก่มิตร ๑ "๑๗๓

ในทางปฏิบัติที่ปรากฏนั้นพบว่า เมื่อเพื่อนขุนนางด้วยกันทำผิด ได้รับอาญาถึงแก่ชีวิตก็จะทูลขอพระราชทานโทษให้แก่กัน เช่น เมื่อพระเจ้าราชาธิราชคิดลงฆ่าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องในตอนที่ทำสัตย์สาบาน และสมิงนครอินท์บอกความลับข้าศึก พระเจ้าราชาธิราชทรงพระโกรธและมีรับสั่งให้ประหารชีวิตสมิงนครอินท์ ในขณะที่นั้นสมิงพอเพชรได้ทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่สมิงนครอินท์

อันบุคนมีรูปหมีไต้งามจะแต่งบำรุงด้วยเครื่องลูบไ้เวลาทาสักเท่าใด ๆ
ก็คิดหมีอาชามาทจะไ้ห้งามขึ้นไ้ได้ อันบุคคลมีเสียงหมีไ้ได้ เพราะ ถึงกินยา
เสียงสักเท่าใด เสียงนั้นก็หมีอาจจะ เพราะขึ้นตั้งบุคนอันมีเสียงซึ่ง เพราะ
นั้น อันบุคนที่จะ เปนทหารนั้น ถ้าวาศนาอาการมิได้อบรมมาแก่ก่อนก็
หา เปนทหารไ้ไ้ไม สมิงนครอินท์บอกกลแก่ข้าศึกโทษถึงตาย แต่วาผิดครั้ง
เดียวขอพระราชทานชีวิตไว้ให้ทำราชการแก่ตัวครั้งหนึ่งก่อน "๑๗๔

หรือเมื่อพระยาอินทโยธาผู้รักษาเมืองตะเกิงแตกหนี มังรายกะยอจะว่า มาเข้าเฝ้าและแจ้งกิจการให้พระเจ้าราชาธิราช เพื่อพระองค์ทราบตั้งนั้นก็ตรัสว่า

๑๗๒ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช, เลขที่ ๔๙ เล่ม ๕.

๑๗๓ เรื่องเดียวกัน.

๑๗๔ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช, เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๓.

มิ่งรายกะยอจะวายกมา เป็นทับกระษัตริ์ เหลือกำลัง ด้านทานมิได้หนี
 มานั้นหาเอาโทษไม่ว่าว่าเป็นผู้โทษมิให้ผู้คนไปสอดแนม เอาชาว
 ราชการปลายแดนต่อแดนให้รู้ก่อน จนทัพพะมาจุมมาจนถึงเมืองตะเกิงเข้า
 โจมตีเอาเมืองได้ตั้งนี้ ผิดโทษถึงตายให้เอาไปฆ่าเสีย ในครั้งนั้นสมิงพ่อ
 เพชรได้กราบทูลของอภัยโทษว่า พญาอินทโยธาวิไลชำนานอยู่ในสมณะหาคัด
 ในการสงครามไม ชำนานแต่ธรรมสาทโหราสาท จะของพระราชทานให้ภาค
 โทษไว้ครั้งหนึ่งก่อน..."๑๙๕

ไม่เพียงแต่การปฏิบัติต่อเพื่อนขุนนางด้วยกัน หากยังปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอีกด้วย ดัง
 เมื่อครั้งที่ทัพพมายกมาตี สมิงพ่อเพชรกราบทูลว่า เมืองทะเลที่สมิงอุบากองรักษาอยู่นั้นจะรับศึก
 ไม่วิว เนื่องจากเป็นทัพกระษัตริ์ยกมา จึงขอให้อพยพครัวเรือนมาอยู่ที่ปากน้ำ แต่สมิงชิตรายเห็น
 ว่าไม่จำเป็น เนื่องจากเมืองทะเลใกล้กับทัพหลวงเพียงแค่ม่าน้ำกัน น้ำที่จะด้านทัพเข้าศึกไว้ได้วัน
 หรือสองวันจนทัพหลวงสามารถยกทัพไปหนุนได้ พระเจ้าราชาธิราชจึงให้สมิงพรายไปช่วยสมิงอุ
 บากองรักษาเมืองทะเล เมื่อทัพพมาเข้าตีก็ปรากฏว่าพมาสามารถหักเอาเมืองทะเลได้ สมิงอุ
 บากองตายในที่รบ ส่วนสมิงชิตรายและชาวเมืองทะเลแตกหนีข้ามแม่น้ำมา เมื่อพระเจ้าราชา
 ธิราชทราบดังนั้นก็ทรงพระโกรธ สั่งให้ออกไปฆ่าพวกที่หนีมา อ้ามาตย์ทิมมณีกรอดจึงทูลพระเจ้า
 ราชาธิราชว่า

... เมืองทะเลนั้นสมิงอุบากองสมิงชิตรายรับอาษาป้องกันไว้ และ
 ไพรพลทะแกลัวทหารทั้งปวงได้รับอาษาคด้วยหาหนีได้ พระองค์ทรง
 พระโกรธแก่หมู่ข้าศึกและเอาเพลิงเผาพระราชมณเฑียรเสียนะนี้มีขอบ
 พระเจ้าราชาธิราชได้ฟังดังนั้นก็เหนด้วย จึงพระราชทานโทษให้แก
 อ้ามาตย์ทิมมณีกรอด..."๑๙๖

๑๙๕ หอสมุดควาธิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๕.

๑๙๖ หอสมุดควาธิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๕.

หรือเมื่อคราวที่พระเจ้าราชาธิราชสั่งให้ประหารนายทัพนายกองและมะสัน เนื่องจากถูกทัพพม่าตีแตกเมื่อเข้าตีเมืองตะเกิง ในครั้งนี้อำมาตย์ที่นมักรอดได้ทูลของพระราชทานอภัยโทษให้แก่เหล่านายทัพนายกองทั้งปวงรวมทั้งมะสันด้วย

... จึงกราบทูลว่า เมื่อมะสันโจนกำแพง เข้าไปนั้นได้ทวงอยู่อีก ฆ่าพะมาล้มตาย เป็นอันมากกองทัพยังมีทันจะอุคหนุน เข้าไปถึงพร้อมกัน หากจุดเพลิงเผาเมืองขึ้นพะมาแลเห็นตัวถนัด ว่าแต่ผู้เดียวหาหมอกองทัพอุคหนุนไม่ จึงกลับรบทุงเสียทวงที่จึงถอยทัพออกมา แลฝายกอบทัพพะมาเสาก็เสียมั่งรายกะยอฉะวแล้ว เป็นทัพแก้ตัวอยู่เข้มแข็งนัก อุประมาดุจช่างสรรวิ้งด้วยกำลังอันแรง เป็นสามาดจึงรับมิหยุด ขอรับพระราชทานโทษ นายทัพนายกองมะสันไว้ไว้ให้แก่ตัวครั้งหนึ่งก่อนสงครามจึงเข้มแข็งขึ้น ประดุจตั้งช่างสรรวิ้งเข้าชนกัน จึงตั้งตัวรบไว้ได้..."๑๗๗

ไม่เพียงแต่จะสงเคราะห์มิตรในยามที่มีทุกข์ แต่เมื่อมิตรทำผิดก็ให้อภัยต่อกัน เพื่อผลแห่งราชกิจ เช่น เมื่อครั้งที่พม่ายกทัพมาจะตีกรุงหงสาวดี สมิงพ้อเพชรอาสาทำการศึกษาครั้งนี้ พระเจ้าราชาธิราชก็โปรดแต่งตั้งให้ "สมิงฉะครอินท ๑ สมิงอังวะมังศรีทัพ ๑ สมิงอุบากองทัพ ๑ สามทัพ เป็นทัพหน้า..."๑๗๘ สมิงพ้อเพชรได้ปรึกษากับนายทัพนายกองทั้งปวง เห็นพ้องกันว่า จะทุ่มทัพไว้ตีกระหนาบทัพพม่ามีเพียงสมิงนครอินทผู้เดียวที่เห็นว่าควรจะเข้ารบเลย ไม่ว่าสมิงพ้อเพชรจะว่ากล่าวทัดทานประการใด สมิงนครอินทก็ไม่ฟัง และยืนยันจะยกทัพเข้าตี สมิงพ้อเพชรจึงต้องให้สมิงนครอินททำในสิ่งที่คิดแต่ก็ได้คาดโทษไว้ ว่าถ้าทัพแตกจะมาตัดศีรษะ เมื่อสมิงนครอินทยกออกไปแล้วสมิงพ้อเพชรจึงเตรียมการเพื่อรอรับการแตกของทัพสมิงนครอินท และก็เป็นไปดังคาดสมิงนครอินทถอยร่นลงมา เมื่อสมิงพ้อเพชรเห็นดังนั้นก็ให้สัญญาแม่ทัพทั้งปวงทำตาม

๑๗๗ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๗.

๑๗๘ หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เลขที่ ๔๙ เล่ม ๑๑.

แผนที่ได้ตกลงกันไว้ กองทัพพม่าจึงแตกหนีไป เมื่อสมิงนครอินทร์เห็นเช่นนั้นก็เข้าสกัดจับพม่าและ
ได้เครื่องศาสตราวุธต่างๆ เป็นอันมาก หลังจากนั้นก็รีบไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชก่อนเพื่อปก
ปิดความผิดของตน พระเจ้าราชาธิราชก็พระราชทานรางวัลให้สมิงนครอินทร์เป็นอันมาก เมื่อ
สมิงทอเพชรมาถึงและทราบบว่าสมิงนครอินทร์เข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชก็มิได้ขึ้นเฝ้า พระเจ้า
ราชาธิราชจึงมีพระบรมราชโองการให้สมิงทอเพชรเข้าเฝ้า และตรัสถามถึงเหตุผลที่สมิงทอ
เพชรไม่ขึ้นเฝ้าสมิงทอเพชรพูดถึงความคิดของสมิงนครอินทร์ สมิงนครอินทร์แก้ตัว สมิงทอเพชรจึง
ทูลเรื่องทั้งหมดให้ทรงทราบ พระเจ้าราชาธิราชจึงพระราชทานบำเหน็จให้สมิงทอเพชรและคาด
โทษสมิงนครอินทร์^{๑๘๙} แม้ว่าสมิงนครอินทร์จะทำให้สมิงทอเพชรไม่พอใจเป็นอย่างมาก แต่สมิงทอ
เพชรก็มิได้ผูกใจเจ็บแต่ก็ได้ร่วมกันปฏิบัติราชกิจต่าง ๆ ด้วยความสามัคคี และก็ปรากฏว่าในภาย
หลังสมิงทอเพชรก็ได้หักเคื้อนสมิงนครอินทร์ด้วยความหวังดี เมื่อคิดว่าสมิงนครอินทร์หลงรักนางอุตละ
บาทบริจาริกาของพระเจ้าราชาธิราช^{๑๙๐} และเมื่อสมิงทอเพชรใกล้จะตายก็ได้ฝากฝังราชกิจ
แก่สมิงนครอินทร์

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าแม้ในนิยายหนึ่ง วรรณกรรมเรื่องราชาธิราช จะเป็น
วรรณกรรมที่มุ่งสื่อความบันเทิง และสื่อเรื่องพิชชยสงคราม แต่สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้คือวรรณกรรม
ราชาธิราชแฝงไว้ด้วยภาพโลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ คือในเรื่องของ
การสร้างความชอบธรรมให้กับสิทธิธรรมของกษัตริย์ โดยการปรับเปลี่ยนคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็น
กษัตริย์ ทำให้การสืบสันตติวงศ์เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการขึ้นเป็นกษัตริย์อีกต่อไป หากผู้
เป็นกษัตริย์จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติของการเป็นผู้มีบุญ และการมีปัญญา อีกทั้งมีพระราช
ภารกิจทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อยังสรรพสัตว์ให้พ้นจากห้วงสังสารวัฏ

นอกจากนั้นแล้ว ในเรื่องราชาธิราช ยังบรรจุคำราชาที่เป็นคำสอนเชิงอุดมคติอันว่า
ด้วยบทบาทและหน้าที่ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกันในหมูชนชั้นนำ และในบทต่อไปจะพบว่า ไม่
เพียงแต่ราชาธิราช เท่านั้นที่สะท้อนภาพโลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ แม้

^{๑๘๙} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๑-๑๒.

^{๑๙๐} หอสมุดวชิรญาณ, พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่มที่ ๔๙ เล่ม ๑๕.

แต่สามก๊กและไซขัน ซึ่งเป็นวรรณกรรม "แปล" มาจากจีน ก็สะท้อนภาพโลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ ในลักษณะนี้เช่นกัน

ในสมัยอยุธยา ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และขุนนางวางอยู่บนความเชื่อ เรื่องบุญญาบารมี ซึ่งเน้นในเรื่องของชาติกำเนิด ในขณะที่บุญญาบารมีไม่ได้ถูกเน้นมากเท่าไรนัก ในสมัยธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์ ความเชื่อในเรื่องบุญญาบารมีที่มาจากชาติกำเนิดถูกสั่นคลอน ซึ่งเป็นผลมาจากการเสียกรุงในปีพ.ศ. ๒๓๑๐ ที่ทำให้บุญญาบารมีในลักษณะใหม่ที่เน้นบุญญาบารมีพัฒนาขึ้น แต่การอ้างถึงบุญญาบารมีและบุญญาบารมีนั้นไม่เพียงพอ เนื่องจากในการอ้างดังกล่าวโดยในตัวของมันเอง เป็นอันตราย เพราะจะมีผลให้ผู้อื่นอ้างถึงสิ่งนี้เพื่อความชอบธรรมเช่นกัน ดังนั้นในการอ้างถึงความชอบธรรมในการเป็นกษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ ๑ จึงมีฯ เป็นเพียงการอ้างเฉพาะคุณสมบัติของการเป็นผู้มีบุญญาบารมี และบุญญาบารมี ซึ่งถ้ามองจากพื้นฐานของปรมาตมสังจะพบว่า เป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะแม้จะเป็นผู้ที่มีบุญญาบารมี และบุญญาบารมีก็ยังคงต้องวางเวียนอยู่ในวิถีสงสาร หากผู้ที่มีความเหมาะสมในการเป็นกษัตริย์จะต้องมีหน้าที่ในฐานะที่เป็นพระโพธิสัตว์เพื่อที่จะนำอาณาประชาราษฎร์ และเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากห้วงสังสารวัฏซึ่งถือเป็นปรมาตมสังจะ

ภาพกษัตริย์ในอุดมคติในสมัยรัชกาลที่ ๑ ก็คือ การทำให้สมมติสังจะและปรมาตมสังจะขึ้นมาอยู่บนระนาบเดียวกันและมีความสอดคล้องกันมากขึ้น หน้าที่ใหม่ของกษัตริย์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความต้องการของกษัตริย์ ดังนั้นกษัตริย์จึงมีฯ เป็นแต่เพียงผู้รัฐธรรมนูญแต่ก่อน หากผู้ที่เป็นกษัตริย์จะต้องเป็นผู้นำในทางธรรมที่จะนำสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามโสมสังสารไป ซึ่งภาพดังกล่าวมีปรากฏในราชาธิราชในรัชกาลของพระเจ้าธรรมเจดีย์ คือ พระเจ้าธรรมเจดีย์พยายามที่จะชี้ให้อาณาประชาราษฎร์ไปสู่นิพพาน ซึ่งชี้ให้เห็นว่ากษัตริย์เป็นเครื่องมือในการสั่งสอนอบรม เช่นการออกกฎหมายบังคับ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อยังประโยชน์สุขให้อาณาประชาราษฎร์ให้พ้นจากสังสารวัฏ ในขณะที่ในรัชกาลของพระเจ้าฟ้ารั่ว นั้น แทบจะไม่มีความคิดเห็นเลยที่กล่าวถึงสิ่งที่อยู่สูงกว่าสมมติสังจะ คือ เมื่อพูดถึงเรื่องของอำนาจก็กล่าวแต่เพียงว่า พระองค์ทำทุกอย่างเพื่อที่จะมีอำนาจ แต่ไม่ได้กล่าวต่อไปว่าพระองค์ต้องการอำนาจเพื่ออะไร ส่วนในรัชกาลพระเจ้าราชาธิราชนั้น จากความที่โต้ตอบกับพระสังฆราชาภังยะสะกะโร ทำให้ทราบว่า พระเจ้าราชาธิราชยอมรับว่ามีปรมาตมสังจะซึ่งอยู่สูงกว่าสมมติสังจะ แต่การยอมรับดังกล่าวไม่ได้หมายความว่า พระองค์ยินดีที่จะปฏิบัติตามปรมาตมสังจะ พระองค์ยังคงเลือกที่จะปฏิบัติตามแนวทางการประพฤติปฏิบัติแบบสมมติสังจะอยู่